
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Gazi
1926

ZYGMUNT BAUMAN VE AKIŞKAN DÜNYA: AKIŞKAN DÜNYADA İNSAN VE İNSAN İLİŞKİLERİ

Seher Arıcı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

FELSEFE GRUBU EĞİTİMİ BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

AĞUSTOS, 2024

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 1 (bir) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Seher

Soyadı : Arıcı

Bölümü : Felsefe Grubu Eğitimi

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Zygmunt Bauman ve Akışkan Dünya: Akışkan Dünyada İnsan ve İnsan İlişkileri

İngilizce Adı : Zygmunt Bauman and Liquid World: Human and Human Relations in Liquid World

Yazar Adı Soyadı:

İmza:

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Seher Arıcı

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Seher Arıcı tarafından hazırlanan, ‘Zygmunt Bauman ve Akışkan Dünya: Akışkan Dünyada İnsan ve İnsan İlişkileri’ adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Gazi Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Emel KOÇ …….
(Felsefe Grubu Eğitimi Ana Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi)

Başkan: Doç. Dr. Faruk Manav …….
(Felsefe Grubu Eğitimi Ana Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi)

Üye: Prof. Dr. Abdullah Durakoğlu …….
(Genel Sosyoloji ve Metodoloji Ana Bilim Dalı,
Abant İzzet Baysal Üniversitesi) …….

Tez Savunma Tarihi: 19/07/2024

Bu tezin Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Şaban Çetin
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü …….

TEŞEKKÜR

Rutin içinde yaşadığım dünyaya felsefe ile bakma noktasında zihnimde yeni pencereler açan, insan konusunda düşüncelerimi derinleştiren ve çalışmam boyunca bana desteklerini esirgemeyen, sabır ve anlayış gösteren danışmanım çok değerli hocam Prof. Dr. Emel Koç'a teşekkürlerimi sunuyorum. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında fikirleri ile destek veren tüm hocalarıma, dostlarıma, öğrencilerime ve yolumun kesişmiş olduğu her bir kişiye ayrıca teşekkür ediyorum.

Son olarak bu süreçte manevi desteklerini esirgemeyen, varlığına şükrettiğim sevgili eşim Arif Emre'ye, sevgili çocuklarım Ömer Asaf'a ve Osman Affan'a, lisansüstü çalışma için beni teşvik eden fakat çalışmamı göremeden ebedi âleme göç eden canım anneme, babama, canım kız kardeşlerime ve bütün aileme teşekkür ediyorum.

ZYGMUNT BAUMAN VE AKIŞKAN DÜNYA: AKIŞKAN DÜNYADA İNSAN VE İNSAN İLİŞKİLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Seher Arıcı

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Ağustos 2024

ÖZ

Dünyanın koşulları yüzyıllardır durmadan değişmekte fakat insanın kendini ve içerisinde bulunduğu dünyayı anlamlandırma çabası değişmeyen bir süreç olarak devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı, günümüz insanının yaşamını derinden etkileyen anlamsızlaşma ve yabancılaşmanın kökenlerini, bulunduğu çağda konumlandırma ve anlama çabasında olan Zygmunt Bauman'ın akışkan modern dünyaya dair düşünceleri doğrultusunda irdelemek, anlamak ve tartışmaktır. Günümüz insanının içerisinde bulunduğu dünyanın şekillenmesinde etkili olan modern dönem, Zygmunt Bauman'ın katı ve akışkanlık tanımlamaları üzerinden değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Katı modern dünyadan geçip akışkan modern dünyaya ulaşan insan, bilimde ve teknolojide yaşanan ilerlemeler ile hakimiyet gücü kazanırken bir yandan da yabancılaşma ve anlam kaybı ile yüz yüze gelmiştir. Zygmunt Bauman insanın yaşamını şekillendiren tüketim, teknoloji, gözetim, kimlik ve ölüm meselesi üzerine sosyolojik bir bakış açısı geliştirirken, insanın yaşadığı "anlam kaybı" için de felsefi bir zemin oluşturmaktadır. İnsanı, Zygmunt Bauman'ın sunduğu bu zeminde ele almak insanın yaşadığı varoluşsal sıkıntıları anlamada faydalı olacaktır. Tüketim ve teknoloji ile hakimiyet altına alınmış akışkan modern dünyada gösteri içerisinde olan insan, her yeni günde yıkıp yeniden inşa ettiği kimliğiyle, varlığının sonlu olduğunu unuturken, aslında varoluşunu da unutmakta ve anlamsız bir biçimde yaşayıp ölmektedir.

Anahtar Kelimeler : İnsan, Akışkan Modern Dünya, Anlam Kaybı, Tüketim, Teknoloji, Kimlik, Ölüm
Sayfa Adedi : xi + 177
Danışman : Prof. Dr. Emel KOÇ

ZYGMUNT BAUMAN AND LIQUID WORLD: HUMAN AND HUMAN RELATIONS IN LIQUID WORLD

(M.S. Thesis)

Seher Arıcı

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

August 2024

ABSTRACT

The conditions of the world have been changing continuously for centuries, but man's effort to make sense of himself and the world he lives in continues as an unchanging process. The aim of this study is to examine, understand and discuss the roots of meaninglessness and alienation that deeply affect the lives of today's people, in line with Zygmunt Bauman's thoughts on the liquid modern world, who tries to interpose humankind in his age and to understand human life. The modern period, which was effective in shaping the life of modern human, was evaluated by using Zygmunt Bauman's definitions of solid and fluidity. While man, passing through the solid modern world and reaching the liquid modern world, gained the power of dominance with the advancements in science and technology, he also faced alienation and loss of meaning. While Zygmunt Bauman develops a sociological perspective on consumption, technology, surveillance, identity and death that shape human life, he also creates a philosophical basis for this crisis of meaning that human beings experience. Considering human beings on this basis presented by Zygmunt Bauman has been useful in understanding the existential difficulties experienced by humans. In the liquid modern world surrounded by consumption and technology, the human beings, who are in a show, forget that their existence is finite, with the identity they destroy and reconstruct every day, they actually forget their existence and die in meaninglessness.

Key Words : Human, Liquid Modern World, Loss of Meaning, Consumption, Technology, Identity, Death
Page Number : xi + 177
Supervisor : Prof. Dr. Emel KOÇ

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU ..... **İ**

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI ..... **İİ**

JÜRİ ONAY SAYFASI ..... **İİİ**

TEŞEKKÜR ..... **İV**

ÖZ ..... **V**

ABSTRACT ..... **Vİİ**

İÇİNDEKİLER ..... **İX**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **Xİ**

BÖLÜM I **1**

GİRİŞ **1**

1.1. Problem Durumu **1**
1.2. Çalışmanın Amacı **4**
1.3. İlgili Araştırmalar ve Çalışmanın Önemi **5**
1.4. Çalışmanın Yöntemi **6**
1.5. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması **6**
1.6. Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması **6**
1.7. Çalışmanın İçeriği **7**
1.8. Sayıltılar **7**
1.9. Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları **8**

BÖLÜM II **9**

ZYGMUNT BAUMAN'IN HAYATI VE DÜŞÜNSEL EĞİLİMİ **9**

2.1. Hayatı **9**
2.2. Eserleri **10**
2.3. Yaşadığı Dönemin Genel Özellikleri **13**
2.4. Bauman'ın Sosyolojisi ve Metodolojisi **16**

2.4.1. Bauman'da Hermeneutik ve Açık Uçlu Sosyoloji **22**

2.4.2. Bauman'da Metaforlar Sosyolojisi **24**

2.5. Düşünsel ve Sosyolojik Etkilenimleri 27

BÖLÜM III 36

KATI MODERNİTEDEN AKIŞKAN MODERNİTEYE DOĞRU 36

3.1. Katı Modernite 36

3.1.1. Modernitenin Ne Olduğu Üzerine Düşünceler 36

3.1.2. Modernite ve Postmodernite Arasında Dünya 43

3.1.2.1. Modernitenin İflası 43

3.1.2.2. Moderniteye Postmoderniteden Bir Yanıt: Postmodern Dünyaya Bakış 58

3.2. Bauman Düşüncesinde Katı ve Akışkan Dünya 71

BÖLÜM IV 84

BAUMAN DÜŞÜNCESİNDE AKIŞKAN MODERN DÜNYADA İNSAN VE İNSAN İLİŞKİLERİ 84

4.1. Akışkan Modern Dünyada İnsan Tipleri 84

4.2. Akışkan Modern Dünyada İnsan İlişkileri ve Birliktelikler 93

4.3. Akışkan Modern Dünya İnsanının ve İlişkilerinin Varoluşsal Problemleri ... 102

4.3.1. Akışkan Modern Dünyada Tüketen ve Tükenen İnsan 103

4.3.2. Akışkan Modern Dünyada Teknik ve Teknolojik İnsan 113

4.3.3. Akışkan Modern Dünyada Gözeten ve Gözetilen İnsan 124

4.3.4. Akışkan Modern Dünyada Kimlik İnşa Eden İnsan 135

4.3.5. Akışkan Modern Dünyada Ölümsüzlük Arayışındaki Ölümlü İnsan 145

BÖLÜM V 157

SONUÇ 157

KAYNAKLAR 162

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. *Katı ve Akışkan Modern Dünya İnsanın Karşılaştırılması*.....81

Tablo 2. *Zygmunt Bauman'ın eserlerinde akışkan modern dünyada insanı ve insanın içinde bulunduğu durumu ele alan kavramlar*.....85

Tablo 3. *Zygmunt Bauman eserlerinde akışkan modern dünyada insani birliktelikleri ele alan kavramlar*.....96

Tablo 4. *Tüketici Olarak Akışkan Modern Dünya İnsanının Özellikleri*.....105

Tablo 5. *Akışkan Modern Dünyada Teknik/Teknolojik İnsanın Özellikleri*.....117

Tablo 6. *Akışkan Modern Dünyada Gözeten ve Gözetilen İnsanının Özellikleri*.....129

Tablo 7. *Akışkan Modern Dünyada Kimlik Müessisi İnsanın Özellikleri*.....138

Tablo 8. *Akışkan Modern Dünyada Ölümsüzlük Arayışı İçerisindeki Ölümlü İnsanın Özellikleri*.....146

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, amacı, yöntemi ve veri toplama süreci ile içerik, kapsam ve sınırlılıklara yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Günümüze dek elde edilen bir çok bilgi ve birikim, insanın kendisini tanıma, evrendeki konumunu belirleme ve hayatını anlamlandırma mücadelesinin sonucudur. Bilim ve teknolojide olduğu gibi fesefenin de geçmişten günümüze değişen düşünce yapılarına temel olmuş konulardan birisi yine insan ve insan yaşamıdır.

Felsefe tarihine bakıldığında şimdiye kadar insana dair ortaya konulmuş felsefi görüşler, insanın her dönemde ve kültürde, farklı bakış açılarıyla ya da yöntemlerle ele alındığını kanıtlar niteliktedir. Her bir görüş insana has özellikler ile, onun içerisinde bulunduğu dünyayı yorumlayıp, insanın özüne ve yaşamına dair bir bakış açısı getirmiştir. Şüphesiz ki durmak bilmeden değişen dünyada bunun sonu gelmeyecektir.

Yaşama dair bakış açısını, kendi varlığınının yanında öteki ile ilişki içerisinde keşfetmeye çalışan kültürel, tarihsel ve tinsel bir varlık olan insan, aynı toplum içinde sadece bedensel ihtiyaçlarını değil düşüncelerini de paylaşan ilişki içerisinde olan bir varlıktır. Her dönemde

sadece kendi varlığının üzerine değil öteki ile ilişki içinde olan varlığı üzerine de kafa yormuştur.

Geleneksel yaşamdan kopuş ile kentsel yaşama geçiş yapan insan; küreselleşme, tüketim, eğlence, görsellik ve internet etkisiyle moderniteden postmoderniteye uzanan yolda yeni bir yaşam biçimine sahip olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dillendirilmeye başlanan ama hâlâ üzerinde uzlaşmaya varılamamış olan postmodernite kavramı, günümüz dünyasında insan ve insan ilişkilerindeki değişimleri içermesi bakımından incelenmeye değer görülmektedir. Zygmunt Bauman'ın akışkan olarak adlandırdığı postmodern dünya insanların kendi varlığı ile ilgili düşüncelerinin yanısıra öteki ile ilişkilerini de oldukça etkilemiştir. Varoluşunu keşfetmeye çalışan insan akışkan modern dünyada yeni koşullar altında bir takım sorunlar ve engeller ile karşı karşıyadır. Felsefesinin temelinde modernliği katı ve akışkan olarak iki ana hat üzerinden betimleyen Bauman'ın düşünceleri, günümüz insanının hayatını ve yaşadığı bu sorunları şekillendiren akışkan dünyayı anlamada oldukça önemlidir. Bauman postmodern dünyaya dair sosyolojik bakış açısının yanında akışkanlığa kapılıp giden insanın yaşam alanına ve içsel yolculuğuna dair zengin felsefi bakış açısı sunmuştur.

Moderniteyi yoğun ve katı olarak ifade eden Bauman postmoderniteyi hafif, akışkan ve ağ gibi her yere yayılıp ulaşan olarak tanımlamıştır (Bauman, 2006, s.25). Bauman akışkan dünyadaki insanın konumunu müphemlik, güvencesizlik ve güvensizlik üçgeni içerisinde resmetmiştir. Hayatın her alanına tesir etmiş olan bu belirsizlik insan ilişkileri üzerinde de hüküm sürmektedir. Bauman belirsizliğin akışkan dünyada var olmaya çalışan insanın kaçmasının imkansız olduğu bir yaşam biçimi olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir (Bauman, 2000b, s. 27). Akışkan dünyanın tüketim kültürü ve teknolojik gelişmeleri, bebeklikten yaşlılığa kadar insanın geçirdiği her bir dönemi ve ilişkilerini etkisi altına almıştır. Sürekli artan arzular ve hedefi olmayan istekler, tüketim üzerine kurulmuş günümüzün akışkan hayatını yönlendiren temel unsurlardır (Bauman, 2006, s. 81).

İnsan herşeyin kullanılıp atıldığı, tüketim ve teknolojinin tahakküm altına aldığı günümüz dünyasında anlam kaybı yaşamakta, varoluşu üzerine düşünmeden akışa kapılıp gitmektedir. Artık onu heyecanlandıran şeyin, yerine yenisini alabilmek için albenisini kaybetmiş şeylerden kurtulmak olduğu söylenebilir (Bauman, 2005b, s. 2). Tüketimin yerleştirdiği bu düşünce ise yaşamın anlamının ortaya çıktığı alanlara kadar sirayet etmiş görünmektedir. Artık yenisini almak için heyecan duyulan şeylerin arasında ilişkiler, arkadaşlıklar, kimlikler de yer edinmiştir. Hiçbir zaman sonlanmayacak bir bağı niteleyen ilişkiler 'ağ'ında, eskisi kadar değerli olmayanların hâlâ yakınımızda olmaya devam etmesi gibi, dünün kazançlı ilişkilerinin bu gün getirisini kaybedince baş belasına dönüşmesi gibi artık istenilmeyenlerden kurtulunamayacak olma endişesi akışkan dünyanın insanlarını bir kördüğümle karşıkarşıya bırakmıştır (Bauman, 2021e, s. 173). Mutluluğun, mutluluk yaratması beklenen meta alışverişiyle özdeşleştirildiği akışkan dünyada, etiketler logolar ve markalar da ilişkiler ağında kendini ifade etme dili olarak yer almaya başlamıştır (Bauman, 2021e, s. 19-23). Ara verme kıtlığının olduğu günümüz akışkan dünyanın özelliklerinden birisi de anlam yitimine götüren 'bir uyarana karşı koyamamak'tır (Han, 2021b, s. 37-38). Sürekli akışkan ilişkiler içinde arzuların kördüğümüyle karşı karşıya bulunan günümüz insanı, artık zorunlu olmadıkça öteki ile ilişki içine girmekten de kaçınmaya başlamış ve öteki ile ilişkinin yerini alışveriş, ekran gibi başka meşgalelerle doldurmaya başlamıştır. Canlı cansız tüketim nesnesine dönüşmüş bütün bileşenleri ile hayatı tüketmek üzerine bir yaşama tutunup kalmıştır. Günümüz insanının tüketim ve teknoloji ile içerisine düştüğü bu kördüğümü, insanın varoluşunun tüm imkanlarını kullanarak otantik bir yaşama kavuşması için analiz etmek ve değerlendirmek kaçınılmazdır. Günümüz **insanının** içerisinde bulunduğu bu anlam kaybı ve karşılaştığı engeller onun varoluşunu keşfetmesinde kilit noktalar olarak göze çarpmaktadır. Bu yüzden Bauman'ın gözler önüne sermiş olduğu akışkan modern dünya koşullarına varoluşsal açıdan yaklaşmak günümüz insanının içerisinde bulunduğu anlam kaybını anlamada ve otantik yaşam yolunda karşılaştığı engelleri kaldırmada oldukça önemlidir.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Bauman'ın akışkan olarak adlandırdığı günümüz insanının ve insan ilişkilerinin içerisinde bulunduğu anlam kaybını Bauman düşüncesi çerçevesinde temellendirip değerlendirmek ve varoluşsal açıdan analiz etmektir. Çalışmanın temel çıkış noktası akışkan dünyada var olmaya ve var oluşunu gerçekleştirmeye çalışan insanı anlama gayesidir. Akışkan dünyanın parçası haline gelmiş teknoloji ve tüketim kültürünün insan ve insan ilişkileri üzerindeki etkisi bu bağlamda oldukça önemli hale gelmektedir. Bunun yanında insanın varoluşunu keşfetmede rol oynayan kimlik ve ölüm meselerinin de üzerinde durulması bu bağlamda önemli hale gelmektedir.

Çalışmada ana probleme bağlı olarak şu alt problemlere cevap aranacaktır:

1. Bauman düşüncesinde akışkanlık kavramı ne anlama gelir?
2. Bauman'a göre günümüz dünyasını şekillendiren akışkanlık ile ilgili kavramların insan ilişkilerinin üzerindeki etkisi nedir?
3. Bauman'a göre modern ve postmodern toplumda insan ve insan ilişkileri açısından nasıl bir değişim yaşanmıştır?
4. Bauman düşüncesinde insana ve akışkan toplumdaki insan ilişkilerine nasıl bir anlam yüklenmiştir?
5. Bauman düşüncesinde insan probleminin ele alınmasının günümüz insanı ve toplumları açısından önemi ve sağlayacağı açılımlar nelerdir?
6. Bauman düşüncesinde tüketim, teknoloji, gözetim, kimlik ve ölüm olgularının günümüzde insanın varoluşunu keşfetmede insan ilişkilerinin üzerindeki etkileri nelerdir?

Bundan hareketle çalışmada, Bauman'ın eserleri ve bu eserler üzerine çalışılan tezler, makaleler ve dönemsel olarak insan ile ilgili felsefi görüşlerin ele alındığı ikincil kaynaklar incelenerek 21.yüzyıl insanı ve ilişkileri detaylı bir biçimde irdelenmiştir ve akışkan dünyada varoluşunu gerçekleştirmeye çalışan insanın yaşadığı sorunlara cevap aranmıştır.

1.3. İlgili Araştırmalar ve Çalışmanın Önemi

Ulusal literatüre bakıldığında Bauman ve akışkan modernite üzerine yapılan çalışmalara rastlanmaktadır. Ülkemizde Bauman düşüncesi genellikle postmodernizm ile gözetim ve etik üzerinden sosyolojik değerlendirmelerle ele alınmaktadır. Bauman'ın sosyolojisini ele almış diğer çalışmalardan birisi olan Ömer Abdülaziz Öztürk'e ait *Açık Uçlu Bir Sosyoloji İmkânı: Zygmunt Bauman Ve Sosyal Bilim Metodu* isimli yüksek lisans tezi alanda önemli bir kaynak olarak gösterilebilir. Mehmet E.Şimşek'e ait *Moderniteden Postmoderniteye Uzanan Bir Köprü: Zygmunt Bauman* tez çalışması ise Bauman'ın düşüncelerine yönelik kapsamlı bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Bauman'ın akışkanlık kavramını ele alan tezler de mevcuttur. Buket Bağrıyanık'ın *Katıların Akıntıya Kapıldığı Dünya* isimli yüksek lisans tezi de buna bir örnektir. Ayrıca Bauman'ın din ve toplum görüşleri, gözetim ve kimlik üzerine düşünceleri de bir çok araştırmaya konu olduğu göze çarpmaktadır.

İncelenen lisansüstü çalışmalar Bauman'ın insan anlayışını ve insanın akışkan modern dünyada sahip olduğu varoluşsal sorunlarını doğrudan inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bauman'ın insan ve insan ilişkilerine dair düşüncelerini varoluşsal sorunlar üzerinden değerlendirerek ele almayı amaçlayan bu lisansüstü çalışmanın, günümüz insanını ve dünyasını anlamak, irdelemek ve varoluşsal sorunlarına çözüm bulmak anlamında faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışma literatüre kazandıracağı zenginliğin yanında Bauman'ın felsefi bakış açısını tanıtma ve anlaşılabilir kılma noktasında da önem arz etmektedir.

1.4. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Bauman'ın düşüncesini, insan ve insan ilişkileri çerçevesinde incelemek amaçlanmıştır. Çalışma Bauman'ın insana ve insan ilişkilerine dair fikirleri felsefi düzlemde ele alındığından dolayı nitel araştırma olarak belirlenmiştir. Nitel araştırma, "gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, kuram oluşturmak amacıyla, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır" şeklinde tanımlanabilir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Çalışmanın verileri ise, Bauman'ın İngilizce yazılmış ve Türkçe'ye çevrilen eserleri ve bu dillerde yazılan birincil kaynaklar ile Bauman'ın düşüncesi üzerine yazılmış kitap, tez, makale, söyleşi gibi yazılı kaynaklardan doküman incelemesi tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Bunun yanında insan felsefesi ile ilgili çeşitli kaynaklar da kullanılarak insana dair düşüncelere kapsamlı bir biçimde yaklaşmak hedeflenmiştir.

1.5. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Araştırmada birincil kaynaklar olarak Bauman'a ait kitap ve söyleşi notlarının yanında konuya ilişkin daha önce yazılmış kitap, makale, yüksek lisans ve doktora tezleri kullanılmıştır. Araştırma için literatür taraması ile bütün kaynaklar incelenip konuya kaynaklık edecek bölümler karşılaştırılmıştır.

1.6. Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Araştırma için yapılan kaynak taraması sonucunda elde edilen kaynaklara ait bölümler okunup günümüze dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Kaynaklar arasındaki tutarlılık göz önünde bulundurularak elde edilen bilgiler yorumlanmıştır. Konu ile alakalı olduğu düşünülen son yıllarda yapılmış bilimsel ve akademik çalışmalardan da faydalanılmıştır.

1.7. Çalışmanın İçeriği

Bu çalışma giriş dahil dört ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde; çalışmanın amacı ve alt amaçları, çalışmada kullanılan yöntem, çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları, çalışmanın önemi ve kapsamı vb. yer almaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Zygmunt Bauman'ın hayatı ve eserlerine yer verilmesinin yanında Bauman'ın düşünce birikiminin çerçevesi genel hatlarıyla çizilmiştir. Yaşadığı dönemin genel özelliklerine değinilerek düşünce yapısı üzerinde etkisi olan olaylara ve düşünürlere yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise tarihsel süreç içerisinde modernite ile akışkan dünyaya giden yol incelenmiştir. Modernitenin ne olduğu ve moderniteye getirilen eleştiriler ele alınmıştır. Postmodern düşüncenin temsillerine yer verilip Zygmunt Bauman'ın katı ve akışkan kavramı ele alınıp akışkan modernite ve akışkan modern dünya üzerine düşünceleri *Akışkan Hayat, Akışkan Modernite, Akışkan Dünyadan 44 Mektup, Akışkan Gözetim ve Yaşam Sanatı* eserleri üzerinden incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise akışkan modern dünya koşulları ve bu koşullarda dönüştüğü tipler, insanın bu koşullar altında gerçekleştirdiği birliktelikler/ ilişkiler bahsedilen eserler üzerinden incelenmiştir. Akışkan modern dünyayı şekillendiren tüketim, teknoloji ve internet, gözetim, kimlik ve ölüm bağlamında insanın nesne ile, öteki ile ve aşkın bir varlık ile ilişkisinde yaşadığı anlam kaybı ve yabancılaşma ele alınmıştır. İnsanın yaşamına anlam katan bu ilişkiler akışkanlık bağlamında değerlendirilmiştir. Akışkan modern dünyada insanın ne'liği üzerine değerlendirmelerde bulunarak, insan ve insan ilişkileri varoluş bağlamında yorumlanmıştır.

1.8. Sayıltılar

Bu araştırmanın sayıltıları aşağıda belirtilmektedir:

1. Araştırmada kullanılması planlanmış makalelerin ve tezlerin, konuyu açıklık getirmede kolaylık sağlayacağı varsayılmıştır.

2. Araştırmada kullanılan Bauman'ın Türkçe'ye çevrilmiş olan kitaplarının aslına uygun çevrildiği varsayılmıştır.

1.9. Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışma Bauman'ın akışkan kavramını içeren kaynaklar ve bu kaynakların ele aldığı konular çerçevesinde oluşturulmuştur. Akışkanlık kavramı, çalışmanın ana teması bağlamında teknoloji ve tüketimin insan ve insan ilişkilerine etkisi üzerinden okunarak sınırlandırılmıştır.

BÖLÜM II

ZYGMUNT BAUMAN'IN HAYATI VE DÜŞÜNSEL EĞİLİMİ

2.1. Hayatı

Zygmunt Bauman, 1925 yılında Polonya'nın Poznan şehrinde ticaret ile geçimini sağlayan bir ailede dünyaya gelmiştir. Yahudilere yapılan boykotlar neticesinde aile iflas etmiş, ticareti bırakıp daha sonra muhasebecilikle geçimini devam ettirmeye başlamıştır (Wagner, 2020, s. 13). Bauman ise 1932 yılında aynı şehirde bulunan Katolik okulunda kayıtlı tek Yahudi öğrenci olarak eğitimine başlamıştır. Daha sonra ise sadece Hristiyan Polonyalıların kabul edildiği, sınavla öğrenci alan Berger Gymnasium'a girmeyi başarmıştır (Wagner, 2020, s. 30). Buradaki öğrenim hayatına sadece bir yıl devam edebilen Bauman bu dönemde yaşanan Yahudi karşıtı baskılarına oldukça maruz kalmıştır. 1939 yılında Polonya'nın Nazi Almanya'sı ve Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi sebebiyle ülkeyi terk etmek zorunda kalmak, Bauman ve ailesi için önemli bir yol ayrımı olmuştur. Aile Nazi soykırımından kaçıp ilk olarak etnik yapısı çeşitlilik gösteren Belarus'a yerleşmiştir (Wagner, 2020, s. 48). Bauman eğitimine burada devam edip Rusça öğrenmeye başlamıştır. Savaşın burada da patlak vermesiyle yarım bıraktığı eğitimine göç ettiği Sovyetler Birliğinde devam etmiştir. Başarılı geçen lise hayatı boyunca çeşitli örgütlerde rol almış ilerdeki düşüncelerini şekillendirecek olan tecrübeler edinmiştir.

1944 yılında orduya katılarak tekrar Polonya'ya dönüş yapmış, yüksek rütbelerde ve gizli görevlerde çalışmıştır. O dönem Polonya da dahil Avrupa'nın birçok ülkesinde baş gösteren Yahudi düşmanlığından dolayı görevine devam etmesi engellenmiştir. Orduda engellenmesi onu sosyoloji alanına yönlendirmiştir. Varşova Üniversitesinde doktorasını tamamlayarak 1954 yılından itibaren aynı üniversitede sosyoloji ve felsefe dersleri vermiştir. Burada kendisi gibi Yahudi olan eşi Jannina ile tanışmış ve evlenmiştir. Yahudi düşmanlığının gittikçe şiddetlenmesi ile birlikte üniversite derslerine son verilmiş, çeşitli ülkelerden gelen davetlere pasaport istekleri reddedilerek İsrail'e gitmek zorunda bırakılmıştır (Kemp-Welch, 2008, s. 157). Böylece İsrail'e yerleşmiş ve Tel Aviv üniversitesinde ders vermeye başlamıştır. Bir müddet burada ders verdikten sonra gelen davet üzerine derslerine 1971 yılından itibaren Leeds üniversitesinde devam etmiştir. Hayatının son anlarına kadar burada yaşamış ve ses getiren son dönem eserlerini burada kaleme almıştır.

2.2. Eserleri

İngilizce ağırlıklı olmak üzere çeşitli dillerde eseri bulunan Bauman'ın birçok eseri Türkçeye çevrilmiştir. Eserleri 1953-1968 yılları Marksist ekole dayanan dönem, 1968-1987 yılları arasında sosyalizmden kopuşun izlerinin var olduğu dönem, 1987- 2000 yılları arasında modernite projesinin iflası ile postmodernizmin yeni bir çağ açtığı dönem ve 2000 sonrası akışkan modernitenin vücut bulduğu dönem olarak dört kategoriye ayrılabilir. Katı modernitede başlayıp akışkan moderniteye dek uzanan yaşamında en çarpıcı yapıtlarını hayatının İngiltere'de yaşadığı dönemde vermiştir. Kitaplaştırılmış eserlerinin yanında birçok makale, söyleşi ve röportajlar gibi çalışmaları da mevcuttur.

Sosyal bilimler de önemli bir yere sahip olan Modernite ve Holokoust (1989) sosyalizm ve kapitalizm tartışmalarıyla ses getirirken; Özgürlük (1988) kitabında, özgürlüğün çağdaş formunu modernite ile olan ilişkisi dahilinde ekonomik, kültürel ve politik değişimlerle yorumlamıştır. Modernite ve Holokoust kitabı ile 1989 yılında Amalfi Sosyoloji ve Sosyal

Bilimler ödülünü kazanmıştır. Yasa Koyucular ve Yorumcular ise moderrnite ve postmodernite üzerine entellektüller üzerinden tartışma yaptığı eseridir.

Düzen yaratma çabasına sahip modernitenin sonucunda ortaya çıkan belirsizlik ve kaos iddialarını ise Modernlik ve Müphemlik isimli eserinde ele almıştır.

Bunun yanında akışkan kavramı üzerinden ilerleyen ve çalışmada birincil kaynak olarak kullanılan Bauman'a ait eserlerin kısa tanıtımlarına da aşağıda yer verilmiştir.

Akışkan Modernite-Liquid Modernity (2000): Bauman bu kitabında ağır ve katı moderniteden akışkan ve sıvı moderniteye geçişin insanlık durumu üzerinde önemli değişimlere yol açtığını savunmaktadır. İnsanın hayatını anlamlandırmaya hizmet eden özgürlük, bireysellik, zaman ve mekân, iş ve toplum temaları üzerinden toplumsal ve siyasi hayatın değişen koşullarının analizini sunmaktadır.

Akışkan Aşk- Liquid Love (2003): İnsan ilişkilerinin değişen doğasıyla ilgilenen herkese hitap eden bu eserin merkezinde sabit ya da kalıcı bağlardan yoksun akışkan modern dünya sakinleri bulunmaktadır. İlişkilerin temelinde yer alan güven duygusunun terkedilip gerektiğinde kolayca çözülen ve yeni koşullarda başkaları ile bir araya getirilen kırılgan bağların varlığına vurgu yapılmıştır.

Akışkan Hayat- Liquid Life (2005): Bauman bu eserinde katı ve durağan hiçbir şeyin kalmadığı oradan oraya koşuşturulan hayat içinde anlamlar arayan insanların akışkan modern dünyada yaşamaları üzerine yorumlar getirmiştir. Bir tüketim nesnesine dönüşen hayatın akışkanlığını bireysellik, küreselleşme ve güvensizlik üzerinden resmetmiştir.

Akışkan Gözetim- Liquid Survelliance (2013): Bauman, sosyal medyanın hâkim olduğu günümüz dünyasında sabitlikten uzak ve sürekli hareket halinde olan insanlar ile gözetimin de hayatın bu akışkanlığına uyum sağlayarak hiç olmadığı kadar geniş bir alana hükmettiğini gözler önüne sermektedir.

Akışkan Kötülük- Liquid Evil (2016): Bauman bu eserinde insanlar arası etkileşim ve birlikte yaşama biçimleri üzerinde akışkan modern hayatın etkilerinin izini sürerken yabancılaşmanın olduğu ve kişiler arası bağların zayıfladığı adeta mayınlı bir zemine benzeyen dünyada akışkan kötülüğü yeniden konumlandırmaya çalışmıştır. Modern barbarlığın ve ahlaki körlüğün belirtilerini sadakat ve ihanet üzerinden değerlendirerek ahlaki yozlaşmanın izini sürmektedir.

Akışkan Korku –Liquid Fear (2006): Modern insanın yüzleşmek zorunda kaldığı çevre sorunları, terör saldırıları, doğal afetler, salgın hastalıklar ve daha birçok felaketlerin gün yüzüne çıktığı akışkan modern çağda Bauman korkuyu, güvensizliği ve belirsizliği yeniden ele almaktadır. Modern bireyi, küresel korkular ile yüzleştirip onlardan kurtulma üzerine düşünmeye teşvik etmektedir.

Yaşam Sanatı- The Art of Life (2008): Bauman bu eserinde bireyselleşmenin önem kazandığı akışkan modern dünya insanının kendi yaşamını anlamlandırmak ve yön vermek için mutluluk arayışındaki yalnızlığına dikkat çekerek mutsuzlukla verilen savaşa vurgu yapmıştır.

Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri- Life in Fragments Essays in Postmodern Morality (1995): Sorumluluk almanın yok olduğu, bağlardan yoksun, parçalı kimliklerin donattığı, plastik cinselliğin ve tüketicilerin dünyasında, insanların ne ufku görebildikleri ne de arkalarında iz bırakabildikleri bir 'çöl yolculuğu'nun resmi çizilmiştir. İnsanın kendi ahlakını kendinin oluşturabilmesi üzerine yorumlar denemeler bulunmaktadır. Birliktelik biçimlerinden, postmodern akıl arayışına, yabancılarla yaşamaktan kuşatma altında olan bedenlere kadar tartışmalar içermektedir.

Iskarta Hayatlar – Wasted Lives (2003): Bauman bu eserinde modernitenin doğuşu ile üretimden tüketime geçişte ortaya çıkan atık endüstrisi üzerinden modernitenin dışına itilen insan hayatına değinmektedir. Tüketim ve teknolojinin ele geçirdiği akışkan dünyada, atığın, israfın ve ihtiyaç fazlasının sadece eşyalar için değil insan ve hayat için de kullanıldığı bir

dünyayı gözler önüne sermektedir. Modernitenin ayrıştırıcı ve kategorize edici gücü insanların hayatlarına da tesir etmiş tüketim dünyasının koşullarını yerine getirmeyen insanlar atık olarak ıskartaya çıkarılmıştır. Modernitenin köklerini barındıran gelişmiş ülkeler ise atık insanları ya geri dönüştürmek ya da imha etmek üzere küresel çöplük arayışına girmişlerdir.

Kimlik: Benedetto Vecchi tarafından gerçekleştirilmiş söyleşiler – Identity: Conversations with Benedetto Vecchi (2017): Bauman bu kitapta kendi yaşadığı sürgün hayatı üzerinden kimlik meselesini tek başlık altında ele almaktadır.

Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup- 44 Letters from th Liquid Modern World (2010): Bauman 44 başlıktan oluşan bu eserde köşe yazısı tarzında mahremiyet, eğitim, ahlak, sosyal medya, aşk, birliktelik, aile ve cinsellik ile ilgili çağımızın birçok problemine ışık tutmaktadır.

Eğitim Üzerine (2012): Riccarddo Mazzeo ile yapılan söyleşilerden oluşan bu kitap yirmi başlıktan oluşmaktadır. Bauman önceki eserlerinde tahlilini yaptığı tüketim, sosyal medya, mutluluk ve kültür gibi konuları eğitim açısından ele alıp yorumlamıştır.

Kapımızdaki Yabancılar (2016): Bauman bu eserinde günümüz dünyasının en büyük sorunlarından biri olan göç ve göçmenler üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bunun yanında güvensizliğe ve korkuya sebep olan yabancıların göçmenler dışında komşularımız olabileceği korkusu üzerinden yabancı meselesine dair farklı açılımlarda bulunmuştur.

2.3. Yaşadığı Dönemin Genel Özellikleri

Zygmunt Bauman'ın da yaşamını sürdürdüğü yirminci yüzyılda başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Aydınlanma çağının getirdiği bilim, akıl, özgürlük eşitlik gibi kavramların önem kazanması ile yeni ideolojiler ve düşünsel

fikirler ortaya atılmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan siyasi dönüşümler ve ideolojiler birçok alanda da yeni akımların ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Bilim ve teknoloji alanında ortaya çıkan Einstein'ın görelilik kuramı, Heisenberg'in belirsizlik ilkesi, Freud'un psikanaliz kuramı, Darwin'in evrim kuramı gibi teoriler, insanın doğayı, kendini ve toplumu anlama şeklini değiştirmiştir. Ayrıca, atom uzay araştırmaları, bilgisayar, internet gibi teknolojik buluşlar, Avrupa toplumlarının kültür hayatında yeni sorunlara, fırsatlara ve etkileşimlere sebep olmuştur.

Bunun yanında sanat, edebiyat ve düşünsel alanda varoluşçuluk, modernizm, kübizm, sürrealizm gibi akımlar, insanın varoluşunu, bilincini, gerçekliğini sorgulayarak geleneksel düşünce ve sanat anlayışında dönüşümlere yol açmıştır. Bu akımlar, Avrupa toplumlarının kültür hayatında yeni estetik değerler, ifade biçimleri ve anlam arayışları yaratmıştır.

Siyaset alanında ise bütün dünyayı derinden etkileyen önemli yaşantılar meydana gelmiştir. 1914-1918 yılları arasında Avrupa ve diğer kıtalarda yaşanan, milyonlarca insanın ölümüne ve Avrupa haritasının değişmesine neden olan Birinci Dünya Savaşı, 1939-1945 yılları arasında Avrupa ve diğer kıtalarda yaşanan Nazi Almanya'sının saldırılarına karşı müttefik güçlerin mücadelesi, Yahudi soykırımı, atom bombası ve Birleşmiş Milletler 'in kurulması gibi olayları içeren İkinci Dünya Savaşı, 1947-1991 yılları arasında ABD ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan, ideolojik, siyasi ve askeri rekabeti içeren, Polonya'da bir çok ayaklanmalara sebep olan soğuk savaş, sömürgecilikten bağımsızlık hareketlerine geçiş, insan hakları mücadelesi gibi olaylar, modern insanın hayatında yeni kimliklerin ve değer yargılarının oluşmasında oldukça etkili olmuştur.. Bu dönemde İtalya'da Benito Mussolini tarafından kurulan, milliyetçilik, totalitarizm, militarizm ve ırkçılık gibi özellikleri olan Faşizm ve Almanya'da Adolf Hitler tarafından kurulan, faşizme benzer özellikleri olan ancak antisemitizm, ırk üstünlüğü ve Lebensraum gibi kavramları da içeren Nasyonal sosyalizm rejimleri de toplumları etkisi altına almıştır. Sosyalizm, faşizm, feminizm, liberalizm gibi bu akımlar, insan hayatında yeni dünya görüşleri, inançlar ve hareketler

ortaya çıkarmıştır. Bu ideolojiler insanların düşünsel hayatlarını derinden etkileyerek onları içinde bulundukları çağı sorgulamaya itmiştir.

Zygmunt Bauman ‘ın doğduğu ve büyüdüğü ülke olan Polonya ise 20. Yüzyılın başlarında bağımsızlığını henüz elde etmiş bir ülkeydi. Yüzyıllardır aynı topraklarda yaşamış birçok ulusu içeren bir yapıya sahipti. Bauman’ın annesi ise Yahudi burjuva ailelerinin birinden gelmekteydi. Babası ise daha çok ticaretle uğraşan bir aileye mensuptu. Bu yüzden Bauman’ın burjuva ile işçi sınıfı arasında konumlanan bir ailede büyüdüğü söylenebilir. 1939 Polonya’sında Nazi işgalinden çok önce, Yahudiler hangi eğitime erişebilecekleri ve hangi meslekleri seçebilecekleri konusunda katı yasal sınırlamalarla karşı karşıya kaldılar. Bauman ve ailesi de kaderinde ölmek olan Polonya neslinin bir üyesiydi ve çeşitli zamanlarda bu ölüm kampanyasını yürüten kanlı rejime oldukça maruz kalmıştı. Bauman'ın en eski anılarından bazıları, Polonyalı bir Yahudi olarak günlük yaşamın aşağılayıcılığı ve şiddetiyle ilgiliydi (Wagner, 2020, s. 17). 1939'dan sonra Polonya'daki Nazi terörünü doğrudan deneyimlemişti. Sovyet Kızıl Ordusu'nda bir Polonyalı subay olarak, Majdanek ölüm kampının ve Nazi cinayet programının dehşetine tanık olmuştu. 1945'te Polonya'ya dönmüş ve Polonya'daki savaş sonrası Komünist rejimde kıdemli istihbarat ve iletişim subayı olarak görev yapmıştı. Bu yüzden Bauman'ın dili ve dünyayla ilgili zihinsel haritaları, 1930'lar ve 1940'ların yakıcı yıllarında Polonya ve Sovyetler Birliği'nde edindiği deneyimlerle şekillendiği söylenebilir. Bauman’ın dünya siyasi tarihinin oldukça önemli bir döneminde yaşamış olması onun fikir haritasını oluşturmasında oldukça etkili olmuştur. Bu dönemin yaşantılarının sentezi niteliğinde döneme damga vuran akışkan modernite ve Holokaust düşüncesi de fikir haritasının merkezine konumlanmıştır. Yine de 1968'e kadar Polonya'daki sosyolojik yazılarında soykırım, totaliterlik veya Nazi dönemi konularına doğrudan değinmemiştir. Doğu Avrupa Yahudilerinin kaderi ve Holokaust ile ilgili konulara ancak daha sonra, 1980'lerde, altmış yaşının üzerindeyken dönmüştür. Holokaust teşhisinin ise, çocukluk ve yetişkinlik dönemindeki Nazi imha deneyiminden çok, bir memurun Polonya'da savaş sonrası bir kurban olarak totaliter devlete ilişkin deneyimleriyle daha fazla

ilgisi olduğu iddia edilebilir. Komünizmle başlayan ve çeşitli ülkelerde deneyimlediği modernliğin farklı tezahürlerini yansıtan yaşantıların izleri modernite eleştirisinde görülebilir.

Yoldaşlığın ilk tadını ise, Poznań'ın sol Siyonist gençlik örgütü Hashomer Hatzair'in gizli koluna katıldığında almıştır. Gizli toplantıları, ona yalnızca eşitlerden biri olarak muamele görmenin lezzetini almayı sağlamakla kalmadı, bazen hayatını kurtaracak olan keskin siyasi farkındalığın oluşmasına da yardımcı olmuştur.

Polonya'dan sonraki uğrak noktası olan tehditler ile gitmek zorunda bırakıldığı İsrail'de de dönemin hükümetini eleştirme yolları tamamen kapalıydı. Polonya'da maruz kaldıkları ırkçılıktan sonra İsrail'de de geçmişi unutmayı dayatan milliyetçilik ile bağ kuramamış, gittiği hiçbir yerde kendisini evinde hissetmediğini ifade etmiştir. O dönemde Kuzey Amerika'ya ve Batı Avrupa'ya yoğun göçün sebeplerinden biri olan anti-siyonist tutumun yanında, kızlarının gelecekte orduya katılma zorunluluğu da Bauman'ın İngiltere'ye geçmesi için önemli bir sebep olarak anlaşılmaktadır (Wagner, 2020, s. 309-312).

2.4. Bauman'ın Sosyolojisi ve Metodolojisi

Son yüzyıllarda özellikle batı toplumlarında Aydınlanma süreci ile birlikte yaşanan siyasi ve bilimsel gelişmeler, teknolojik ilerlemeler ile gelen endüstri devrimi, kapitalizm ve kentleşme gibi insan yaşamını derinden etkileyen toplumsal değişimler sosyoloji biliminin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Sosyoloji bilimi birçok disiplin ile ilişki içerisinde bulunarak insan eylemleri ve bu eylemlerin sonuçları ile ilgilenirken bilim olarak ayrıldığı felsefeye de yeni sorular kazandırmaya devam etmektedir.

Sosyoloji bilim dünyasında var olmak için üç yöntem kullanmıştır. Bunlardan ilki Pozitivizmdir. İnsanlığın gelişimini teolojik, metafizik ve bilimsel olarak üç evrede ele alan Fransız düşünür Auguste Comte, merkeze bilimi alan pozitivist sosyolojinin kurucularından biridir.

Comte bilimin, ilk nedenleri bulmak yerine olguları ele alması gerektiğini düşünür. Bu olguların meydana geldiği koşullara açıklık getirmeli ve bunu yaparken gözleme ve deneye dayalı bilimsel yöntem kullanmalıdır (Comte, 2001, s. 31-38). Comte deney ve gözlemin dışında kalan kavramları reddederek değer ve olgu arasında ayrıma gitmiştir. Böylece değerler bilimsel alanın dışında tutulmuş ve bunun sonucunda bilimde ilerleme kaydedilen Batı toplumlarında yaşanan facialarının fark edilmesi zorlaşmıştır (Kızılçelik, 2014, s. 26-28).

Sosyolojinin bilimsel yöntemi ve ilkeleri üzerinde çalışarak sosyolojiyi felsefeden ayıran Durkheim ise modern sosyolojinin kurucusu olarak kendinden sonraki düşünürler için öncü olmuştur (Waters, 2008, s.15-16). Ona göre bilim, ele aldığı nesneleri 'orada' bir şey olarak tanımlar ve özelliklerini açıklar. Sosyolojinin görevi ise 'orada' olan şeylerin içinde bulunduğu norm ve olguların açıklanmasıdır. Bu olgular insanlara soru sorarak açıklanamaz çünkü insanlar tarafından meydana getirilmemişlerdir (Bauman, 2013, s. 243-244).

Sosyolojinin kullandığı ikinci yöntem ise Max Weber tarafından geliştirilmiştir. Weber insanın bir amaç ile eyleme geçtiğini bu yüzden insan eylemlerinin değerlendirilmesinin bilimin nesnelerini değerlendirmekten farklı olduğunu savunmuştur. İnsana ait eylemlerin ancak eylemde bulunan kişinin yaptığı eyleme atfettiği anlamın kavranmasıyla değerlendirilebileceğini ifade etmiştir (Bauman, 2013, s. 246).

Weber, Durkheim gibi insan eylemlerini gözlem yaparak incelemek isterken aynı zamanda bu eylemlerin altında yatan sebeplerin ve amaçların da ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Weber insanların toplumun gerçekliğini yansıtmada aktif birer etken olduklarını ifade ederken, merkeze insanı anlamayı koyan Simmel ile benzerlik gösterir. Simmel de toplumun varoluşunun ön koşulu olarak toplumu meydana getiren insanların oluşturduğu ortak bilinç olduğunu savunur (Waters, 2008, s. 25- 43).

Üçüncü yöntem ise bilimin pratik yöntemlerini kullanarak toplumsal sorunları belirleyip bu sorunlara göre çözüm önerileri getirmeyi hedefleyen Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilmiş sosyoloji görüşüdür. Bauman'a göre bu sosyoloji görüşü devletin, ekonominin

ve askeri liderlerin sosyolojiyle uyumlu çalışmasında etkili olmuştur. Çünkü sosyoloji emek sermaye arasındaki çelişkileri ve bu çelişkilerin sebep olduğu sorunları analiz etmeye, savaşlar sonunda ortaya çıkan psikolojik ve toplumsal sorunlara odaklanıp bu sorunlara öneriler getirmeyi hedeflemiştir (Bauman, 2013, s. 249).

Bunun yanında bütün dünyayı etkisi altına alan kapitalist sisteme getirdiği eleştiriler ile Karl Marx da sosyolojide çığır açan isimlerden bir tanesidir. Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından ortaya atılan ve kapitalizmin[1] eleştirisini, sınıf mücadelesini ve komünizm kavramını ele alan Marksizm, Bauman gibi birçok düşünürün modernite eleştirisine de temel olmuştur. Toplumu temelde emek işçileri ve üretimi elinde bulunduran burjuvalar olarak iki sınıf üzerinden değerlendiren Marx bu sınıf çatışmasının ortadan kalktığı mükemmel toplum üzerine yorumlar getirmiştir.

Zygmunt Bauman'ın sosyolojisi ise Marksist öğretiye bağlılık ile başlayıp komünizm gözlemleri akabinde sosyalizme eleştirel yaklaşımlar sergilemiştir. Daha sonra ise uluslararası mecrada tartışmalara yol açan postmodernizm kavramı ve holokaust çalışmalarıyla birlikte moderniteyi sorgulamaya başlamıştır. Bauman modernitenin kapsamlı eleştirisini içeren bir sosyolojiye sahiptir (Blackshaw, 2022, s. 13).

Sosyolojisinde moderniteyi birçok açıdan ele alan Bauman'ın eleştirel analizleri; ekonomi, siyaset, tarih, din ve felsefe gibi insan yaşamına derinden etki eden tüm süreçleri de içerisinde barındırmaktadır. Modernitenin doğuşundan itibaren ele aldığı bu olguların günümüz dünyasındaki sonuçlarını yorumlama girişimleri birçok eserinin temelini oluşturmaktadır. Bu açıdan Bauman sosyolojisi 'toplumsal düşüncenin birçok türü arasında kurulmuş bir diyaloğu' temsil eder (Blackshaw, 2022, s. 12).

[1] En genel anlamı içinde, sermayenin, en temel üretim aracı olduğu ekonomik sistem veya üretim tarzı için kullanılan terim (Cevizci, 2005, s. 974)

Modernitenin insan yaşamı üzerindeki etkilerini konu edinirken modernitenin tektipleştirme yönünün postmodernite ile kırıldığını savunmuştur. Ancak kariyerinin sonlarına doğru yirminci yüzyıl hakkında çok ilginç ve orijinal olan postmoderniteden dönüş niteliğindeki "akışkan modernite" fikrini, modernitenin postmodernite karşıtı ya da devamı olmadığını iddia ederek pozitif bir kavram olarak ortaya koymuştur (Blackshaw, 2022, s. 16). Bu eleştirel fikri küreselleşme ve tüketim tartışmaları paralelinde genişletirken, eserlerinin merkezine holokaust, postmodernite, tüketici kültürü, ölüm ve yaşam stratejileri, aşk ve sevgi, müphemlik, bürokrasi, etik, öteki, küreselleşme, özgürlük, kimlik, yabancı gibi ana temaları almaktadır. Böylece her eserinde her bir tema üzerine analiz yaparken modernite üzerine genel düşünce evrenini de yansıtabilmektedir. Bunun yanında eserleri bir kutuptan diğerine götüren eklem noktalarına sahiptir. Sosyolojisini temel olarak yaydığı güvenlik ve özgürlük kutupları arasında gidip gelirken akışkan dünyada giderek bireyselleşen insan yaşamına da dikkat çekmektedir (Blackshaw, 2022, s. 17).

Sosyolojinin gelişim aşamalarına bakıldığında ise temel alanların hakimiyetinde olan klasik aşama, her bir kuramın çok ayrıntılı şekilde incelendiği modern aşama, geleneğin tekrar ele alınıp gözden geçirildiği postmodern aşama olmak üzere üç temel aşama göze çarpmaktadır. (Waters, 2008, s. 24). Bauman ise postmodern koşullara uygun yeni sosyoloji tarzına sahiptir. Bauman' a göre toplumun üretim toplumundan tüketim toplumuna doğru bir evrim geçirmesi ve teknolojinin insan hayatına birçok yenilik getirmesi yeni bir sosyoloji imkânı yaratmıştır. Bu yeni sosyoloji 'tüketim toplumunun sosyolojisi' ya da 'postmodernitenin sosyolojisi' olarak değişen koşulları anlamlandırmaya çalışan sosyoloji yöntemleri içermelidir. (Bauman, 2011, s.123).

Bauman sosyolojisi, postmodern diğer bir deyişle akışkan modern duruma uygun bir sosyoloji arayışının sonucudur (Karadeniz, 2013, s. 40). Bu yeni sosyoloji, tüketimin ve teknolojinin etkisi altına aldığı akışkan modern dünyada insanın varoluşunun gözler önüne serilmesine imkân sağlayacaktır. Pozitivist sosyoloji alanının dışına itilmiş olan etik, aşk, ilişkiler gibi konuların işlenmesi de akışkan modern hayatın gündeminde olacaktır.

Bauman'ın ifadesiyle 'tutsaklığın bilimi' olarak gelişim gösteren sosyoloji, modern ve kapitalist toplumların deneyimlerinden ortaya çıkan sorunlar üzerine eğilen bir bilim olarak ilerlemesini sürdürmektedir (Bauman, 2022d, s. 12-13).

Bauman akışkan modern dünya koşullarına uyum sağlamış bu yeni sosyoloji tarzına bazı görevler yüklemektedir. Bu görevler genel hatlarıyla aşağıda belirtilmiştir:

1) İnsan ilişkilerinin kaçınılmaz olduğu dünyada ilişkileri, karşılıklı eylemleri ve bu iç içe geçen karşılıklı eylemlerin sonuçlarını düşünmek ve yorumlamak

2) Toplumun bilmediği ve göremediği gerçekleri farklı bakış açıları ile insanlara sunmak (Bauman, 2005a, s. 23)

3) Aslında sosyolojinin görevi olan fakat içinde yaşanılan toplumda bireysel bir hak olarak kalan ifade etme hakkını üstlenmek

4) Gittikçe bireyselleşen akışkan modern insanın kendi hayatlarına anlam ve amaç katmak için çaba gösterirken, içinde bulundukları değişmekte olan insanlık durumunu yeniden ifade etmek (Bauman, 2010, s. 26).

5) Günlük hayatta gerçekleşen eylemleri açıklamak ve salt kendi alanıyla yetinmeden; felsefe, edebiyat, sanat gibi insan deneyimlerinin yorumlarıyla hem beslenerek hem de onları besleyerek eylemleri yorumlama düzeneği oluşturmak (Bauman, 2010, s. 238).

6) Her zaman var olan anlatıdan fazlasının olabileceğini düşünmek, bilinen ve kesin olarak görülen yorumlara karşı eleştirel tavır edinmek, her tartışmaya açık ve tartışılabilir olmak

Bauman postmodern koşullara uygun bu yeni sosyoloji tarzının bireye bazı özellikler kazandırdığına değinmektedir. Sosyolojik düşünmenin bireye kazandırdığı en önemli kazanımlardan bir tanesi rutini sorgulamaktır. Bu kişinin keyfini kaçıran bir durum olsa da rutini sorgulamak, kişinin hayatına anlam yüklemesi açısından kişinin ufkunu açan bir itkidir (Bauman, 2013, s. 24-25). İçinde bulunulan duruma karşı takınılan eleştirel tavır ve rutini gözden geçirme görünmeyeni ortaya çıkarır. Ayrıca bireye ötekini anlama yolunda hayatın

benzer hikayelerini ortaya koyarak, insanların kaygılarına, yaşamsal zorluklarına ve mücadelerine anlam katar (Bauman, 2010, s.25).

Bauman sosyolojisi bunun yanında kapitalist hegemonya düzeninde sömürülen ve yabancılaşan insanın yaşam zorluklarına kayıtsız kalmamıştır. Kapitalizmin ve tüketimin kıskacında kendine ve dünyaya yabancılaşan insan dünyayı anlamlandırmada bir bunalım içerisine girmiştir. Bauman ise kendisine Marx'tan miras kalan tüketim, yoksulluk, kapitalizm gibi kavramları kendi sosyolojik dili ile yeniden ele almış ve insanın akışkan dünyada varlığına dair ontolojik ve epistemolojik düzlemde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Günümüz dünyasında hızla yayılan bilgi edinme ve iletişim teknolojileri ile bilgi ve insan arasındaki mesafe azalırken insanın kendisi ve diğerleri ile olan ilişkisinde mesafe gittikçe açılmıştır. İnsanın kendini ve dünyayı anlamlandırmada kullandığı sembollerin teknoloji ile kodlara dönüştüğü ve mekândan sözden bağımsız bir şekilde hızla yayılabildiği günümüz akışkan dünyasında semboller vasıtasıyla iletişim ve ilişki kuran insanın dünyayı anlamlandırma biçimi de değişmiştir. İnsanın kendi varoluşunun keşfinde ve içinde bulunduğu dünyayı anlamlandırmada bizzat kendisinin rol alması gerekirken, günümüz insanı etrafı kuşatılmış sanal dünya ve ağlar ile kendiliğini kaybetmiş, bir rutin içerisinde yaşamaya mahkûm bırakılmıştır. Böylece günümüz insanının kendi olma sorunu ile baş başa kaldığı bu dönemde teknoloji ile zaman ve mekân birbirinden kopmuş, hayatı tüketen insan varlığın anlamını sorgulamayı unutmuştur. Günümüz akışkan dünyasında varoluşsal bunalımlar içerisinde olan bu insanı anlamak ve yeni dünya düzenini anlamlandırmak için Bauman'ın ifadesiyle sosyolojik düşünmeyi içeren anlama yönelik bir bakış açısı gerekmektedir.

2.4.1. Bauman'da Hermeneutik ve Açık Uçlu Sosyoloji

Hermeneutik, 'açıklama ile ilgili' anlamına gelen Grekçe hermeneutikos sözcüğünden türemiştir. Hermeneutik işlem ise, Wilhelm Dilthey'in ifadesinde olduğu gibi 'zihinsel içerik' ile 'yaşam ifadeleri' arasında karşılıklı olarak kurulan ilişki yoluyla açıklamadır. Bu zihinsel içerik ile yaşam ifadelerinin bir araya getirmiş olduğu anlama biçimi insanların diğer insanlarla ilişki içerisinde bulunmaya gereksinim duydukları pratik yaşam anlarında belirmektedir (Mueller-Vollmer, 1986, s. 154). Bauman ise sosyolojisini bu anlama biçimi üzerine yoğunlaşan hermeneutik yöntem ile temellendirmektedir.

Bauman düşünme eylemini sosyolojisinin merkezine almaktadır. Onun sosyolojisini anlamak için başvurulacak temel kitaplarından birinin *Sosyolojik Düşünmek* kitabı olduğu söylenebilir. Ona göre sosyoloji 'insan dünyası hakkında bir düşünme biçimi'dir (Bauman, 2010, s. 17). Hermeneutik yöntem de onun, insanı ve insan yaşamını anlamaya dönük düşünce biçimini içeren sosyolojisinde kullandığı yöntemlerden birisidir. Bu yöntem temelde insanı ve eylemlerini içinde bulunduğu kültürel ve toplumsal durum ile ele almayı amaçlamıştır. Bauman'ın Hermeneutiği kullanarak insanın dünyayı ve kendisini tanımasının imkanlarına yoğunlaşması onu Ortodoks sosyolojisinden farklı kılmıştır (Karadeniz, 2013, s.40-46). O, postmodernitenin sosyolojisi ile kendine has tarz ve dil benimsemiştir. Bauman etik, aşk gibi konularda çalışarak sosyolojinin yeni alanlarda uygulanabilir olduğunu göstermiştir. İnsanın yaşadığı dünyayı ve bu dünya içerisindeki kendi varlığını konumlandırırken bakışını rasyonel verilerden daha çok anlama çevirmesine imkân tanımıştır.

Bauman'a göre sosyoloji tamamlanmamış bir yapıda, kendini sürekli olarak yenileyen süreçleri içinde barındırır. Bir bilim dalı olarak sosyolojinin gündelik hayatta ürettiği düşünceler ile bireye ne kazandıracağı üzerine yorumlar getiren Bauman'a göre, her bireyin hayat hikayesini taşıyan 'bizatihi öyküdür' sosyoloji (Bauman, 2005a, s. 24).

Bauman sosyolojisi ile dünyaya ilişkin kavrayışın birçok yolu olduğuna işaret etmektedir (Blackshaw, 2022, s. 42). Hayatın değiştirilemez katı yanlarının insan eylemlerinin sonucu olduğunun farkına varan insan için hayatta tek bir tercihin olmadığının altını çizerek okuru açık-uçlu düşünmeye itmektedir. Olaylara bakış açısı mutlak hakikati aramak üzerine olmaması bakımdan onun sosyolojisi açık-uçlu sosyoloji olarak da adlandırılabilir (Tester & Bauman, 2017, s.19). Alternatif bir dünyanın var olabileceği ve geleceğe dair bir kesinliğin olmadığını iddia etmesi ve sosyolojiye eleştirel bir görev yüklemesi de yine bu görüşü destekler niteliktedir. Açık uçluluğunu besleyen bir diğer özellik ise Bauman'ın bütünleştirici ve disiplinler arası bir yaklaşım tercih etmesidir (Jacobsen & Marshman, 2008, s. 803). Bauman'ın sosyolojinin insan tecrübesini anlamlandırmada bir sınıra tabi olmadığını düşünmesi ve sosyolojiye yorumlama görevi yüklemesi onun açık uçlu bir sosyolojiye sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir. Hayatta değiştirilemez olarak görünen birçok şeyin insan kaynaklı olduğunu ve hayatın aslında tek bir yoldan ibaret olmadığını ifade etmektedir. Onun sosyoloji pratiklerinin çok katmanlı olması, birçok disiplini içinde barındırması ve çeşitli sosyolojik ekollerden beslenmesi onun açık uçlu sosyolojisinin üzerinde etkili olmuştur.

Bauman'ın dünyayı anlamlandırmak için kullandığı belirsizlik, sınırsızlık, esneklik gibi kavramlar aynı zamanda onun sosyolojisinin açık uçlu olarak nitelendirilmesinde etkili olan kavramlar olmuştur (Öztürk, 2020, s. 96). Günümüz dünyasının değişmez parçası olan belirsizlik ve müphemlik, günümüz insanının yaşamını açık uçlu hale getirirken aynı zamanda günümüz insanının yaşamındaki kaygılara yönelen Bauman'ın sosyolojisini de açık uçlu kılmaktadır. Günümüz akışkan dünyasının gündelik deneyimlerine çözüm arayışından daha çok yorum getirmek de yine onun açık uçlu sosyolojisinin özelliklerinden biri olmaktadır. Bauman dünyaya dair bütünsel yaklaşmak ve kavramak adına sosyolojisini bu yönde geliştirmiştir.

2.4.2. Bauman'da Metaforlar Sosyolojisi

Zygmunt Bauman, küreselleşmenin, tüketimin ve teknolojinin etkisi altında olan günümüz dünyasını anlamlandırmak için birçok metafor kullanmıştır. Bir kavramın zihinde anlamlı bir yer edinmesi için, başka kavramlar kullanılarak ifade edilmesi 'metafor' olarak adlandırılır (Ritzer, 2011, s. 21). Bauman da metodolojisinde sıkça pragmatik ve eklektik felsefe anlayışını yansıtan metaforlar kullanarak bilindik olanı bilinmeyene dönüştürmeyi amaçlamıştır. Çünkü aşinalık; eleştirel düşüncenin, yeni bir arayışa girmenin ve var olanı değiştirmenin önünde büyük bir engeldir (Bauman, 2010, s. 26). Bu özellik onun hem bilişsel hem de hayal gücüne açık bir metaforik yoruma sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir (Cosmovici, 2016, s. 24). Birçok eserden faydalanırken yarattığı şiirsel tını ve edebi anlamlarla kullandığı metotların izlerini bulanıklaştırmaktadır (Kara, 2013, s. 21). Akışkan dünyada insanın içinde bulunduğu durumu irdeleyen bu metaforlar ve metaforik söylemler çalışmamız için önem arz etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, Bauman'ın kullandığı metaforlara/metaforik söylemlere ve bu metaforların hizmet ettiği alanlara değinilmiş, çalışmanın sonraki bölümlerinde akışkanlık metaforu kavramsallaştırılarak günümüzdeki tezahürleri ele alınmıştır. Akışkan modern çağ Bauman'ın insanı anlamak için kullandığı metaforlar ve metaforik söylemler üzerinden yansıtılarak insan ilişkileri üzerine değerlendirmelere yer verilmiştir.

Bauman'ın eserlerinde kullandığı metaforlar günümüz dünyasını anlamlandırmanın yanında insanlar arası ilişkilerin temelinde bulunan öteki kavramı üzerinden de mesajlar vermektedir. Kara'nın ifade ettiği gibi Bauman metaforları '*defamiliarization'* (ezber bozma) ve '*sociological hermeneutics'* (sosyolojik hermeneutik) ile empati duygusunu ortaya çıkararak ve öteki için sorumluluk alma güdüsünü öne çıkararak insanileşmeye hizmet etmektedir (Kara, 2013, s. 23-24). Bunun yanında sosyal yapı ile yaşam arasındaki bağlantıları gözler önüne sermektedir (Kanık, 2018, s. 367).

Bauman'ın metaforları Marshal'ın adlandırmasıyla insani ve toplumsal olarak iki kategoride incelenebilir. İlk olarak toplumsal metaforlara ve bu bağlamda geçen metaforik söylemlere değinilmiş daha sonra insani metaforlar incelenmiştir. Toplumsal metaforlara örnek olarak akışkanlık/katılık ve atık insan gösterilebilir. Bauman toplumsal metaforların yanında kullandığı insani metaforlar ile de akışkan hayatta tutunmaya çalışan modern insanı betimlemeye çalışmıştır. Böylece metaforlar aracılığıyla günlük hayatta insanın aşina olduğu şeyleri bilinmeyene dönüştürerek onlara dikkat çekip yeniden inceleme altına alınmasını mümkün kılmaktadır. Akışkan modern yaşamın öznesi olan günümüz insanlarını anlamak ve anlamlandırmak için faydalandığı insani metaforlara ise turist, aylak, hacı, serseri, bahçıvan, kumarbaz örnek verilebilir. Birbirini anlamlandıran bu metaforları birlikte ele almak modern insanı anlamada daha faydalı olacaktır. Bauman'ın bütün bu metaforik söylemleri kullanmaktaki amacı sosyolojisinin dayandığı dünyayı anlama ve yorumlamada, insanları unuttukları insanileşmeye ve eyleme davet etmektir.

Akışkanlık/Katılık: Bauman, içinde bulunduğumuz modernitenin yeni evresini anlamlandırmak için 'akışkan' metaforunu kullanmaktadır. Hiçbir şeyin şeklini uzun süre koruyamamasından yola çıkarak değişim ve dönüşümün yaşandığı, sınırların kaybolduğu günümüz dünyasını anlamlandırmada akışkanlık ve hafiflik metaforlarından faydalanırken, katılık ve ağırlık metaforlarını ise modern hayatın önceki dönemini anlamlandırmada kullanmıştır. Akışkanlık metaforu bağlamında küreselleşme ve teknolojinin, katı moderniteden akışkan forma geçen yaşam üzerindeki etkilerini gözler önüne sererek toplumsal metafor kategorisinin temelini oluşturmuştur. Bu akışkanlık insan ilişkilerinden tüketime kadar modern yaşamın her alanında hissedilmektedir. Her şeyin keskin sınırları olduğu kurallı katı bir dönemden, hiçbir şeyin sabit kalmadığı, sınırların ortadan kalktığı, kalıcı bağlardan yoksun, istikrarlı olan tek şeyin değişim olduğu döneme geçişte insan kendine yabancılaşmış ve gittikçe yalnızlaşmıştır. Sıvılaşan ve kayganlaşan, bildik/geleneksel tüm referansları eriyen akışkan dünyada, kadın erkek ilişkilerinden,

cemaatlere; kent planlarından, küreselleşmeye kadar modern yaşamdan her yönüyle etkilenen insan, kendisiyle ve toplumla kurduğu ilişkide ontolojik bir kriz içerisindedir.

Cehennem: Modern yaşamı ve kitle hayatını tanımlamak için kullandığı bir diğer metafor ise 'cehennem'dir. Bu metafor, modern bireyin yalnızlaşmış, bağsız ve güvensiz ortamını nitelendirmektedir.

Ağ: Bauman'ın bir diğer kullandığı toplumsal metafora örnek olarak 'ağ' gösterilebilir. Bu metafor insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin ağ benzeri bir yapıya sahip olduğunu ifade etmek için kullanılır. Akışkan modern dünyada bu ilişkiler ağı teknolojinin de etkisiyle giderek daha karmaşık ve bağlantılı hale gelmiştir (Bauman, 2021e, s. 173).

Vahşi Kültür/ Bahçe Kültürü: Modern öncesi dönem ile modern dönemi ayırmak için kullandığı metaforik söylemlerden birisi vahşi kültür/ bahçe kültürüdür. Vahşi kültür modernite öncesi dönemi temsil ederken bahçe kültürü modernitenin düzene sokma, organize etme gibi modernite sonrası dönemi yansıtan bir kavram olmuştur. Vahşi kültür kendi doğal sınırları içerisinde gelişirken bahçe kültürü belirli ve sınırları çizilmiş bir alan içerisinde kurallara göre organize edilmiş alanı kapsamaktadır.

Bahçıvan/ Avlak bekçisi/ Ayrık otu: Bauman'ın toplum ile birey arasındaki ilişkilere açıklık getirirken kullandığı metaforlardan birisi ise 'bahçıvan' metaforudur. Bahçe kültürünün baş karakteri olarak bahçıvan bulunmaktadır. Modernite eleştirisinde sık sık kullandığı bahçıvan metaforu sistemin sorunsuz işleyebilmesi için aykırı ve uygun bulmadığı şeyleri yok etme/budama girişimini ifade etmektedir. Bahçıvanın ayrıkotlarını-sisteme direnen farklı yaşam tarzlarını barındıran bireyler- yolarak, ağaçları özenle budayarak şekil verdiği bahçesi, modernitenin bireyleri kendine uygun yola sokarak, yola girmeyenleri yok ederek ulaşmaya çalıştığı ideal toplum düzeni ile benzerlik göstermektedir. Avlak bekçisi ise vahşi kültüre ait olup sadece gözetleyen hiçbir yetkiye sahip olmayan gruptur.

Hacı: Hacı metaforu ömrünü hakikat arayışında geçiren modern insanı betimlemektedir. Hacının şimdi olduğu yer aslında olmayı istediği yer değildir. Hacının yolculuğu plan

dahilindedir ve hayatının amacı doğrultusunda yol alır. İçinde bulunduğumuz akışkan modern dünyanın koşulları hacının sabit bir rotada ilerlemesini baltalamaktadır. Akışkan modern dünyada Hacı metaforunu yansıtan bireyler oldukça azdır.

Turist: Günümüz modern insanını betimlemeye en yakın olan ise turist metaforudur. Turist bir yere bağlı kalamaz. Sürekli hareket halindedir. Yaşamdan aldığı tüketim doyumunu elde ettikten sonra bağ kurmadan yeni hazlara yelken açarak yoluna devam etmektedir.

Gezinen/ Flaneur: Bir diğer metaforik karakter ise Gezinen'dir. Modern kent yaşamının ortaya çıkardığı yine hareket halinde olan gezinen kenti gözlemler ve yorumlar. O, tüketim tapınaklarında hareket halinde bulunan ama oraya ait olmayan modern yaşamın bütün hazlarından faydalanan kişidir.

Aylak: Aylak ise gittiği yerlere yerleşemeyen, yersiz yurtsuz dolaşan postmodern yaşamın yabancısıdır.

2.5. Düşünsel ve Sosyolojik Etkilenimleri

Zygmunt Bauman görüşlerini ortaya koyarken hem sosyo-ekonomik yapıya hem de çeşitli düşünürlere gönderme yaparak bu yapının arkasında olan felsefi görüşlere de değinir. Bir kısım görüşlere eleştiriler getirerek kendi özgün düşüncesinin hatlarını belirginleştirirken bir kısım fikirler ve kavramları da sahibinden ödünç alarak kendi fikirlerini destekleme yoluna gitmiştir. Bu iki özellik altında Bauman'ın düşüncelerinde izleri olan fikirler onun temel kavramları üzerinden açıklanmıştır. Bu kadar çeşitli fikirleri eserlerinde barındırması onun aynı zamanda üretken bir edebiyat okuru olduğunu da göstermektedir (Blackshaw, 2022, s. 41). Eserlerindeki atıf ve alıntıların çokluğu bunu kanıtlar niteliktedir. Eserlerinde düşünürlere yaptığı atıfların yanında Observer ve The Guardian gazetelerinden karikatür ya da söylemler gibi birçok popüler kültür öğeleri ve Big Brother gibi tv şov ve televizyon haberleri de eserlerinde yer verdiği referanslar arasındadır. Bu bölümde, Bauman'ın düşüncesine etki eden düşünürlerin Bauman ile benzer ve farklı yönlerine değinilmiştir.

Bauman'ın eserlerinde eleştiriler getirdiği ve kendi özgün düşüncesini yaratmada basamak olarak kullandığı, yaşadığı dönemin şartlarını yansıtan en önemli şahsiyetlerden birinin Karl Marx olduğu söylenebilir. Marx toplumsal değişimleri, modernleşmenin temel dinamiği sanayileşme üzerine değerlendirmelerde bulunarak ele almıştır. Marx'ın toplumu ele alış şekli ve sınıflandırma biçimi Bauman için hem eleştiri kaynağı olmuş hem de fikirlerini üzerine inşa ettiği bir zemin sağlamıştır. Bilişsel ve eleştirel bakış açısını borçlu olduğunu ifade ettiği Marx, Bauman'ın açık uçlu sosyolojisinin oluşmasında da etkili olan düşünürlerden biri olmuştur (Bauman & Tester, 2017, s. 38). Marx'ın moderniteye dair görüşleri bir sonraki bölümde detaylı ele alınmıştır.

Açık uçlu sosyolojisinde ve hermeneutik yaklaşımında etkisi olan bir diğer kişi ise Antonio Gramsci'dir. Çeşitli ülkelerde modern hayata dair hayal kırıklıklarının yanında Marksizm'e eleştiriler getiren Gramsci'nin görüşleri, Bauman'ın Marksizm'den kopuşunda oldukça etkili olmuştur. Bu kopuşa rağmen Marksizm'in sunduğu zenginliklerinden faydalanmaya devam etmesini ve anti-Marksist yaklaşımdan ziyade kendi özgün düşüncesini oluşturmada Marksizm'i bir temel olarak kullanmasını da Gramsci'ye borçlu olduğunu ifade etmektedir (Bauman & Tester, 2017, s. 37). Her şeyin üzerinde etkisi olan toplumsal yapıların karar verme organı olarak bilinçli bir mekanizma gibi hareket ettiği düşüncesi de yine Gramsci etkisi taşımaktadır.

Bauman'ın hayatı anlama noktasında tüketime ve ekonomik biçimleniş şekillerine değinirken etkilendiği bir diğer isim ise, tahakkümden kurtulmak için hiçbir zemin yokken tahakkümcü yapıları gözler önüne seren Jürgen Habermas'tır (Blackshaw, 2022, s. 69-70). Habermas anlam yitiminin yaşandığı günümüz dünyasına çıkan yolda pozitivizme, araçsal aklın toplumun tüm katmalarındaki izlerine, kamusal alana ve bilgi yapılanmalarına yönelik bir çok değerlendirmelerde bulunmuştur. 'Tamamlanmamış bir proje' olarak ifade ettiği moderniteyi tamamlama yoluna gitmiştir (Callinicos, 2007, s. 420). Modernitenin krizlerine çözüm arayışında bulunan Habermas eylem planı üzerinde çalışmıştır. Bauman ise moderniteye aynı temelde eleştiriler getirip postmodernizme yönelmiş daha sonra ise kendi

kavramsallaştırmasına dogru yol almıştır. Bauman entelektüel üzerine yorumlarında da Habermas ile benzer fikirleri paylaşmaktadır. Bauman, her iki düşünürün de toplumu aydınlatma açısından önemli olduğunu ifade ettiği entelektüellerin postmodern çağda rollerini yitirmeleri üzerinden modernitenin başarısızlığına dikkat çekmektedir (Özer, 2019, s. 323). Bauman' a göre modern dönemde yasa koyucu olarak karşımıza çıkan entelektüeller postmodern dönemde yorumcu rolü ile toplumda belirmektedir. İlk olarak bilim insanı, siyasetçi vs. olarak kullanılan entelektüel kavramı Aydınlanma ile ortaya çıkmıştır. Daha sonra entelektüel dünyası bilgi iktidar ilişkisine evrilmiştir ve eğitim dünya tasarımlarının aktarıldığı önemli bir araç haline gelmiştir. Okullar öğrencilerin gözetim altında tutulduğu, itaat edilmenin beklendiği kurumlar olarak karşımıza çıkarken öğretmenler de eğitim yoluyla rasyonel insan tasarımında görev alan entelektüel rolüne bürünmüştür. Fakat, postmodern dönem ile yüzünü gösteren hakikat yitimi entelektüellerin de etkisini kaybetmesine sebep olmuştur. Denetim ve gözetim kurumları da etkisiz hale gelmiş, yerini sanal denetim ve gözetim araçlarına bırakmıştır. Bauman da Habermas gibi toplumu aydınlatmada ve hayatlarını şekillendirmede anlam yaratmada önemli roller üstlenen entelektüellerin postmodern dönemde bu görevi yerine getiremediklerine dikkat çekmektedir.

Bauman sosyolojisinde etkisi olan bir diğer düşünür Simmel'in izleri ise Bauman'ın yabancı kavramı üzerinde izlenebilir. Doğduğu ülkeyi bir dönem sonra terketmek zorunda kalan, anavatanında dahi kendini evinde gibi hissetmediğini ifade eden Bauman'ın 'öteki ve yabancı' kavramları eserlerinde sık sık ele alınan temalarından biridir. Modernitenin getirdiği yaşam koşulları karşısında bireyin var olma çabasına önem veren Simmel toplumun hem içerde hem dışarda kalan varlıklardan oluştuğunu ifade eder (Simmel,2009,s. 320). İnsanı çeşitli toplumsal tipler üzerinden inceleyen Simmel için de yabancı kavramı oldukça önemlidir. Hem uzak hem yakın olan, kök salamayan ve kendi varlığına bir anlam yüklemekte zorlanan, Simmel'in aidiyetsizlik üzerine ele aldığı yabancı kavramı Bauman'ın yabancı ve öteki kavramlarıyla benzerlik göstermektedir.

Bauman'ın fikir haritasının merkez noktalarından biri olan akışkan modern dünyanın güvencesizlik ortamını ise, Guy Standing'e ait Prekarya terimi iş hayatının akışkan ve belirsizliklerle dolu olan emek piyasasının üzerinden çok iyi yansıtmaktadır. Dünyanın yapısı ve modern insanın yaşamı, soğuk savaş yıllarından sonra büyük bir değişime uğramış ve tek kutuplu dünya düzenine geçilmiştir. Teknolojinin getirmiş olduğu yenilikler ve küreselleşme insan yaşamında öngörülemez değişimlere yol açmıştır. Bu değişimi yaşayanlar sadece işçi sınıfı değil aynı zamanda eğitimli üst sınıf da kendini bu değişimlerin dışında tutamamıştır. Bu değişimler Prekarya diye bilinen yeni bir 'tehlikeli yeni sınıf'ın oluşmasına sebep olmuştur (Standing, 2017). Akışkan modern insanın birçok alanda olduğu gibi akışkan iş hayatında da her an işten çıkarılma korkusunu içeren bu güvencesizlik ortamı yeni oluşan tehlikeli sınıfın betimlemesi ile örtüşmektedir. Birçok düşünür gibi Bauman da bu yeni dünyayı anlamlandırmak için bir arayışa girmiş ve modernitenin insanlara bir çıkış kapısı sağlamadığını düşünerek moderniteye eleştirilerde bulunmuştur.

Modern toplum eleştirilerinin birçoğunda, Marksizm'in kapitalist toplum ve araçsal akıl eleştirisinin izlerine rastlansa da Weber'in toplumların rasyonalizasyonu, uzmanlaşma ve iş bölümü gibi düşüncelerinin etkileri de bu eleştirilere oldukça yansımıştır. Bauman da moderniteye eleştirilerde bulunan birçok düşünür gibi eleştirilerinde Weber'in görüşlerine sıklıkla başvurmuştur. Toplumda araçsal aklın etkin olmasını eleştiren Weber'in modern bürokrasi ve ideal tip düşüncesinin önünde ırkçılığı engelleyecek bir fren mekanizmasının olmaması da Bauman'ı holokaustun modernitenin bir ürünü olduğu iddiasına doğru götürmüştür (Bauman, 2022c, s. 28). Ona göre Weber'in ele aldığı modern bürokrasinin aklı kullanarak düzen yaratma çabasının altında aslında ahlaki körlüğe davet vardır ve yaşanan sorunlara holokaust tarzı yaklaşımların sebebi araçsal akılsallık düşüncesi ve ahlaki duyarsızlıkla ilişkilidir (Bauman, 2022c, s. 46-50). Yine sosyolojinin yorum yapma görevine önem atfetmesi de Bauman'ın Weber'in yorumlayıcı anlayışından etkilendiğini göstermektedir.

Modernite eleştirilerinin üzerine çıkış yolları arayan Bauman yeni olguları postmodernite ile açıklama eğiliminde olmuştur. Bauman zamanla değişime uğramış postmodernite sosyolojisini ortaya koyarken çağdaş toplumsal koşulları anlamlandırmaya çalışan mevcut sosyoloji teorileri ile sosyal felsefe, hermeneutik, postyapısalcılık, edebiyat gibi geniş bir düşünce çerçevesinden faydalanmıştır (Blackshaw, 2022, s. 31). Yine sıklıkla görüşlerine yer verdiği diğer bir isim Anthony Giddens modernlik ve postmodernlik çıkmazından kurtulmaya çalışırken bu yeni dönemi 'geç modernlik' kavramı ile ifade etmiştir. Bauman modernliğin bittiğine işaret eden bu kavramı yeni dönemi anlamlandırmada yeterli bulmamış şu anda yaşanılan zamanın modernliğin bitişini içerip içermediği konusunun bilinmezliğine vurgu yapmıştır.

Bunun yerine, Ulrich Beck (2000)'in, "ikinci modernlik" tanımlamasını "geç modernlik" kavramı yerine daha uygun bulmuş fakat bu tanımı da birinci modernliğe dair farklılıklar içermemesi bakımından eleştirmiştir. Bauman yeni dönemi tanımlama girişiminde ortaya atılan bu ve benzeri kavramları yetersiz bularak kendine özgü kavramı olan 'akışkan modernite' yi alanyazına sunmuştur (Bauman, 2006, s. 23).

Bauman modernitenin bir parçası olan küreselleşme konusunda insanoğlunun geri dönülemeyecek bir yolda olduğunu düşünerek Beck ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Bauman'ın, 'küreselleşmenin etkisinin küresel düzeyde ve dünyayı kapsayacak şekilde karşılıklı bağımlılıklar ağı içerisinde gerçekleştiğini' ifade etmesi küresel bir ağ oluşturan bağlantıların artık hızlı ve geri döndürülemez durumuna dikkat çekmiştir (Bauman, 2015, s. 65).

Bauman'ın sürekli olma halinde deneyimlenen postmodern yaşam anlayışı ise, Jean François Lyotard'ın postmodernite anlayışı ile de ortak yanlar barındırmaktadır (Blackshaw, 2022, s. 30). Lyotard da Bauman gibi 'postmodern'dönemi moderniteden tam olarak kopmuş bir dönem olarak değil de modernizmin bir parçası olarak tanımlar. Modernizmin sonuna gelmekten çok oluş halinde olmasına vurgu yapar (Lyotard, 1984, s. 79).

Bauman'ın eserlerinde izlerine rastladığımız postmodern dönemin bir diğer etkili ismi ise Michel Foucault'dur. Smith'in ifade ettiğine göre Bauman düşüncesinde Gramsci'nin etkisi zaman içinde yerini Foucault'un disiplinine bırakmıştır (Smith, 1999, s. 28). Foucault modern toplumun hedefinin insanları kendi istediği şekilde tek tipleştirmek olduğunu ve buna karşı gelenleri düzen sağlayıcı yapılar ile yola getirmek olduğunu ifade etmiştir. Foucault'un meşhur panoptikon kavramı, toplumun bu yola gelmeye ve bir kalıba girmeye direnen parçalarının gözetim altında tutulması fikriyle sinoptikon kavramına kapı aralamıştır. Sinoptikon ise kamusal alanın özel alanı içine alarak yok olduğunun altını çizmektedir (Bauman, 2014, s. 81). İnsanların hapishane, fabrika, hastane, okul gibi katı yapıların içine hapsedilmesi yerini kameraların ve ekranların sardığı mekânlara bıraktığını sinoptikon kavramıyla açıklamıştır.

Bauman postmodernizm söylemlerine, sosyolojik hayal gücünü borçlu olduğu ve dünyanın sanal varoluş içeren kültürel bir çöle döndüğünü iddia eden Jean Baudrillard ile benzer konular üzerine benzer fikirler sunmuş olsa da ondan farklı olarak devam etmiştir (Blackshaw, 2022, s. 48). Baudrillard günümüz dünyasını sembollerin ve imgelerin sardığı sanal bir çağ olarak betimlemiştir. Tüketim ve satın alma arzusunun teknoloji ile giderek perçinleşerek insanların hayatını kapladığını ifade etmektedir. Bauman da Baudrillard ile tüketime dayalı ekonomi mantığı üzerine benzer görüşlere sahiptir. Her iki düşünür de günümüz toplumlarının sürekli alışveriş halinde olan tüketicilerden oluştuğunu ifade etmektedir. Tüketen insanın arzu oluştuğu anda doyuma ulaşması ile yeni arzuların uyandırılmasına dayalı bu mantık, arzuların ihtiyaçların önünde tutulmasına sebep olmaktadır. Her iki düşünür de tüketimin nüfuz ettiği insan yaşamını kimlik, özgürlük, beden, cinsellik gibi konular üzerinden incelemeye tabi tutmuştur. Teknolojik gelişmelerle kolaylaşan tüketimin, artan hızın ve iletişimin insanın hayatına olan etkisini gözler önüne sermişlerdir. Bireyler hiç yerlerinden kalkmadan ellerindeki teknolojik aletler ile ulaşabildikleri sanal dünyada, arzuların tatminine doğru koşarken özgür olduklarını düşünmekteler fakat seçmeyi seçmeye yönlendirilmektedirler. Bunun yanında bu seçim

sembolik anlamlarla kimlik üretmeye ve benlik inşa etmeye hizmet etmektedir. İnsan yaşamını şekillendiren şey yapmayı tercih ettikleri seçimlerin yanında yapmamayı tercih ettikleri seçimlerdir (Brinkmann, 2023, s. 13). Tüketmeyi seçmek gerçek bir tercih olmaktan çıkarak tüketimin dışında kalmak oldukça zorlaşmıştır. Neyi nasıl tükettiğimizi anlamlandırmak için imaj, enformasyon ve medya sistemlerine dikkat çeken Baudrillard tüketimi işlerken nesneleri maddi olarak değil işaret/simge olarak ele almıştır (Toffoletti, 2020, s. 81). Etrafımızı çevreleyen simgeler istenilen tercihe yönlendirilmede birer kod olarak kullanılmaktadır. Bireyin kendisi ve dünyası hakkında mesajlar veren bu kodları içeren tüketim alışkanlıkları ise bireyin kendini tanıma ve tanımlamasında aktif rol oynamaktadır (Toffeletti, 2020, s. 83). Her iki düşünürün benzer fikirlere sahip olduğu bir diğer konu ise tüketim ile mutluluk arasındaki ilişki üzerinedir. Mutluluğun Gayri Safi Milli Hasılat'ın artmasıyla doğru orantılı olamayacağını ifade eden Bauman, mutluluğun nesnelere sahip olmanın verdiği hazla özdeşleştirilmesinin, insanın onu farklı bir zeminde aramasına sebep olduğunu düşünmektedir (Bauman, 2021e, s. 19). Benzer bir görüşe sahip olan Baudrillard da ekonomik refahın ve bolluğun mutluluğa dair sadece gösterge olduğunu, satın almanın verdiği hazzın mutluluk yerine geçen bir yanılsama olduğunu ifade etmiştir (Baudrillard, 2021, s. 52). Tüketim davranışının prestij ve statü elde etme aracına dönüştüğü günümüz dünyasında nesneler ise bireyleri mutluluğa ulaştırma yolunda önlerine sunulan, kullanım değerinden daha çok gösteriş değerine sahip olan göstergelere dönüşmüştür. Her iki düşünür de mutluluk yolunda tüketime yönelen bireyin nesne dolayımlı haz ve arzusunun dışa vurumunu bireysel olarak ele almanın yanında toplumsal bir unsur olarak da gündeme getirmişlerdir. Bu bağlamda Bauman'ın tüketim kültürü, alışveriş merkezleri ve satın alma arzusu üzerine düşünceleri Baudrillard ile benzerlik göstermesine rağmen Bauman, Baudrillard'ın gerçeğin yeniden üretilerek hipergerçek bir hâl aldığı simülasyon düzenine uzak kalmıştır. Varlığın ve varoluşun bir simülasyon düzeninde kayboluşuna doğru giden yolda, Baudrillard gerçekliğin ne olduğunu irdeleyerek, gerçekliğin yerine geçen imge ve sembollerin insan hayatına yerleşerek gerçeğin yerini alan simulacrumlara dönüştüğünden

bahsederken Bauman artık gerçek ile taklit arasındaki farkın öneminin kalmadığını düşünmektedir (Bauman, 2011, s. 59). Baudrillard'ın tüketim toplumu ve simülasyon üzerine düşünceleri moderniteden postmoderniteye doğru başlığında detaylı incelenecektir.

Bauman kendine has sosyolojisinin yanında felsefi savları ile de insanın dünyada var olma şeklinin ancak onunla eleştirel bir şekilde uğraşarak anlaşılabileceğini savunmaktadır. Günümüz felsefi sosyolojik söylemlere temel olan birey ve toplum ilişkilerindeki etik anlayışında ise Emmanuel Levinas'tan izler görülmektedir. Ahlaklı olmak için herhangi bir neden aramayan Levinas Habil ve Kabil örneğiyle kişinin kardeşinin bekçisi olduğuna dikkat çeker. Bauman Levinas'ın yüzyıllar boyu bilenen Habil ile Kabil hikayesini ele alış şeklinden yola çıkarak ötekine karşı alınan sorumluluk ve bağlılık üzerinden ahlaki eylemleri değerlendirmede yeni bir bakış açısı getirmiştir (Bauman, 2005a, s. 93). Bauman'ın hakikat üzerine düşüncelerinde de yine Levinas'ın izlerine rastlanmaktadır. Belirsizlik kavramı üzerinden açıklama getirdiği Âdem ile Havva kıssasını Levinas'tan ilham alarak yorumlamıştır. Ona göre iyiye ve kötüye dair bilginin kaynağı olan cennetteki ağaç Âdem ile Havva'ya bir belirsizliğin olduğunu, seçim yapabilme özgürlüğünün olduğunu ve seçime göre hata yapabilme ihtimalinin varlığını öğretmişti. Levinas'tan etkilendiği 'ayartma' kavramı ile ahlakiliğin ortaya çıkması için bir kuralın var olması, seçim durumunda baştan çıkmanın ayartıcılığına karşın iyi olana yönelip kötüyü reddetme üzerine yorumlar getirmiştir (Bauman, 2021d, s. 46). Tehlikenin ve seçim sonucunda ödenecek bir bedelin varlığına dikkat çektiği özgürlük yolunda bu müphemlik hakikat için de imkân oluşturmaktadır.

Bauman kimliği ele alırken ise Heidegger'in Dasein'ı çevreleyen dünyadaki var olanlarla ilişkisini belirlemek için kullandığı elde-hazır-varlık (Vorhanden) ve el-altında-varlık (Zuhanden) kavramlarından yararlanmıştır. Vorhanden gündelikliğin içerisinde var olana yönelik bilişsel yönelimi ifade ederken zuhanden ise var olanı bir araç olarak kullanmayı ifade etmektedir. Bauman, akışkan modern dünyada kimliğin bir ilişkiyi düzenleyen ve yöneten öznelliğinden sıyrılıp ona nesnel şekilde yaklaşılmasını Heidegger'in bu kavramları

ile açıklık getirmiştir. Akışkan modern dünyada kimlik tam olarak anlaşılabilmesi için analize ihtiyaç duyan bir varlık olarak el altında olmaktan el önünde olmaklığa doğru yönelmiştir (Bauman, 2005b, s. 30). Yani varlığı kullanım açısından ilişki içerisinde öznellik ile belirleyen (zuhanden) el altında olmaklıktan onu nesnel-teorik yaklaşarak tanımlama (vorhanden) (Bianchin, 2021, s. 195) kavramlarını kimlik üzerinden yansıtmıştır. Bu yüzden tüketim ve teknoloji kıskacında eyleyen kimlik, edilgen bir nesneye dönüşmüştür.

Buman'ın düşüncesinde yer bulan başkası için sorumluluk alma yorumlamasında izinin sürülebileceği bir diğer düşünür ise Albert Camus'dür. Camus'ye göre başkaldırı hayata meydan okurken ona değer katmaktadır. Her başkaldırı haksızlığa hayır diyen bir insanın eylem planıdır (Camus, 2009; Gündoğan, 1997, s.116). 'Başkaldırıyorum öyleyse varım' diyerek varoluşunu ortaya koyan insan diğer insanların uğradığı haksızlık karşısında da başkaldırı gösterebilir. Camus'nün başkaldırısı en nihayetinde bütün insanları kapsayan, özgürlüğe dayalı, ölüm ve öldürme ile mücadele eden, herkes için iyilik ve adalet arayışında olan bir sonuca varmaktadır (Gündoğan, 1997, s. 149-150). Öteki için sorumluluk alma anlamında benzer görüşlere sahip olan zaman zaman Camus'nün fikirlerine değinen Bauman da kişinin sadece kendisine yapılmış bir haksızlık karşısında başkaldırıda bulunmasının, onu benliğine hapsettiğine değinmiştir. Etik olarak başkaldırıda bulunan insanın hem kendisinin hem de ötekinin uğradığı zulümlerde eyleme geçmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü ahlaki bir başkaldırı eylemi bizi ötekinin hayatını gözetmekle yükümlü kılmaktadır ve başkasının uğradığı haksızlık ile de ortaya çıkabilmelidir. Kendi sorumluluğunu üstlenerek sadece kendisi için başkaldırıda bulunurken, herkesin sorumluluğunu üstlenip başkaldırıda bulunan birey bu ahlaki davranışını insanlığa yaymış olmaktadır (Bauman, 2011, s. 89).

BÖLÜM III

KATI MODERNİTEDEN AKIŞKAN MODERNİTEYE DOĞRU

3.1. Katı Modernite

Akışkan modern dünya koşullarının ortaya çıkmasında etkili olan modernitenin izlerini sürmek günümüz insanını anlamada ve günümüz insanının içinde bulunduğu durumu analiz etmede yol gösterici olmaktadır. Bu bölümün amacı akışkan dünya koşullarına giden bu yolu betimlemeye çalışmaktır. Zygmunt Bauman'ın katı modernite olarak adlandırdığı dönemi anlamlandırmak adına ilk olarak modernitenin ne olduğu üzerine açıklamalarda bulunan ve moderniteye eleştiriler getiren görüşlere yer verilmiştir. Daha sonra günümüz insanının içinde bulunduğu akışkan modern dünyaya giden yolda moderniteye yanıt olarak postmodernite görüşleri ele alınmıştır. Son bölümde ise Zygmunt Bauman'ın moderniteyi ele alma şekli üzerinden katı ve akışkan dünyanın özellikleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

3.1.1. Modernitenin Ne Olduğu Üzerine Düşünceler

Modernite kavramını tam anlamıyla anlayabilmek için kelimenin köküne, tarih içerisinde kullanıldığı bağlamlara ve bu kelimeden türetilmiş diğer terimlere bakmak fayda sağlayacaktır. Modern, modernleşme, modernizm ve modernite terimleri birbirleri ile bağlantılı olmakla birlikte kullanıldıkları alanlara ve içerdikleri anlamlara göre küçük

farklılıklar barındırmaktadırlar. Modernite teriminin temelinde olan modern kelimesi İngilizce'ye Fransızca'daki 'moderne' kelimesinden geçmiştir. Kökeninde kendisinden türetilmiş olduğu Latince 'modo' kelimesinin 'şimdi' anlamını ihtiva etmektedir. 5. yüzyıldan bu yana ise eskiden yeniye geçişi ifade etmek için kullanılmıştır (Habermas, 1994, s. 31-32). Türkçedeki karşılığı ise 'yaşanılan çağa ait olma' anlamında geçmişe ait değerleri ve düşünceleri kapsayan, eskiyi reddederek güncel yaşama dair unsurları barındıran anlamına gelmektedir (Aslan Yaşar, 2011, s. 12).

'Modern' kelimesi bir olguyu tanımlarken 'modernleşme' bir süreci ifade etmektedir. Yeni yerler ve uygarlıkların coğrafi keşifler ile ortaya çıkması, yüzyıllar boyunca otorite olarak insan yaşamı üzerinde baskı kurup adeta insanları köleleştiren kilisenin etkisinin Reform ile ortadan kalkması, Aydınlanma düşünürlerinin öncülük ettiği aklı merkeze alan düşüncenin etkisi ile bilimsel ve endüstriyel devrimin gerçekleşmesi gibi Avrupa'nın birçok tarihsel ve toplumsal dinamiklerini içerisinde barındıran modernleşme sürecinde insan hayatı bütünüyle değişime uğramıştır. Daha sonra gelen küreselleşme ve teknolojik ilerlemeler ile de modernleşme, dünyanın geri kalanının ulaşmak istediği bir ideale dönüşmüştür. Bu bağlamda modernleşme; pozitivizm, kapitalizm, sanayileşme, kentleşme ve laiklik gibi süreçlerde yaşanan değişiklikleri içinde barındıran bir süreçtir (Küçükalp, 2010, s. 80).

Modernizm ise Cevizci'nin ifadesi ile, "genel olarak, geleneksel olanı yeni olana tabi kılma tavrı, yerleşik ve alışılmış olanı yeni ortaya çıkana uydurma eğilimi veya düşünce tarzı" olarak bir yönü ile felsefi anlama sahipken bir yönü ile de belirli zamana yayılmış tarihsel dönemi imgeleyen bir ideolojiyi içermektedir (Cevizci, 2005, s. 1184). Bu ideoloji temel olarak Aydınlanmanın etkisiyle dünya görüşünde yaşanan entelektüel dönüşümü, hümanizmi, demokrasiyi, akılcı, ilerlemeci ve insan aklının merkezde olduğu bir düşünceyi temsil etmektedir. Geçmişi tahtından ederek ve yeni dünya düzeninde toplumları karakterize ederek, hayatın her alanına bilim ve teknolojiyi yerleştirerek; inançlara, adetlere, geleneklere ve beklentilere olan bağlılığını kaybetmiş toplum tasarımıyla modernizm, insan hayatını

tamamen kuşatan sosyal bir düzenleme olarak görülmektedir (Giddens & Pierson, 2001, s. 27).

Modernden türetilen modernite terimi ise, modern kelimesinin eskiden kopma anlamını barındırarak Avrupa'da modernleşme sürecinde meydana gelen ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal değişiklikler sonucunda ortaya çıkan büyük ve köklü değişimlere karşılık gelmektedir.

İnsanlık tarihi açısından çok önemli gelişmelerin yaşandığı modernitenin oluşum sürecini Abel Jeanniere ise belirli aşamalarla ele almıştır. Birbirleriyle etkileşim halinde ilerleyen bu aşamalar dört ana başlık altında incelenebilir:

a) Bilimsel Devrim: Kopernik (1473-1543), Tycho Brahe (1546-1601), Johannes Kepler (1571-1630), Galileo Galilei (1564-1642) ve Isaac Newton (1643-1727) gibi bilim adamlarının öncülüğünde ardı ardına gelen bilimsel çalışmalar, kilisenin öne sürdüğü Dünyanın Tanrı ve melekleri tarafından yönetildiği ve Tanrı'nın bir yansıması olduğu iddiası üzerine kurulmuş Dünya merkezli evren görüşünün sorgulanmasında önemli adımlar olarak tarihe geçmiştir (Russell, 1997, s. 273–284). Birbiri ardına gelen bilimsel çalışmalar bilimin merkeze alınmasına ve yeni görüşlerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Böylece kendi kendini düzenleyen ve matematiksel denklemlerle açıklamalar getirilen bir evren anlayışına geçilmiştir.

b) Siyasal Devrim: Toplumun bir arada yaşaması için gerekli olan ideoloji ihtiyacı, teknolojinin gelişip üretimin artmasının sonucunda insanların bu üretim sisteminde yer almak için şehirlere göç etmesi ile başlamıştır. Ortak bir görüşün ve hayat tarzının devamı için ortaya çıkan kapitalizm ve iktidarın kaynağının Tanrı'dan halka geçmesi sonucunda feodalitenin yerini güçlü merkezi krallıkların daha sonra da ulus devletlerin alması modern toplumun oluşmasında büyük rol oynamıştır. Demokrasi anlayışının yaygınlaşması ile de siyasi katılım gittikçe genişlemiştir. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerine sahip olan Fransız Devrimi'nin ideallerini gerçekleştirememesi ile işçi sınıfını terk eden burjuvazinin

iktidarı tekeline almasına sebep olmuştur. Kapitalizmin ekonomik düzen üzerindeki etkisinin artması ile burjuvazinin toplum üzerindeki gücü de gittikçe artmıştır.

c) Kültürel Devrim: Bilgiyi elde etmek için farklı yollar ortaya koyan eleştirel düşüncenin temelinde, Descartes'in "Düşünüyorum öyleyse varım" önermesi yatmaktadır. Descartes bu söylemi ile insanın hakikat arayışının düşünen özneye dayandığını, insana ait en önemli özelliğin akıl olduğunu ve evrensel ilkelere ulaşmanın yolunun her türlü dini ve siyasi otoriteden kurtularak düşünen özneden geçtiğini ortaya koymuştur. İnsan, düşünme yetisi ile kilisenin ve insanlar arası ilişkilerin baskısından kurtulup kendine özgür bir yaşam yaratabileceğini savunmuştur. Evrensel mutlak hakikate ulaşma çabası içinde aklı ön plana alan Kant ve Locke'un görüşleri de modern dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Kökleri Descartes'a dayanan ve Almanya'da Aufklarung, İngiltere'de Enlightment, Fransa'da Lumiere le sieclede olarak bilinen Aydınlanma felsefesi, Batı uygarlığının modern insan projesinin düşünsel ve felsefi temellerinin atıldığı çağa adını vermiştir (Çüçen, 2006, s. 30). Aydınlanma Çağı'nda yaşam biçimi ve kültür yapısı radikal bir değişime uğramıştır (Karabağ, 2015, s. 32).

d) Sanayi Devrimi: Coğrafi keşiflerin neticesinde ticaret gelişmiş ve elde edilen sermaye bilimsel keşifler doğrultusunda sanayi üretimine aktarılmıştır. Böylece üretimde kullanılan yeni teknikler elde edilerek üretimin hızı artırılmıştır. Kitle üretiminin hızlı bir şekilde büyümesiyle kırsal alandaki nüfus azalıp kent nüfusunun artması, yeni üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasının yanında yaşam standartlarının değişimine sebep olmuştur (Küçük, 1994, s. 17–22). Göç alan şehirlerin gittikçe büyümesi ve fabrikaların kurulmasının sonucunda üretim sisteminin iş bölümü yöntemine geçiş yapması kitleleri bir araya getirmiştir ve işçilerin de içinde bulunduğu yeni bir proletarya sınıfının doğmasına sebep olmuştur. Göçlerin sebep olduğu iç mekânların kalabalıklaşması mahremiyetin de dönüşümüne sebep olmuştur. Kalabalık üzerinde devam ettirilmek istenen iktidar anlayışı panaptikon gibi yeni gözetim tekniklerinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur (Çakır, 2015, s. 215).

Abel Jeanniere' (2011, s. 113) nin dört ana başlık altında sınıflandırdığı modernitenin oluşum süreci kısaca, Aydınlanma projesinin düşünsel temelinin atıldığı akılcılık ve pozitivizme dayalı bilimsel gelişmeleri, Reform ve Rönesans fikir hareketlerini, demokrasi ile karakterize edilen siyasal dönüşümleri, sekülerizm temelli kültürel ve sanayinin gelişmesiyle tanımlanan endüstriyel devrimleri ve bunların sonucunda gerçekleşen toplumsal değişimleri içermektedir.

Berman (2006, s. 29) ise moderniteyi on altıncı yüzyıldan başlayıp yirminci yüzyıla uzanan tarihsel olarak üç dönem olarak ele almıştır. On altıncı yüzyıldan on sekizinci yüzyılın başlarına kadar olan birinci dönemde insanlar, deneyimlerini paylaşabilecekleri kamudan yoksun modern hayatla yeni tanışmıştır. Devrimci dalgalarla başlayan ikinci dönemde ise toplumsal ve siyasal yaşamda büyük değişikliklere sebep olan Fransız devrimi sonucunda modern kamu ortaya çıkmıştır. Yirminci yüzyılda ise modernleşme bütün dünyayı kapsama alanı içerisine almış hayatın her alanında hissedilir olmuştur.

Antony Giddens'ın bakış açısından modernitenin özellikleri ise gözetleme, kapitalizm, endüstriyalizm ve askeri iktidar olarak dört temel yapı içermektedir. Bu başlıkların hizmet ettiği ortak alan ise kontrol etme ve dönüştürmedir. Enformasyon akışı ile birey ve toplum üzerindeki denetim elde edilen şifrelenmiş bilgiler üzerinden sürdürülmektedir. Kişiler nesne konumuna getirilerek kodlanmaya, sayılmaya, sınıflandırılmaya ve depolanmaya maruz kalmaktadırlar. Bireyin özelliklerinin depolanıp tasnif edilmesi onun tüketici rolünde ihtiyaç duyduğu uyaranları belirlemede ve bireyi denetleyip yönlendirmede hizmet etmektedir. Bu bilgi deposu üretici ve tüketici taleplerinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bunun yanında ekonomik olarak devreye sokulan kapitalist sistem ile de emek ve piyasa denetim altında tutulmaktadır. Endüstriyalizm ile insan doğal sınırları aşmayı hedefleyerek doğa üzerinde bir hakimiyet kurma çabasına girmiştir. Bunun sonucunda elde ettiği teknolojiler ile sanal bir çevre oluşturup birbirinden farklı zamanlarda ve mekânlarda yaşayan insanların bir araya gelmesine olanak sağlamıştır (Giddens, 2012, s. 9-33).

Jürgen Habermas ise modernitenin geçmişle bağının koptuğuna ve daima ileriye dönük olduğuna dikkat çekerek moderniteyi araçsal akıl, uzmanlaşma, kamusal alan ve sermaye merkeziliği ekseninde ele almıştır (Slattery, 1993, s. 253-254). Modernite terimini tarihsel ve kültürel bağlamında ifade eden Habermas, kelimenin ilk olarak Hıristiyanlar tarafından kullanıldığını ve zaman içerisinde farklı bağlamlarda kullanılsa da modern kelimesinin daima yeni olanla ilişkili olduğunu belirtmiştir (Habermas, 1985, s. 3). Habermas'ın modernite görüşü bir yandan Hegel'in modernitenin sunduğu bilim, sanat ve ahlakilikte yaşanan ilerlemelerin insan mutluluğuna getireceği olumlu yansımasına dair umudunu barındırırken diğer yandan modernite ile uzmanlaşma, rasyonelleşme ve metalaşmanın doğurduğu problemleri teşhis edip bu sorunlara çözüm getirmeye çalışmıştır. Üretim odaklı yaşamdan tüketim odaklı bir hayata geçiş ile her şeyin metalaşmasına evrilen modernitenin işleyişindeki sıkıntıları irdelemiştir.

Habermas modernitenin sebep olduğu metalaşma ve uzmanlaşmanın insan yaşamını derinden etkilediğini ve insan yaşamında anlam yitimi ve yabancılaşma gibi krizlere sebep olduğunu ifade etmiştir (Held ve Simon, 2006, s. 401). Habermas modernitenin getirdiği bu krizlere çözüm bulmak için moderniteden vazgeçmemiş, modernitenin kendisinden faydalanma yoluna gitmiştir. Bu krizlere özneler arası iletişim, uzlaşım ve diyalog üzerine yoğunlaşan iletişimsel eylem fikri ile çözüm getirmeye çalışmıştır ve moderniteye yeni bir yaklaşım getirmiştir.

Modernitenin oluşum sürecinde yukarıda bahsedilen, bilimin gelişmesi ve uzmanlaşma ile sayısız dünya görüşü ve gerçekliğin oluşması, aklı merkeze alan düşünce ile toplumsal hayatın baştan sona dönüşüme uğraması, dinlerin bölünmez evreninin bozulması insan yaşamında parçalanmalara yol açarak modern dönem insanını 'yaşam yorgunu' haline getirmiştir. Modernitenin oluşum sürecinde, eskiye yapılan reddiye ile gelenekselin dışına itilen insan hayatındaki dönüşümler sadece ideolojik, ekonomik ve politik alanda kalmamış sosyal hayat da büyük bir dönüşüme uğramıştır. Kent yaşamının artmasıyla aile yaşamı değişmiş, kadınların çalışma hayatına girmesiyle kadının toplumdaki konumu yeniden

belirlenmiştir. Mesleklerde uzmanlaşma, iş bölümü ve makineleşme çalışma hayatını bütünüyle değiştirmiştir. Eğitimin her kademeye yayılması ile kentsel yaşamda geniş aile tercih edilmeyen bir seçenek haline dönüşmüştür. Geçmiş dönemde toplumdaki düzen gelenek, din, aile ve topluluk baskısı ile sağlanırken, modern dünyada bu görevi katı hukuk kuralları üstlenmiştir (Zencirkıran, 2018, s. 268-269). Modernite sonucunda ortaya çıkan bu dönüşümler halihazırda var olan sorunlara çözüm üretememesinin yanında birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmiştir. Modern insanın bilim ve teknoloji ile ulaştığı rahatlık ve bolluk onu bir takım varoluşsal sorunlarla baş başa bırakmıştır. Değerlerden uzaklaşıp geçmiş ile bağlarını koparmış, araçsal aklın getirileriyle donanmış bir birey olarak gündelik hayatta tek başınalık ile var olmaya mahkûm olmuştur. Lfebvre'nin de ifade ettiği gibi "İnsan ya gündelik olacak ya da artık var olmayacaktır." (Köse, 2010, s. 292).

Modern dünya insanı, gündelik rutininde yitirdiği varoluşunu ararken teknoloji ve tüketim arasında sıkışıp kalmıştır. Yirminci yüzyılda yaşanan teknik silahlarla donatılmış savaşlar, açlık, sefalet, gittikçe artan şiddet ve kapitalist dünya düzeni modernitenin getirdiği bu bunalım çağını gözler önüne sermiştir. Bunalımda olan insanoğlu da geriye dönüp baktığında yaşananların sorumlusu olarak moderniteyi sanık sandalyesine oturtmuştur. Moderniteyi ele alan düşünürlerin bir kısmı, onu tamamlanmamış bir proje olarak görmekte, neden beklenen sonucu vermediğini araştırmakta ve hâlâ bir umudun varlığına inanmayı sürdürmektedir. Büyük bir çoğunluğu ise modernitenin aklın öncülüğünde kusursuz bir dünya yaratma amacının başarısızlıkla sonuçlandığını ve insanın günümüzde yaşadığı birçok sorunun kaynağının modernite olduğunu düşünmektedir. Moderniteye dair farklı alanlarda yapılan bu eleştiriler ilk olarak modernitenin kendi içinden çıkmış olsa da dünyayı okuma biçiminde yeni perspektiflerin ortaya çıkması ile birlikte bu eleştiriler postmodernite söylemleri ile gündeme gelmeye başlamıştır.

3.1.2. Modernite ve Postmodernite Arasında Dünya

3.1.2.1. Modernitenin İflası

Modern dünya, modernitenin ortaya çıkış sürecinde meydana gelen dönüşümlerin etkisinin derinden hissedildiği, insanın yaşamında birçok krizin hasıl olduğu, insanın ne'liğinin yeniden tanımlandığı bir dönemi temsil etmektedir. Bu dönemde insanın dünya tasavvuru ve buna bağlı olarak insanın kendini algılayışında radikal değişiklikler meydana gelmiştir (Deniz, 2006, s. 220). Bauman, Adorno'nun kişinin evindeyken kendini evinde hissetmemesi söyleminden yola çıkarak moderniteyle birlikte artık insanın kendisiyle ve içerisinde bulunduğu toplumla ilişkiye cevap veremeyecek bir halde ontolojik bir krizde olduğunu düşünmektedir (Duman, 2008, s. 3). Modern dünya insanının içine düştüğü bu dönemin yabancılaşma, anlam kaybı, monotonluk, tek boyutlu kimlik inşası ve dünyanın tekdüzeleşmesi gibi insanın varoluşunun keşfini tehdit eden krizleri, modernitenin temel ilkelerinin yeniden ele alınmasına ve sorgulanmasına sebep olmuştur. Modernitenin insan yaşamı üzerine yarattığı derin tahribatlar üzerinden modernitenin bütün varsayımları birçok eleştiriye zemin hazırlamıştır. Bu eleştirileri modern akıl, bilgi iktidar ilişkisi, toplumun rasyonelleşmesi, nesnellik nosyonu, bireycilik ve siyasi düzenleme başlıkları altında toplamak mümkündür. Fakat çalışmamızın konusu bağlamında bu bölüm daha spesifikleştirilerek ele alınmış modernitenin insanın anlam dünyasına etkileri- insanı varoluşsal kaygılara sürüklemiş krizlerin temelinde yatan akılla elde edilmiş modern bilgi ve aklı kullanan insan öznesi ile ilgili kritikler – ve bu doğrultudaki eleştiriler üzerinden şekillendirilmiştir.

Modernite ile dünya akılcı yasaların hüküm sürdüğü, tanrısal özne tarafından tasarlanan bir yer haline gelmiştir (Touraine, 1995, s. 229). Dünyaya dair bakış açısı sunan doğa algısının ve insan tanımının modernite ile dönüşüme uğramasıyla bilimsel bilgi gerçekliğin tek kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Hakikatin kaynağı olan bilgiye ulaşmada bilim ve akıl öne çıkarılmıştır. Doğayı mekanikleştiren ve tahakküm altına almaya çalışan düşünen

özne hakikate bilimsel sınıflandırılmış bilgi ile ulaşacağını düşünmüştür. Modernitenin sunduğu bilginin evrensellik iddiası, hakikatin bilgisinin sadece bilimsel bilgi ile elde edileceği fikrinin kabulünü de doğurmuştur. Bilimdeki ilerlemeler ve teknolojik gelişmeler ile bilginin depolanması ve paylaşılması insanın gerçeklik algısında ve anlam dünyasında dönüşümlere yol açmıştır.

Modern dönemde insan, varlığı nicel olarak el altında tutma girişiminde bulunmuştur. Bu yüzden varlık çok yönlü anlam yapısını kaybetmiş ve mekanik bir anlam inşası ortaya çıkmıştır. Bu dönemde anlam dünyasının ana hareket noktası, varlığı kendisine ait bilgi nesnesi olarak anlamlandıran ve anlam dünyasını buna göre inşa eden öznedir. İnşa edilen bu anlam dünyasında diğer varlıklar, anlam dünyasının ana hareket noktası konumunda olan öznenin karşısında konumlandırılmıştır. Var olan her şey düşünen öznenin temelindedir. Bu bakış sadece bilgi edinmeye değil yaşamın bütün alanlarına sirayet etmiştir. Böylece yaşamın bütün parçaları el altında hesaplanabilir olarak özne tarafından sınıflandırılıp nesnelleştirilebilir hale gelmiştir. Böylece bütün var olanlar insanın denetimi ve hakimiyeti altında belirlenmektedir.

Klasik çağda insan öteki varlıkların içerisinde herhangi bir varlık olarak yer alırken modernite ile birlikte aklını geleceğe yönelik kullanma aydınlanması ile diğer varlıklar içerisinden sıyrılmıştır. Bu dönemde insan için dünya nesnelleştirilebilir ve temsil edilebilir olarak imgeleştirilmeye başlanmıştır. Dünya tasarlanmış bir resim olarak insanın önüne serilmiş halde, katı ve durağan haliyle hazır bulunan bir şeye dönüşmüştür. Hakikat ise insanın varlıkla hiçbir ilişki içerisinde bulunmadan insanın kendisinden elde edilebileceği bir konuma gelmiştir.

Varlığın sadece insanın karşısında duran nesne olarak ele alınması ve yaşamın bütün parçalarının nesnelleştirilebilir olduğu düşüncesi insanın anlam dünyasında ontolojik anlama boyutlarının üstünün kapatılmasına sebep olmuştur. Modern dünyada insanı tanımlayan şey, onun "gerçekleştirdiği işi", "yerine getirdiği fonksiyonu" olarak görülmektedir. İnsana

verilen değerin, onun gerçekleştirdiği işi ile eş değer görülmesi, insanın ontolojik itibarının göz ardı edilmesine sebep olmuştur (Koç, 2007, s. 100). Modern dönemde bilginin ve insana bakışın uğradığı bu dönüşüm günümüz akışkan dünyasında varoluşunu keşfetmeye çalışan insanın durumunu anlamada önemli bir yere sahiptir.

İnsan eski çağlardan itibaren kendi hakkında bilgi edinme davranışı üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bilgi edinimi ise felsefe ve bilim yoluyla yürütülmüştür. İnsanın kendisini bilmesi ve insanın ne'liği ile ilgili düşünceler oluşturulurken insanı varlık ile ilişki içerisinde anlamlandırmaya ve konumlandırmaya çalışmak insanın anlam dünyasını ele almaya yönelik yöntemlerden biridir. İnsanın kendini bilme amacını taşıyan bu çalışmalar Rönesans'tan sonra hız kazanarak devam etmiş, Descartes ile birlikte insana yeni bir bakış açısıyla yaklaşılmıştır. İnsanın kendisinin tam bir soru olarak merkeze alınması ise 18.yy.' dan itibaren önem kazanmaya başlamıştır. 19.yy.'da ise Nietzsche insanı öncelikli bir konumda tutarak insan yaşamına dair kendinden sonraki düşünürleri etkileyen görüşler ortaya koymuştur. Nietzsche ile başlayan ve neredeyse tüm düşünce iklimini etkisi altına alan modernite eleştirisi postmodern düşüncenin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bu yüzden Nietzsche'nin modernite eleştirisini postmodern düşüncenin oluşmasında etkileri bağlamında ele almak günümüz dünyasının koşullarına giden süreci yansıtmak adına daha faydalı olacaktır.

20. yüzyıla hâkim olmuş varoluşçuluk felsefesinden hermeneutik felsefeye, analitik felsefeden postmodern felsefeye kadar bütün felsefi akımlarda Nietzsche'nin etkisini görmek mümkündür (Danto, 2002, s. 22-23). Nietzsche'yi postmodern düşünce için oldukça önemli kılan şeylerden bir tanesi modernitenin dayandığı temellere dair yıkıcı eleştiriler barındıran düşünce sistemidir (Küçükalp, 2010, s. 181-251). Nietzsche moderniteyi, insanlığın köleleştirilmesi olarak yorumlamaktadır. Modernitenin insanı fabrikaların birer parçası, makinelerin birer vidası konumuna indirgediğini, insanların içgüdülerini ve itkilerini tahrip eden sonuçlara vardığını ifade etmektedir. "Bu nesneleşmenin artırılması sayesinde toplumun makineleşmiş operasyonu içinde kölelik utancının erdeme

dönüştürüleceğine kanılması, çok yazık! Artık insan olmanın değil, vida olmanın bir ederi olması, çok yazık!' (Nietzsche, 2014, s.166). İnsana kendisini yeniden hatırlatma amacında olan Nietzsche insanın kendini bilme çabasının, 'en iyi' olma anlamına işaret etmektedir.

Nietzsche'nin çölün büyümesi olarak adlandırdığı anlam ve değer kaybı modernite ile insanın bütün hayatını kuşatmış durumdadır. Teknoloji ve tüketimin getirdiği bolluk ile insan, yaşadığı bu kopuşun farkında olmadan gittikçe büyüyen çölün ortasında kalakalmıştır. İnsanın varoluşunu tehdit eden bu çölün farkına varıp bu olumsuz gidişe dur diyebilecek olan da yine insanın kendisidir. Nietzsche' ye göre modernitenin içerisinde ortaya çıkan özne hayali kurgulamadır (Call, 1996, s. 79). Modernitenin vaat etmiş olduğu ilerleme fikrine karşı çıkmıştır. "İnsanlık ilerlememektedir; hatta mevcut bile değildir" ifadesi ile insani değerlerin artık yok olduğuna işaret etmektedir (Nietzsche, 2002, s. 81.). Modernitenin getirmiş olduğu yenilik ve ilerleme insan öznesi üzerinde kendini yukarılara taşıma değil tam tersi olarak aşağı ivmelenmeye sebep olmuştur. Nietzsche de 'Görünen o ki insan, Copernicus'tan bu yana yokuş aşağı gidiyor. Nereye? Hiçliğe mi? Haydi öyleyse! Uğurlar olsun' diyerek insanın içine düştüğü bu çukura dikkat çekmektedir (Nietzsche, 2011a, s. 164). Modernitenin insanı, teknoloji ve tüketimin kıskacında çölleşmenin ortasında hiçliğe doğru sürüklenmektedir.

Yozlaşma, çöküş, çözülme gibi birçok anlama gelebilen Decadence kavramı ile insanın modernite ile içine düştüğü bu çölün eleştirisini yapmaktadır. Mutlak bir çöküşe ev sahipliği yapan modernite, insanı "içgüdülerini yitirmiş", "evcilleştirilmiş", "hasta edilmiş", "kendisine karşı bir varlık" haline dönüşmüştür (Yaşlı, 2010, s. 38). Decadence kavramı aynı zamanda onun insan tasarımı için de bir zemin görevi görmektedir. İnsanlığın değerini kaybettiren bu çöküşün sonucunda ise insanları nihilizm beklemektedir. Yaşama anlam kazandırmayan ve hiçbir değer ortaya koyamayan modern insan tipi kültürel bir yozlaşma içerisinde olduğunun farkına varıp içinde bulunduğu nihilizmden kurtulmak için kendi değerlerini ve yaşam amacını bulma yolunda yürümelidir. Yani insanı yine insan yapacak olanın ve onu üst insan konumuna getirecek olanın yine kendisi olduğunu ifade etmektedir.

‘Yozlaşma, kendi kendisiyle mücadele edilecek olan bir şey değildir. O salt olarak zorunludur ve her çağa her ulusa özgüdür. Bütün bir güçle mücadele edilmesi gerekli olan şey bu sâri hastalığın organizmanın sağlıklı kısımlarına kanla sürüklenmemesidir.’ (Nietzsche, 2002, s. 39). Nietzsche son nokta olarak belirlediği üst insana ulaşmak için anlamını yitirmiş bütün değerleri yıkarak yerine yeni değerler koyma görevini insanın kendisine yüklemektedir. Nesnelere yüklediği insanca anlamı yaratarak değer biçen insan, kendi varlığını da muhafaza altına almaktadır (Nietzsche, 1964, s. 76). Bu çöküşün getirmiş olduğu nihilizmden kurtulma çabası içerisinde olan insan kendi varlığını korumak için kendi değerlerini oluşturup üst insana ulaşmaktadır. Nietzsche ‘Tanrı öldü’ diyerek özneye kendi anlam dünyasını oluşturmada, varlığı kendisine dayatılanlar aracılığı ile değil de kendisinden yola çıkarak tanımlama imkânı taşıyan yeni bir kavrayış biçimi sunmaktadır (Nietzsche, 2002, s. 97). Dünyanın akılla oluşturulmuş bir dizi evrensel doğa kuralları ya da Tanrı’ya atfedilen kurallar bütünü ile düzenlenmesine karşı çıkarak dünyada sayısız anlamlar bulunduğuna işaret etmektedir. Her insan anlam dünyasını kendisi yaratmaktadır. “Demek ki hakikat için kapasitemiz sınırlı, yani bir insanın bilebileceğinden çok hakikat var; bu yüzden farklı ilgisi merakı olan insanlar ortaya farklı doğrular (hakikat) koyacaklardır.” (Nietzsche, 1964, s. 136).

Nietzsche’nin ‘Tanrı öldü’ söylemi, hakikati ele aldığı perspektivisit bakış açısı ve ahlak üzerine sorgulamaları postmodernitede izlerine rastlanan yorumlamalarıdır. Nietzsche’nin ‘Tanrı öldü’ söylemi Tanrı’nın varlığı ya da Tanrı’ya olan inancın yitirilişi üzerine bir sorgulamayı değil Hristiyanlığın Tanrısının inanması zor bir şey haline gelmesi ile Avrupa uygarlığının geri dönüşü olmayan bir dönüşüme uğradığını fakat insanların bundan bir haber şekilde yaşamaya devam ettiklerine dikkat çeker. İdealar ve idealler alemine ait Tanrı’nın ölmesi aslında duyuüstü dünyanın yani metafiziğin son bulmasına işaret etmektedir (Üzümcüoğlu, 2019, s. 33-37). O halde Tanrı’nın ölümü o zamana kadar varlığını sürdürmüş ve kabul görmüş hakikatin kaynağının modernite ile yok olması ve yerine tutarlı bir hakikat koyulamamasını ifade etmektedir.

Nietzsche'nin Tanrı'nın ölümünü ilan ederek, modernite ile birlikte tanrının yerini aklın almasına eleştiriler getirmesi ve akıl ya da Tanrı gibi bütün dayatmalara karşı çıkması postmodern düşüncenin oluşumunda etkili olan görüşleridir. İnsan Tanrı'yı öldürdükten sonra ondan doğan boşluğu tutarsız Tanrılar ile doldurarak hiçliğe doğru yol almaya başlamıştır. Bunun yanında Nietzsche'ye göre nihilizme giden yolda modern yaşamın her alanına sirayet etmiş akıl ile yürütülen devlet ve diğer modern kurumlar da bulunmaktadır. Bu da demektir ki Nietzsche'nin nihilizmi aslında bir başkaldırıyı da beraberinde getirmektedir. Modern dönem nilihizminin kurucusu Nietzsche'nin bu düşüncelerinin etkileri posmodern dönemin nihilizminde de görmek mümkündür. Nietzsche modernite eleştirisinde insanın bir çöküş içerisinde hiçliğe doğru sürüklenmesinin yani nihilizmin modern insan için bir yazgı olduğunu iddia etmektedir. Gerçeğin kendisinden daha gerçek görünen temsillerinin ve kopyalarının her yeri sardığı fakat orijinalini elde etmenin zorlaştığı postmodern dönem mutlak bir doğruluk ve hakikat fikrini reddetmesinden ötürü nihilist olarak değerlendirilebilmektedir. Nietzsche'nin nihilizminin günümüz postmodern dünyanın içerisinde bulunduğu boşluğa bir kapı aralayabileceği ve modern dönemde yozlaşma içerisinde olan değerlerin postmodern dönemde yeniden değer biçilerek anlam kazanması adına bir umut taşıdığı da iddia edilebilir.

Tanrı öldü söylemi ile başlayan yol postmodern düşüncenin hakikate bakış açısına doğru uzanmaktadır. Nietzsche hakikati doğrudan algılayabilmenin mümkün olmadığını iddia etmektedir. Ona göre sadece yorumlar vardır (Nietzsche, 2002, s. 251). 'Gerçek orada var olan ve bulunacak, keşfedilecek olan bir şey değildir, tersine yaratılması gereken bir şeydir.' (Nietzsche, 2002, s. 280). Bu da perspektivist bir bakış açısıyla postmodern düşünürlerde kabul görmüş gerçekliğin bir yorum olduğu iddiasını içermektedir. İlerleyen sayfalarda detaylı incelenecek olan Baudrillard'ın gerçekliğin birer yanılsama olarak ele alındığı, olmayan bir şeyin varmış gibi gösterildiği simülasyon kuramı buna örnek olarak gösterilebilir. Nietzsche'ye göre bireyin kendi yorumlamasına dayanan diğer bir unsur ise ahlaktır. 'Ahlak belirlenerek anlatılmış, bilinen bir olayın açıklamasıdır, bu da yanlış bir

yorumdur.' (Nietzsche, 2011b, s. 57). Nietzsche postmodern düşüncede de görülen, insanın kendi değer sistemini kendisi oluşturması gerektiğini ifade ederek genel ahlak sistemine karşı çıkmaktadır.

Aydınlanma ruhu bir yandan eleştirilere maruz kalırken diğer yandan akışkan dünyanın yeni görüşlerinin ortaya çıkması için de zemin hazırlamıştır. Düşüncelerini bu zemin üzerine inşa eden ve kendisinden sonraki düşünürleri etkilemiş olan diğer bir düşünür ise Karl Marx'tır. Marx'ın modernite eleştirisi, araçsal aklın ve sanayileşmenin getirdiği üretim çılgınlığı ile var olan modern toplumu emek sermaye bağlamında ele alarak modern insanın yaşamındaki metalaşma ve yabancılaşma üzerine değerlendirmeleri içermektedir.

Marx insanı diğer varlıklardan ayrı bir yere koyan özelliğin tamamen insana özgü olan emek davranışı olduğunu düşünmektedir (Marx, 1992, s. 283-284). İnsanlar üretim amacına sahip olmalarıyla hayvanlardan ayrılırlar. Hayvanlar içgüdüleri doğrultusunda üretim süreci içerisinde olurken insanlar yaşamsal faaliyetleri doğrultusunda bilinçli ve özgür bir üretim süreci gerçekleştirmektedirler (Marx, 1964, s. 113).

Yüzyıllardır insan doğayı emek kullanarak işlemekte ve şekillendirmekteydi. Emek ile bir şey ortaya çıkarırken aslında o şey ile de bağ kurmaktaydı. Yani dünya ile insan arasında emeğe dayalı bir ilişki sürmekteydi. Bu yüzden insan dünyayı inşa ederken kendini de inşa sürecinde bulmaktaydı. 'Dış dünya üzerinde bir eylemde bulunarak ve onu değiştirerek aynı zamanda kendi doğasını da değiştirmekteydi' (Marx, 1992, s. 197-198). Fakat modernite ile birlikte üretim araçlarının değişmesi insanın dünyayı algılamasında da dönüşümlere yol açmıştır. Artık dünya hammaddeler, üretilen ve tüketilen mallar deposu olarak sahiplenilmeye başlanmıştır. Marx gittikçe artan nüfusun, üretimin ve ihtiyaçların, fiziki güç ve ihtiyaçlara dayalı emek bölümünün ortaya çıkmasına sebep olduğunu düşünmektedir (Marx & Engels, 1970, s. 51). Sanayileşmenin etkisiyle hem insani üretim hem de insan ilişkileri üzerinde etkisi olan emek bölümünün, temelde ihtiyaç duyduğu gönüllülük esası ortadan kalkmaya başlamış ve yabancılaşmanın şiddeti modernite ile gittikçe artmıştır.

Kapitalist koşullara dayalı üretim sistemi içerisinde işlediği ürün ile bağ kuramayan ve kendi çalışma sürecinin üzerinde söz hakkı olmayan işçiler gittikçe dünyaya ve yaşama yabancılaşmaya başlamıştır. Marx'a göre aklını kullanan özne 'katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği' modern dünyanın nesnesi konumuna gelmiştir. Üretim araçlarındaki yeniliğin yarattığı yeni yaşam tarzı, insanın kendisine ve dünyaya yabancılaşmasına sebep olmuştur.

Marx'a göre varoluşumuzun özünde bulunan dünyayla emek ilişkisi içerisinde bulunmak aslında insanın kendini inşa sürecinde de önemli bir yer tutmaktaydı. Emek sürecinin dönüşüme uğraması insanın kendine yabancılaşmasının yanında sosyal ilişkilere yabancılaşmasına da sebep olmuştur (Marx, 1964, s. 108). Dünya ile sağlıklı bir ilişki içerisinde olamayan insan kendi ile de sağlıklı bir ilişki kuramayacaktır. Kendi varoluşunu hissedemeyenler dünyayı dönüştürmekte de başarı gösteremeyeceklerdir.

Yaşadığımız akışkan modern dünyaya ait problemlerin doğasına ve kökenine dair ufuk açıcı analizlere sahip olan bir diğer düşünür Martin Heidegger'in düşünceleri de kapsamlı bir modernite eleştirisi olarak değerlendirilebilir. Heidegger bu analizlerin temelinde bulunan 'öznellik metafiziği' eleştirisi ile, modern akıl ve teknik gibi akışkan modern dünyada yaşanılan krizlerin dayanaklarını ele almıştır. Heidegger, modern dünyanın özünü akıl, bireycilik, düzenleme gibi modernitenin görünen yüzünden daha çok varlığın ifşası üzerinden aradığı ontolojik bir bakış açısı kullanarak dünya ve insan arasındaki bu yeni ilişkiyi farklı bir şekilde ele almıştır. Akışkan modern yaşamın her alanında anlam yitimine sebep olan bu yeni ilişkinin tezahürünü yapmak için Heidegger'in varlığa dair ontolojik bakış açısı yol gösterici olabilir.

İnsanın içsel doğası ve içinde bulunduğu dünya ile olan ilişkisinde moderniteye ait özne düşüncesinin yol açtığı problemlere kendine has kavramlarla ve düşünce sistemiyle açıklık getirmeye çalışan Heidegger, ontolojisini varlık sorunu üzerine temellendirmektedir. Varlık sorununa kapı aralayan varoluşun sorgulanması ise Dasein'a aittir (İyi, 2003, s. 16).

Heidegger'in Dasein'a yüklediği anlamın temelinde insana özgü olan, insanın varlık ile ilgili sorular sorarak varoluşu üzerine düşünebilme yetisi yer almaktadır (Ökten, 2019, s. 195).

Dasein 'burada-olmak, dünyada-olmak anlamlarına gelmektedir. "Kendi yerini belirleyen Dasein'ın eksistensiyal mekânsallığı bizatihi dünya-içinde-varolma üzerine temellenmektedir." (Heidegger, 2018, s. 139-140). Dasein'ın eylediği ve bildiği herşey dünya ile ilişkili bir çevre içerisinde bulunmaktadır (Umwelt). Dasein, nesnelerle, renklerle, eşyayla çevrelenmiş bir dünyada var olmakta ve bunlara karşı bir tavrı takınması gerekmektedir (Hünherfeld, 2002, s. 9). Bu demek oluyor ki modern çağda olduğu gibi Dasein'ı her şeyden soyutlanmış bir özne, dünyayı da onun karşısında duran (Gegenstand) bir nesne olarak düşünmek Dasein'in var olmaklığını tehdit etmektedir.

Heidegger Dasein'ın ontolojisi olarak adlandırdığı felsefesinde Dasein'ın varoluşunun izlerini kaygı, korku, ölüm, birlikte olma, herkesleşme, otantiklik, fırlatılmışlık ile ilgili yaşam durumları üzerinden takip etmektedir (Kartal, 2017, s. 88). Dasein'ın varolanlar arasından sıyrılarak varlığa yönelmek ve varoluşunu gerçekleştirmek üzere fırlatılmış olduğu dünya onda bir kaygı uyandırmaktadır ve bu kaygı onu varlığa doğru yönlendirmektedir (Ökten, 2019, s. 237-238).

Dasein sıradanlaşmamak ve kaybolmamak için kendi olmayı seçmelidir. Heidegger Dasein'ın hep kendisi olması, diğer Dasein'larla birlikte olarak iletişim halinde iken otantikliğini kaybetmemesi ve kendisinin birey olmasına dikkat çekmiştir. Yani Dasein, hem diğer Dasein'lar ile birlikte ve ilişki içerisinde olmalı hem de gündelik Dasein'a dönüşmeden kendisi gibi birisi olmalıdır. Dasein her zaman ve her durumda kendisi olmalıdır. Yaptığı seçimler ve verdiği kararlar ile kendi olma yolunda ilerlemelidir. Çünkü Dasein, sadece seçim ve kararlarının sorumluluğunu üstlendiği zaman otantik olabilmektedir.

Heidegger'in varlık, insan, dünya ve tekniğe yönelik ontolojik bakış açısı, zamansallığı ve varlığı yeniden düşünerek insanın otantikliği içinde yeniden var olma imkânı üzerine farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Otantiklik bağlamında insan-dünya ilişkisine dair düşünceleri,

akışkan modern dünyanın insanın otantikliği içerisinde var olması yolunda engel olmadığını göstermekte ve insanın yaşam sanatını kendine özgü icra edebileceği imkânı üzerine umut vermektedir.

Günümüz dünyası için önemli olan bir diğer kavram teknik ise Heidegger ile yeni bir anlam kazanmıştır. Teknik insanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere hizmet eden araçların üretimi olarak anlamlandırılırken, Heidegger (1998a, s. 54) tekniği, varlığın bir ifşa biçimi, hakikatin ortaya çıkma hali olarak ele almıştır:

> "Tekhnikon, Tekhne'ye ait olan anlamına gelir. Bu sözcüğün anlamı bakımında iki şeye dikkat etmeliyiz. Birincisi, tekhne'nin yalnızca el becerisine dayalı etkinlikler ve hünerler için değil, aynı zamanda zihin sanatları ve güzel sanatlar için de kullanılan bir ad olmasıdır. Tekhne sözcüğüne ilişkin olarak dikkat edilmesi gereken diğer husus daha önemlidir. Tekhne sözcüğünün pek erken zamanlardan Platon'un zamanına kadar episteme sözcüğü ile bağı vardır… Onlar bir şeyde bütünüyle yurdunda olmak, bir şeyi anlamak ve bir şeyde yeterli olmak anlamlarına gelirler. Böyle bir bilme, açılma sağlar. Açılma olarak bilme, gizini-açmadır… Aristoteles'e göre Tekhne, aletheia'nın bir tarzıdır. Aletheia, kendini öne çıkarmayan ve henüz önümüzde burada durmayan, bir an öyle bir an böyle görünüp beklenmedik bir şekilde vuku bulabilen her şeyin gizini açar… tekhne'de belirleyici olan şey, yapmada, elle işlemede veya araç kullanmada değil, ama daha çok yukarıda anılan gizini açmada yatar. Tekhne imal etme olarak değil, gizini-açma olarak bir öne çıkmadır."

Modern teknik için de bu tanım geçerli olsa da modern teknik varlığın gizini ortaya çıkarmaktan daha ziyade modern bilimde olduğu gibi varlığa hâkim olmayı, depolamayı amaçlamaktadır. Var olanı açığa çıkarmak yerine onu denetlemeye ve sınıflandırmaya çalışır. Dünya modern teknik ile nesneleştirilip el-altında duran bir konuma indirgenmektedir.

'(…) dünya, [karşıda duran] bir nesne gibi görünür ki bu nesneyi hesaplayan düşünme, artık hiçbir şeyin direnemeyeceği müdahaleleri düzenler. Doğa, modern teknik ve endüstri için biricik, devasa bir yakıt istasyonuna, enerji kaynağına dönüşür.' (Heidegger, 2013, s. 14).

Heidegger'e modern tekniğin özünde çerçeveleme (Gestell) bulunmaktadır. 'Kendi gizini açanı el-altında-duran olarak düzenlemek için oraya toplayan meydan okuyucu talebi, çerçeveleme (Ge-stell)' olarak modern teknoloji nesneyi insanın hükmünde ve varlığı

insanın yaratımı olarak göstermeye meyletmektedir (Heidegger, 1998b, s. 62). Gestell olarak modern teknik, var olanları el altında olarak çerçeveleyip sistemleştirerek, insanın doğayı tahakküm altına almaya, doğanın gücünü biçimlendirmeye ve var olanı rasyonel kılmaya itmektedir. Bu da var olan her şeyin her daim el altında tüketime hazır olduğu bir buyruk/sipariş durumunu ortaya çıkarmaktadır. Böylece modern teknik dünyanın kontrol edilebilirliği üzerinde de güç sağlayıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modern dünyada insan teknik ile elde ettiği güç, kaybettiği değer ve anlam ile teknikleşmiş hayvana dönüşebilmektedir (Karakaş, 2020, s. 137). Modernite öncesi insanın ve doğanın arasındaki bağın modernite ile kopması, insan ile dünya arasındaki ilişkinin modern teknoloji ile de sömürü ve tüketime doğru evrilmesi ile insan da el altında olmaklık durumuna düşmektedir. Varlığa yabancılaşan insan kendini de bu çerçevelemenin içerisinde bulup özüne yabancılaşır:

> 'Gizinden çıkmış olan şey, insanı nesne olarak değil de daha çok münhasıran el altında olan olarak ilgilendirir ilgilendirmez ve insan nesnesizliğin ortasında yalnızca el-altında-duranın düzenleyicisi olur olmaz, aynı anda insan düşüşün en uç noktasına iner; yani insan kendisinin el altında-duran olarak ele alınacağı noktaya iner.' (Heidegger, 1998a, s. 62).

Bu yabancılaşmadan kurtulmanın yolu ise varlığın sesine kulak veren düşünme biçimidir. Heidegger'e göre düşünme iki anlam içerir: İlki, "(…) Düşünme Varlıktan olagelerek Varlığa ait olduğu için Varlığın Düşünmesidir." İkincisi ise, "(…) Düşünme Varlığa ait olurken Varlığı dinleyerek Varlığın Düşünmesidir" (Heidegger, 2015, s. 8). Günümüz akışkan modern dünyasında yaşayan insan düşünme üzerine düşünmeyi unutmuş görünmektedir. Etrafını çevreleyen teknolojik donanımlar ve gündelik hayat pratikleri arasında akıp giden zamanda varlığı düşünmekten uzaklaşmış görünmektedir. Oysa ki insanın özünde olan varlıkla bağını hissetmek düşünme ile gerçekleşir.

Modernite ile el ele yürüyen aydınlanma ruhunun savunduğu rasyonel akla sistemli ve tutarlı eleştirilerin içinde önemli bir yere sahip Frankfurt Okulu filozofları dikkat çekmektedir. Aydınlanma ruhu, insanı bilimin ve teknolojinin getirdiği yenilikler ile yaşamında onu baskı

altına alan mitler ve dinsel öğretilerden kurtarıp karanlıktan aydınlığa çıkaracağını varsaymaktaydı. Frankfurt Okulunun önde gelen düşünürlerinden Horkheimer ve Adorno'nun birlikte kaleme aldığı *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı eseri modernitenin yapıtaşlarından olan rasyonel akla ve aydınlanma ruhuna karşı eleştiriler sunmaktadır. Aydınlanma, bozarak insanı dünyanın efendisi konuma getirmekteydi (Horkheimer-Adorno, 2010, s. 10). Fakat modernitenin insan yaşamını mitoslardan arındırma girişimi, kendisinin mitosa dönüşmesiyle sonuçlanmıştır (Adorno & Horkheimer, 2010, s. 49-50). Mitoslardan ve dini büyülerden arınmak akılcı bir toplumun inşasında insanlara kısmi bir özgürlük tanırken totaliter yapıların ortaya çıkmasına da hizmet etmiştir. Aydınlanmanın temelinde yer alan ve insan yaşamına fayda sağlaması düşünülen 'araçsal akıl' doğayı insanın kullanımına sunmuş ve nesneleştirmiştir. Yaşama dair her şeyin nesneleştirilmesi fikri yabancılaşmayı da beraberinde getirerek modern dünya insanını kendine ve yaşadığı dünyaya yabancılaştırmıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte kalabalıklar içinde yaşayan ve yabancılaşan insanları denetim altında tutmak içinse tüketim araçları devreye girmiştir. Akıl ile özgürleştiğini düşünen özne ise bu tüketim araçları ile yönlendirilip 'kültür endüstrisi'nin bir parçası olarak yaşama devam etmektedir. Adorno'nun 'kültür endüstrisi' olarak tanımladığı bu durum postmodernitenin gelişinin habercisi olarak da görülebilir (Cevizci, 2009, s. 1211). Bauman da birçok eserinde Aydınlanmadaki rasyonalitenin insan yaşamındaki izlerine değinip Adorno'ya ve Horkheimer'ın araçsal akıl kavramı çerçevesinde modernitenin içinde barındırdığı kötülüklerin tezahürüne göndermeler yapmıştır. Aydınlanmanın meyvesi araçsal aklın bilim ve teknoloji ile buluşmasıyla artık toplumsal ilerlemeye hizmet etmesinden daha çok bunalıma yol açtığına dikkat çekmiştir.

Modernitenin kendi doğal sınırlarının sonuna ulaştığını ve artık içerisindeki her şeyi tüketmeye başladığını savunan Alain Touraine ise modernitenin oluşum sürecinde önemli olan özgürlük vaadini gerçekleştirdiğini düşünmektedir. Fakat, modernite araçsal aklın insan yaşamını bütünüyle kuşatmasının ardından özgürlüğü elde etmiş insanların kendilerini anlam arayışı içerisine hapsolmuş şekilde buldukları bir dönemi beraberinde getirmiştir.

Touraine bu durumu “Eskiden sessizlik içinde yaşıyorduk, şimdi gürültü içinde yaşıyoruz; eskiden yapayalnızdık, şimdi kalabalığın içinde yitmiş bir durumdayız; pek az mesaj alıyorduk, şimdi mesaj bombardımanına tutuluyoruz. Modernlik bizi, içinde yaşadığımız yerel kültürün dar sınırlarından çekti aldı ve bir yandan bireysel özgürlük dünyasının, öte yandan da kitle toplumu ve kültürünün içine attı” (Touraine, 2002, s. 109) sözleriyle dile getirir.

Marshall Berman ise modeniteyi karmaşık sistemlerin bir arada ve iç içe geçmiş olduğu bir yapı olarak ele almaktadır. Anlamdan yoksun ve korku hissettiren bu kaotik yapıda, modern insanlar aynı zamanda kendilerini imkanlar bolluğu içerisinde bulmaktadırlar (Berman, 2006, s. 36). Böylece Berman modernitenin bütün olumsuzluklarına rağmen bir takım varoluş imkanlarının varlığına zemin hazırladığına da işaret etmiş olmaktadır.

Hannah Arendt’e göre ise yabancılaşma ve kaybolmuşluk hissi modern çağın barındırdığı önemli olgulardandır (Joseph & Williams, 1992, s. 604). Arendt ise iç dünyasızlık ve dış dünya kaybı olarak ele aldığı yabancılaşmanın temelinde olan varoluşsal ilişkisizliği modernitenin sonucu olarak görmektedir.

Arendt insanı insan yapan emek, iş ve eylem olmak üzere temelde üç faaliyet olduğunu düşünmektedir. Emek insan türünün devamı için gerekli biyolojik ve fiziksel süreci ifade ederken iş insanın üretken yönünü ifade eder. Eylem ise insanın tek başına değil başka varlıklar arasında var olduğu ilişkisel ağı ifade etmektedir (Arendt, 1958, s. 6-8). Modernitenin sebep olduğu toplumun temel özelliklerinden olan kamusal alanın yok olması, yaşam ihtiyaçları ve ekonomik çıkarlar için bürokratik yönetimlerin ortaya çıkması gibi özellikler kitle toplumunu ortaya çıkarmıştır. Bu toplumun birer parçası olan insanlar ise amaç ve araç, eylem ve davranış arasındaki farkı unutmuş ve ilişkisizliğe doğru yol almıştır (Arendt, 1958, s. 40).

Modern sosyolojinin kurucularından biri olan Max Weber de moderniteyi birçok yönleriyle ele almıştır. Moderniteyi insan yaşamını bilimsel, teknik, ekonomik, yasal ve politik olarak

öngörülebilir, hükmedilebilir ve hesaplanabilir hale getirmek için ilerleyen Batılı rasyonalizasyonunun bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Dünya ise artık gizemli ve büyülü güçlerin varlığı ile değil hesaplanabilen güçlerin hâkim olduğu bir yer olarak görülmektedir. Modernitenin getirdiği mekanik dünya görüşünde artık Tanrı gibi özel ve gizemli güçlerin hakimiyeti kaybolmuştur. 'Büyü bozumu' olarak adlandırdığı bu süreç dünyanın sadece büyüsünü değil anlamını kaybetmesine de yol açmıştır. Yaşamaktan çok çalışmak ve biriktirmek için oluşturdukları dünya ilişkisinde insan, daha önce ulaşmadığı insanlık düzeyine tırmandığı hissi ile hiçliğe doğru yol almaktadır. Dünyanın büyüsünün bozulması, akışkan dünyada bilginin uğradığı dönüşüm ile gerçeklik algısının değişimine ve hakikatin yeniden tanımlanmasına, rasyonelleşme ise aklını kullanan öznenin doğayı ve bütün varlıklar bütününü kontrol altına alma çabasına sebep olmuştur. Weber'e göre modernitede rasyonalleşmenin bir diğer sonucu ise insan hayatının adeta 'demir bir kafese' dönüşmesidir (Weber, 2001, s. 121-124). Modernite, sanayileşmiş modern hayatta insanı bürokrasinin kurallarına köle gibi bağlı olmak zorunda bırakarak aslında özgürlük vaadi ile çelişmektedir. Böylesine organize olmuş sanayi toplumlarında insan başka alanlara ilgi duysa da ekonomik düzenin devamının sağlanması için uzmanlaştığı bölüme kendini adamak zorunda kalmaktadır. Bu da insanın kendine ve dünyaya karşı ilgisiz ve ilişkisiz olmasına sebep olmaktadır.

Taylor, Modernliğin Sıkıntıları'nda, modernitenin olumlu ve olumsuz sonuçlarını içinde barındıran bireycilik, araçsal akıl ve özgürlük temelinde üç temel kaygıdan bahsetmektedir. İnsanın geleneksel olandan kopuşu ile kavuştuğu özgürlük modernitenin getirdiği olumlu bir sonuç iken iktidar ve düzen pratikleri ile sınırlandırılması anlam yitimine sebep olmuştur. Araçsal akıl bir yandan özgürlüğümüze katkı sağlarken diğer yandan insan yaşamını ele geçirme tehlikesi ile rahatsızlık verici konuma ulaşmıştır (Taylor, 2017, s. 13).

Sosyolog Hartmut Rosa ise moderniteyi dünyayı kontrol edilebilir kılma arzusu peşinde ele alırken modernitenin, insanı his ve gerçek deneyimden yoksun bir dünya ilişkisizliği içerisine attığına dikkat çekmektedir. Oysa ki hayat aşktan ölüme, kardan oyuna kontrol

edilemez ilişkiler ile donatılmıştır. Modernitenin insanı ele geçiren kontrol altına alma arzusunun akışkan modern dünyanın her alanında izleri gözlemlenebilmektedir. Günümüz akışkan dünyasını saran kilo verilmeli, sınavlar geçilmeli, güzel olunmalı, hayat arkadaşı bulunmalı, başka yerler görülmeli, bu fotoğraflanmalı, kariyer yapılmalı, kitaplar okunmalı gibi halledilmesi gereken konuları içeren yapılacaklar listesi, modernitenin bize sunduğu kontrol etme arzusunun köklerini içermektedir (Rosa, 2022, s. 17).

Teknoloji ile güçlenen varlığı görünür, erişilebilir ve ulaşılabilir kılma dürtüsü varlık ile olan ilişkimizde gerçek karşılaşmayı engellemekte ve tüm dünya ilişkilerinin özünde bulunan rezonansa girme yeteneğini örtbas etmektedir. İnce'nin tını olarak ifade ettiği Rosa'nın rezonans bahsi insan ile dünyanın karşılıklı olarak etkileşime girdiği ve birbirlerinde dönüşüme sebep olduğu bir ilişki biçiminde ortaya çıkmaktadır (İnce, 2021, s. 11). Rosa'a göre insanın varoluşunun temeli, varlığı kontrol altına almada değil hatta sadece kontrol edilmezlik durumunda ortaya çıkan varlıkla rezonans ilişkisinde- anlama, cevap verme, hissetme, dönüşme- yattığını ifade etmektedir (Rosa, 2022, s. 39-48). Kapitalist meta ekonomisinin işleyişi, reklamcılık teknolojisi insanın bu varoluşsal rezonans ihtiyacını bile nesne arzusuna dönüştürmüştür. Bu yüzden insan hayatında birçok gerçek deneyimden/karşılaşmadan mahrum kalmaya başlamıştır. Hayatın bütün alanında tını yitimi yaşayan insan akışkan modern dünyanın moda ve kitlesel hastalığı haline gelmiş tükenmişlik (burnout) ve depresyon içinde kalmıştır. Böylece akışkan modern dünyada insan Victor Frankl'ın 'varoluşsal vakum' adını verdiği anlamsızlık duygusunun çekiminden kendilerini kurtaramamaktadırlar (Frankl, 2006, s. 110).

Rosa modernitenin getirdiği krizlerin rezonans merkezli ilişkiler ile aşılabileceğini iddia etmiştir. Bu ilişkiler dikey- vertical (din, tabiat, sanat, tarih), yatay- horizontal (aile, arkadaşlık, siyaset) ve konvansiyonel- diagonal (nesneler, eşya, iş, eğitim, tüketim, spor) olmak üzere üç düzlemde ortaya çıkarlar (Rosa, 2022, s. 167).

Tüm bu düşünce ve fikirler doğrultusunda, kontrol edilebilir bir dünya yaratma çabası içerisinde olan modernite, değerlerin yücelmesi yerine Nietzsche'nin dekadansına, dönüşüm yerine Marx'ın yabancılaşmasına, dünya kazancı yerine Arendt'in dünya kaybına, ilham yerine Weber'in büyü bozumuna, anlaşılabilirlik yerine Blumenberg'in dünyanın okunaksızlığına yol açmış bulunmaktadır. Modernite teknoloji ve tüketim ile çeşitli dönüşümlere uğrayarak insana varoluşunu unutturmakta ve onu ilişkisizliğe sürüklemektedir. Günümüz akışkan dünyasını saran bu yeni modernite koşulları insanı canlı kalma ve dünya ile gerçekten karşılaşma deneyiminden mahrum bırakmaktadır. Matematik ve fizikte yaşanan gelişmeler ile doğa ve insan algısındaki dönüşümler, yaşamın ölçülebilir ve dünyanın kontrol edilebilir olduğu düşüncesinin toplumsal yaşama uyarlama fikrini de ortaya çıkarmıştır. Toplumsal yaşamın düzenlenip denetlenebileceği görüşü daha sonra devlet örgütlenmesinin de düzenlenebileceği fikriyle birleşip toplum mühendisliğinin yolunu açmıştır. Toplum mühendisliği fikri daha sonra Bauman gibi düşünürler tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Bazı düşünürler bu yeni modernite koşullarını postmodernite olarak adlandırırken Bauman akışkan modernite kavramı ile alan yazına yeni bir kavram kazandırmıştır. Bir sonraki bölümde postmodern düşünürlerin oluşan yeni dünya koşullarına dair görüşlerine yer verilmiştir.

3.1.2.2. Moderniteye Postmoderniteden Bir Yanıt: Postmodern Dünyaya Bakış

Daha önce olmadığı kadar hızlı değişimlere sebep olmuş Aydınlanma felsefesine dayanan modernite projesinin, dünyayı birçok alanda belirsizliğe sürüklediği fikri son dönem düşünürleri tarafından kabul görmektedir. Birçok düşünür moderniteye eleştiriler getirirken modernitenin ortaya çıkardığı bu yeni dünya koşulları üzerine çeşitli fikirler ortaya atmışlardır: post-endüstriyel, post-fordyen, postmodern, üçüncü dalga, dönüşlü modernite, ağ toplumu gibi her düşünür kendine ait bir kavram ile bu durumu açıklamaya gitmektedir

fakat 'post' etiketini kullansalar da kullanmasalar da bütün düşünürler köklü değişimlerin altını çizmektedir (Castells, 2005).

Son dönemde en sık ele alınan bu kavramlardan birisi ise postmodern kavramıdır. Post ekinin sözlükte ’sonra gelen’ anlamını ihtiva etmesine rağmen postmodern diye adlandırılan bu durumun, modernitenin son bulduğu yeni bir dönemi mi yoksa modernitenin devamı niteliğinde yeni koşulların eleştirisi mi olduğu ise tartışma konusu olarak kalmıştır (Koyuncu & Günerigök, 2019, s. 15). Bir takım düşünür oluşan bu yeni koşullar ile modernitenin aşılıp yeni bir döneme girildiğini ifade etmekte iken bazı düşünürler ise farklı bir sürecin içerisine girildiğini fakat moderniteden ayrı bir dönemi değil de modernitenin devamı olduğunu iddia etmişlerdir.

Cevizci ise (2005, s. 1358-1360) postmodern dönemin tanımını şu şekilde ele almıştır:

> ‘Postmodernizm, kapitalist kültürde ya da daha genel olarak Batı dünyasında XX. yüzyılın son çeyreğinde sanat, edebiyat, felsefe, mimari vb. alanlarda, özellikle felsefe ve sosyolojide belirgin hale gelen hareket, akım, durum veya yaklaşımdır. Aydınlanma tasarısının temelini oluşturan nesnel bilginin akıl yoluyla edinilebilir olmasına duyulan güvenin kökten yıkılmasıyla birlikte köktencilik, özcülük, gerçekçilik, ussalcılık, özne, ben gibi modern felsefenin en temel tasarımlarının sorunsallaştırılarak ele alındığı felsefe çerçevesi, konumu ya da duruşudur. Felsefi bir akım olarak postmodernizm; kabul gören bilgelik, sosyal yapı, etiksel, kültürel ve politik normlar gibi birçok alan ve konuda şüphecilik ve görelilik ekseninde temelsiz bir yapıdır. Postmodernizm, evrenselciliğe karşı çıkış, genel geçer, evrensel bir bilgiye ve temelciliğe yönelik şiddetli bir eleştiri olmasının haricinde; tek değişmez, evrensel bir akıl yerine, çeşitli akılların var oluşundan söz etmeyi ve bilginin göreliliğini ve bağlama bağımlılığını vurgulayıp; akıl, hakikat, bütünlük yerine dil oyunlarından söz etmeyi ihtiva eder.’

Her iki durumda da postmodern dönemin modern dönemden farklı yaşam koşullarını işaret ettiği gerçeği aşikardır. Modern sanatta anlam arayışından uzaklaşılması, çok uluslu şirketlerin küresel ölçekte ekonominin dümenine geçmesi, uluslararası siyasi yapılanmaların oluşarak ulus devletin etkinliğinin azalması, modern toplumsal kurum ve değerlerin değersizleşmesi; modern dönem ve postmodern dönem arasındaki bu farklılaşmayı hissedilir kılmaktadır. Birçok postmodern düşünürün ortak görüşü olan postmodernitenin moderniteye karşı gelerek moderniteden koptuğu fikri ise bu farklılaşma ile desteklenmektedir (Harvey,

2012, s. 21). Moderniteye dair eleştirileri de içerisinde barındıran postmodernite, temelde kesinliğe karşı belirsizliği, bütünlüğe karşı farklılığı, sabit düzene karşı düzensizliği, tekilliğe karşı çoğulluğu ön planda tutmaktadır (Koyuncu & Günerigök, 2019, s. 141). Postmodernite sistemli ve totaliter yapılara karşı çıkarak fark ve çokluğun sesine olanak vererek düşüncenin yeni olanaklarına imkân tanımaktadır.

Günlük yaşamdan akademiye kadar geniş bağlam içerisinde kullanılan postmodern kavramı bu bölümde bir düşünce biçimi ya da felsefi bir kategoriye işaret eden 'postmodern düşünce' olarak ele alınmaktadır. Postmodern düşünceye etki etmiş önde gelen düşünürlerin kendilerine ait kavramlar ve yöntemlere sahip olmaları ve her birinin konuyu ele alma tarzlarının farklı olması, postmodern düşüncenin ortak bir terminolojiye sahip olmasını da zorlaştırmaktadır. Bu yüzden bu bölüm postmodern düşüncenin oluşumuna etki eden düşünürlerin başında yer alan Nietzsche ve postmodern düşüncenin temsilinde görüşlerine yer verilen Michel Foucault, Jean-François Lyotard ve Jean Baudrillard ile sınırlandırılmıştır.

Postmodern düşünceye etki eden düşünürlerin her birinin özgün düşünce sisteminin olduğunu ve farklı bakış açılarının bulunduğunu hatırlatmakla birlikte söz konusu düşünürlerin aralarında kurulan paralellikler ile de postmodern düşünceye ait aşağıda belirtilen birtakım özelliklere ulaşabilmek mümkündür:

1) Postmodern düşünce şeylerin verili olmaktan çok kurulmasına dayalı olan ontolojik bir önkabule dayandığından dolayı her türlü mutlak, evrensel ve sabit bir töz fikrini yadsımaktadır (Constitution)

2) Postmodern düşünce şeyleri olumsal olarak ele alarak bir şeyin varlığının ne zorunlu ne de imkânsız olduğuna (bir şeyin varoluşunun zorunlu olmayıp gerçekte var olmayabilme ya da olduğundan farklı olabilme özelliğine sahip olmasına) vurgu yapmaktadır. (Contingent)

3) Postmodern düşünce modernitenin bilgiyi evrensel ve mutlak temellere dayandırmasını ve özne/nesne ayrımını reddetmektedir.

4) Postmodern düşünce farklılık politikası ile totaliteye baş kaldırmakta ve farklılıklara vurgu yapmaktadır.

Bu özelliklere sahip yeni bir düşünce çağını tecrübe eden insan ise yalnızlaşma, yabancılaşma, şeyleşme, hiçlik, güven kaybı ve kaygı gibi durumlarla postmodern dünyayı oluşturan bu yeni koşullar altında rastlaşmaktadır. Modernitenin bireyciliğe yaptığı yatırımın yıllar içinde geldiği nokta, postmodern dönemde insanın yalnızlaşması ve kendisine yabancılaşması ile sonuçlanmıştır. Tanrının ölümü ile başlayan sürecin sonunda insan varoluşunu sorgulamayı unutmuş ve kendi gerçekliğinden bile şüphe eder hale gelmiştir. Postmodern dönemde modernitenin yarattığı öznenin ölümü gerçekleşmiş ve insan yabancılaşan, kaygı duyan ve güven bunalımı yaşayan bir toplumun içerisinde sıkışıp kalmıştır.

Yeni deneyimlenen bu çağda farklı yere konumlanan düşünürlerden birisi Jean Baudrillard'dır. Kendisini postmoderniteye uzak hissettiğini ifade eden (Baudrillard, 2022, s.13) Baudrillard'ın temel çıkış noktası çağın geçekliğini yansıtan simülasyon dünyasıdır. Baudrillard postmodern bir çağda imgelerin ve imajların işleyiş biçimlerini anlamada bir referans noktası sağlamaktadır. Aynı zamanda insanın içinde bulunduğu simülasyon ve sanallıkla inşa edilmiş postmodern dünyada temsil ve gerçeklik arasında değişen ilişkiye de ışık tutmaktadır.

Baudrillard 'simüle etmek' kavramını 'sahip olunmayan bir şeye sahipmiş gibi yapmak' olarak açıklık getirmektedir (Baudrillard, 2022, s. 18). Simülakr ise 'bir gerçeklik olarak algılanmak isteyen görünüm' olarak tanımlanmıştır (Baudrillard, 2022, s. 7). İçinde bulunduğumuz zamanda ise imge 'bir şeyleri gizleyen göstergeler olmaktan çıkıp gösterilecek bir şey kalmadığını gizleyen' simülasyon dünyasına ait parçalara dönüşmektedir. Baudrillard'a göre imgeler tarih boyunca farklı işlevlerde bulunmuştur.

İmgelerin gerçeği yansıtması gerekirken zamanla gerçekliği gizlemesine, hatta gerçekliğin var olmadığını gizlemesine, en son olarak ise gerçeklikle hiçbir ilişki içerisinde olmamasına doğru gitmiştir (Baudrillard, 2022, s. 20). İmgelerin uğradığı bu dönüşümü Baudrillard simulakr evreleri olarak dört evrede ele almıştır.

Birinci simulakr dönemi imgelerin ekonomik veya estetik değer biriktirmeden simgesel değiş tokuş ile şekillendiği modernite öncesi dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde imgeler 'derin bir gerçekliğin yansıması olarak' karşımıza çıkmaktadırlar. Bu simülasyon döneminde temsillerin gerçekliklerini/doğayı yeniden üreterek taklit etme peşinde oldukları görülmektedir. Baudrillard'a göre bu imaj nesneler birer kopya olarak imge ile göstergesi arasında bir fark olduğunu izleyene hissettirmektedir.

'Derin bir gerçekliği değiştiren ve gizleyen imge'nin var olduğu ikinci simulakr dönemi ise sanayi devriminden sonra kitlesel üretim tekniklerinin kullanılmasıyla başlamıştır. Bu dönemi yansıtan Kapitalist ekonomiye bağlı olarak anlam üreten değer sisteminde imgelerin üretimi ve işlevleri de değişime uğramıştır. 'İki veya n sayıda özdeş nesne' imkânı sunan endüstriyel üretim ile imajlar artık göstergelerine benzeme özelliğinin kaybetmişlerdir. Aynı makineden çıkan birbirlerinden ayırt etmenin imkânsız olduğu imaj nesneler bir diğerinin yerini alabileceğinden birbirlerine denk olmuşlardır ve artık özgün/orijinal nesnenin yok olmasına sebep olmuşlardır. 'Seri olayında nesneler birbirlerinin sonsuz sayıdaki simulakralarına benzemektedirler. Nesnelerle birlikte doğal olarak onları üreten insanlar da birbirlerinin simülakrasına dönüşmektedirler. Genel bir eşdeğerlikler yasası ancak özgün referansın sönüp gitmesi, yani üretebilme olasılığıyla mümkün olabilmektedir.' (Baudrillard, 2022, s. 96).

Üçüncü simülakr döneminde ise temsil ve gerçeklik arasındaki fark ortadan kaybolmuştur. İmge 'derin gerçekliğin yokluğunu gizleyen' olarak görülmektedir (Baudrillard, 2022, s. 22). Kapitalizm, tüketim kültürü, medya ve iletişim teknolojisinin gelişmesi imajların daha önce görülmedik derecede çoğalmasına ve yayılmasına sebep olmuştur. İnsanların etrafı sonsuz

sayıda imajlar, etiketler, markalar, sloganlar ve işaretler ile çevrelenmiştir. Baudrillard'a göre insan artık anlam dünyasına kaynaklık eden gerçekliğin yerini işaretlerin aldığı hipergerçeklik noktasındadır (Baudrillard, 2022, s.13). Bu noktada gerçek dünyayı yansıtma işlevini kaybetmiş imajlar anlam dünyası içerisinde başıboş dolaşmaktadırlar. Hiçbir nesne ile somut bağlantı içerisinde olmadan birbirleri ile ilişki içerisinde anlam üretmektedirler. Nesne ve imajın birbirinden ayırt edilebildiği ilk iki dönemden farklı olarak bu dönemde imajlar gerçeklik duygumuzu üreterek var olmayan bir gerçeğin simülasyonuna dönüşmektedirler. Baudrillard'ın deyimiyle 'var olamayan hakikatin yokluğunu gizleyen' simulakrlar gün yüzüne çıkmıştır (Baudrillard, 2022, s. 32).

Dördüncü simülakr döneminde ise 'hem gerçeklik hem de yanılsamanın son bulduğu bütünsel gerçeklik' dönemine işaret eder (Baudrillard, 2005, s. 2). 'Gerçekliğin hiçbir çeşidiyle ilişkisi olmayıp yalnızca kendi kendinin simülakrı olan' imgeler bulunmaktadır (Baudrillard, 2022, s. 22). Bu dönemde her yerde hazır bulunan teknolojik imgeler ve işaretlerin dışında var olmak oldukça imkânsız hale gelmiştir. 'Görsellerin içerisinde boğulan' insan için artık dünyanın yansıması olan temsillerden söz etmek mümkün değildir.

Günümüz akışkan dünyasının temel dinamiği olan tüketim kültürü, kitlesel üretim ve sanayileşme ile güçlenmiş, internet ve reklamcılık ile de şaha kalkmıştır. Baudrillard ise günümüz akışkan dünyasına etki eden tüketim kültürü üzerine de işaret/imaj ile açıklık getirmiştir. Baudrillard'a göre tüketim ekonomik bir faaliyetten, ihtiyaç veya haz gidermeden daha çok günlük hayatta ortaya çıkan bir anlamlandırma etkinliğidir. Baudrillard, neyin nasıl tüketildiğini anlamlandırmak için imaj olarak neyin sergilendiğine, medya sistemleri ile nasıl servis edildiğine, tüketicinin bir metayı satın alırken tepki verdiği kodlara ve işaretlere dayalı sistemin işleyişine dikkat çekmektedir. Yeni toplumsal düzeni içine alan temsil ekonomisini tüketim ile değerlendirirken, kitlesel ölçekte aktarılan imajlar ile de yaratılan yeni anlam dünyasını ele almaktadır. Bu anlam dünyasında tüketim nesneleri her yerdedirler. Her şey gösteri haline getirilmiş, her şeyin imgeler, göstergeler, tüketilebilir malzemeler olarak sergilenip düzenlenmiştir (Baudrillard, 2008, s. 251). Böylece tüketim

insanların birbirlerine ilettikleri mesajları içeren bir tür kod ya da dil haline dönüşmüştür. Bu da tüketim davranışını akışkan modern dünyada insanın anlam dünyasını inşa etmesinde ve kendiliğini bulmasında önemli bir faktör haline getirmiştir.

Modernite ile insana bilinmesi, sahiplenilmesi, keşfedilmesi ve hükmedilmesi gereken bir şey gibi görünen dünya, postmodernite ile daha hızlı, daha verimli, daha ucuz, daha güvenli, daha erişilebilir kılma arzusunun nesnesi haline gelmiştir. Modernitenin düzen kurma stratejisine dayalı olarak ortaya çıkan eylemler postmodern dönemde dünyayı bir saldırganlık merkezine dönüştürmüştür. Tüketim ve teknolojinin cazibesi ile birleşen dünyayı erişilebilir kılma fikri daha iyi bir hayat için sürekli empoze edilir hale gelmiştir. Postmodern dünyanın araçları görünür, erişilebilir, ulaşılabilir açımızı sürekli genişletme vaadinde bulunmaktadır. Bu durum da insanı kendi varoluşu üzerine düşünmekten, dünya ve varlık ile gerçek karşılaşma yaşamaktan ve rezonans ilişkisi içerisinde olmaktan alıkoymaktadır.

Modernitenin ortaya çıkardığı akıl, bilim ve özne gibi büyük anlatılar postmodern döneme doğru eleştiri yağmuruna tutulmuş, modernitenin bu anlatılara yüklediği anlam sorgulanmıştır. Bu eleştiriler bağlamında modernitenin getirdiği pozitivist, bütüncül ve nesnel bilgi anlayışını reddeden çoğulcu bakış açısına sahip görüşler (Hülür, 2006, s. 211) postmodernitenin ortaya çıkmasında oldukça etkili olmuşlardır. Bu anlayışı reddeden ve eleştiren düşünürlerden bir diğeri de Micheal Foucault'tur.

Foucault, modernitenin dünyayı bütüncül olarak ele alarak açıklama iddiasını reddetmektedir. O modern dünyayı anlamlandırmada ve analiz etmede eleştirel tutum içerisinde olarak sistemleştirilmiş klasik yöntemleri kullanmaktan uzak kalmaya çalışmıştır (Sarup, 2004, s. 89). Postmodern düşüncenin anlaşılmasında Foucault'un özneyi anlamak için ele aldığı bilgi ve iktidar çözümlemeleri yol gösterici olarak değerlendirilebilir.

Foucault; iktidar kavramının yıllardır süregelen tarihsel ve ideolojik algısının dışına çıkarak, modernitenin akıl, bilimsel bilgi, nesnellik, ilerleme gibi belirleyici parçalarını karmaşık bir

yapı içerisinde irdelemektedir. Bu karmaşık yapı içerisindeki ilişkiler ağını ve bir arada bulunan mekanizmaları anlamak için Foucault'un neoriberal sisteme dair değerlendirmeler içeren söylem analiz yöntemi, iktidar ve biyopolitika kavramları da özne bağlamında önemli bulunmaktadır.

İktidar kavramı, bu yüzden Foucault'un çalışmalarında önemli bir yere sahip olmasına rağmen onun asıl amacı özne'dir. "Özne ve öznel deneyim" sorununun kendisi için temel sorun olduğunu vurgulayan Foucault, öznel deneyimi açıklamak için öznenin değil, o deneyimi kuran söylem ile söylemin karşılıklı ve kaçınılmaz bir ilişki içinde olduğu iktidar sistemlerinin analizini yapmak gerektiğini gösterir (Keskin, 2011, s. 10). Foucault, öznelerin iktidarın etkisinde olan toplumsal ilişkilerde ortaya çıktığını düşünmektedir. Bu demektir ki öznenin üzerinde kaçınılmaz bir etkiye sahip olan iktidarın çözümlenmesi gerekmektedir.

Foucault iktidarın ne olduğunu tanımlamanın ve çözümlemenin "uygulandıkları alana içkin olan ve kendi örgütlenmelerini kuran güç ilişkileri çokluğunu anlamak" tan geçtiğini ifade etmektedir (Foucault, 2018, s. 69). Devletin iktidarın merkezinde bulunmadığını, iktidarın belirli bir şeklinin olmadığını ifade eden ve mikro-iktidar biçimlerinin varlığını gösteren düşünürlerden birisi Foucault'tur (Akay, 2016, s. 28-29).

Foucault, ikitdarı şöyle tanımlamaktadır:

> "İktidar her yerde hazır ve nazırdır: Ama bu her şeyi yenilmez birliğinin çatısı altında kümeleştirme ayrıcalığına sahip olmasından değil, her an her noktada daha doğrusu bir nokta ile bir başka nokta arasındaki her bağlantıda ürüyor olmasından kaynaklanır. İktidar her yerdedir; her şeyi kapsadığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerdedir. Ve iktidar sürekli, tekrara dayalı, cansız kendi kendini yeniden üreten her şeyiyle, tüm bu hareketliliklerden yola çıkarak beliren, bunların her birini destek alan ve geri dönerek onları sabitlemeye çalışan genel bir sonuçtur. Şüphesiz adcı (genel kavramların nesnel gerçekliği olmadığını savunan görüş) olmak gerekir: İktidar bir kurum bir yapı değildir; bazılarının baştan sahip olduğu belirli bir güç değil, belli bir toplumda karmaşık bir stratejik duruma verilen addır" (Foucault, 2018, s. 72).

Foucault'a göre iktidar, sahip olunacak bir mal ya da özel mülkiyet, fethedilecek bir toprak, belirli bir gruba ya da sınıfa ait özel mülk ya da tanımlanmış bir hak değildir. O'na göre iktidar ilk olarak "elde edilen, koparılan ya da paylaşılan, korunan ya da elden kaçırılan bir

şey değildir; iktidar sayısız noktadan çıkarak, eşitsiz, hareketli ilişkiler içinde işler" (Foucault 2018, s.72-106). İktidar geleneksel iktidar anlayışlarını da içerisinde barındıran birbiri ile çatışma halinde olan stratejiler ilişkisini yansıtmaktadır (Akay, 2016, s. 10; Revel, 2012, s. 81,82; Lemke, 2015, s. 13-16; Urhan, 2013, s. 235). Modernite ile ortaya çıkan disiplin mekanizmaları olan akıl hastaneleri, yatılı okulları, hapishaneleri ve tıp, hukuk, eğitim alanındaki birçok uygulamaları iktidar anlayışı altında incelemelere tabi tutmaktadır. Ekonomik süreçleri, bilgi ve cinselliğin iktidar ilişkilerini belirleyen faktörler olarak ele almaktadır.

Foucault'un bilgi ve iktidar ilişkisine dair çözümlemelerini anlamlandırmak için bilgiyi nasıl ele aldığı da önemli olmaktadır. Said Foucault'un, "bilginin kaynaklarını, formasyonunu, düzenini, değişim ve sabitlik biçimlerini, muazzam maddi varlığına daima karşılık vermesini bir ağ gibi karmaşıklığını, epistemolojik durumunu en ince detayına kadar" incelediğini ifade etmektedir (Said, 1999, s. 188). Foucault, bilgiyi kullanımına göre iki açıdan ele almaktadır: İlki bilimde kullanılan bilgi türü ikincisi ise derinlemesine incelemeye olanak tanıyan bilgi türü. İlki bilinebilen nesnelerin giderek artmasını içermektedir. Her şeyin daha bilinebilir ve açık hale geldiği bir süreçtir. Özne bu süreçte değişime uğramamaktadır. İkincisinde ise derinlemesine bilmek için bir çaba içerisinde olan özne değişime uğramaktadır (Foucault, 2014, s. 87; Urhan, 2013, s. 249).

Foucault postmodern düşüncede de gözlemlenen bilginin çoklu yapısına dikkat çekmektedir. Ona göre bilgi toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan ve iktidarın ayrılmaz parçası olan söyleme aittir. Foucault bilgiyi iktidar ile ilişki içerisinde ele alarak güç ilişkileri üzerine çözümlemelerde bulunmaktadır. Ona göre bilgi iktidarın alanını genişletmede iktidara güç sağlayan bir araçtır. Foucault'ya göre bilgi iktidarın hakimiyet altında tuttuğu gözetim, denetim ve disiplin unsuru haline gelerek özgürleşmenin önündeki bir engele dönüşmüştür (Sarup, 2004, s. 101).

Foucault'un Biyo-iktidar kavramı, kapitalizmle olan ilişkisi, kapitalist üretim ve tüketim araçlarının insan üzerindeki iktidar alanlarına etki etmesi bağlamında postmodern dünyayı yansıtmak için yararlı olabilmektedir. İktidarın etkisi insan yaşamında iki şekilde görülebilir: Birincisi insanı mekanik anlamda ele alan disipline edici bir iktidar (anatoma-politika), ikincisi ise insanı doğal şeklinde ele alıp denetim altına alan iktidar (biyo-politika). İnsan bedeninin üretim gücü olarak kullanılması ve itaatkâr hale getirilmesi gerekmektedir. Sanayi devriminden sonra insanın ekonomik güç olarak kullanılması ve nüfusa ait planlamanın denetlenmesi için gerekli olan kurumlar ve normlar geliştirildi. Fabrikalar, hapishaneler, hastane, aile, okul ve kışlalar bu denetim merkezinin uygulama alanları olarak görülmektedir. Bunu yaparken ise biyo-iktidar düzenleyici ve denetleyici araçlar ile şiddet ve cezadan uzaklaşarak hukuksal sürecin-yasaların normlar gibi işlemesini sağlamaktadır. İktidar bireyleri bu normlara uymak mecburiyetinde bırakarak çevrelemektedir ve bunun sonucu olarak Foucault'un dispositif olarak adlandırdığı düzenleme biçimleri ortaya çıkmaktadır (Keskin, 2016, s. 18).

Biyo-iktidarın postmodern dönemini de yansıtan özne ile ilişkisini ise Bozok şu şekilde yansıtmaktadır:

> "Biyo-iktidar bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. Bireyi kategorize eder, bireyselliğin içeriğini ve sınırlarını belirler. Bireyden kendine özgü bir hakikat yaratmasını ve bu hakikati hem kendisi hem de başkaları tarafından tanınır hale getirmesini ister. Bu hakikat yasasını dayatırken de gündelik hayata doğrudan müdahale eder. Burada kurulan özne hem denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabidir, hem de vicdanı ve kendine ilişkin ürettiği özbilgisiyle kendi kimliğine bağlanmıştır" (Bozok 2011, s. 43).

Butler'ın da ifade ettiği gibi iktidar insanın hem bedensel hem de içsel yaşamını etkisi altına alarak öznenin sınırlarını belirlerken iç dünyasına yayılmaktadır (Butler, 2005, s. 84-88). Postmodern dönemin teknolojik ve enformasyon araçları ile biyoiktidar tüketimin vazgeçilmez bir parçası haline dönüşmektedir. Tüketim ekonomisine kaynak sağlayan beden; sağlık, fitness, cinsel yaşam, kişisel bakım, estetik gibi birçok alanda iktidarın düzenlemesi ve denetlemesi altında bulunmaktadır. Sosyal medya, sanal alışveriş ve

modanın iç içe geçmiş iktidar ilişkisini postmodern insanın bedeninde-aslında bedeninin altında yatan benliğinin dışavurumunda- diğer bedenlerle, mekânlarla ve nesnelerle olan ilişkilerinde gözlemlemek mümkündür. Biyo-iktidar insanın sadece dış görünüşüyle değil aynı zaman içsel dinamikleri ile de ilgilenmekte ve şekil vermektedir.

Günümüzün ekonomik dengelerinin tüketime odaklı hale dönüşmesi ve iktidarın alanını teknolojik araçlar vasıtası ile genişletmesi ile Oranlı'nın (2012, s. 49) 'siyasal egemenin egemenlik alanını aşan, pazar ilişkilerine hem tabi hem de egemen kadar bu ilişkilere katılımı olan bir özne modeli' diye ifade ettiği 'homo-economicus' yani 'ekonomi üzerinden tanımlanan bireylerin' üretimi gerçekleşmektedir. Bu özne modelinin en belirgin özelliği girişimci ve yatırımcı olması bu yüzden tüketmesidir. Bu yatırımın en önemli alanı ise bedeni ve kendisidir. İnsan, bedeni üzerinden vermeye giriştiği mesajlar ile yatırımlarını genişletmeye çalışmaktadır. Teknolojik ilerlemelerin günümüz dünyasını, görselliğin ön planda olduğu imgeler ve görmenin/göstermenin hâkim olduğu ilişkiler alanına dönüştürmesi ile buna şaşmamak gerekir.

Modern dönemden postmodern döneme geçişte teknolojik değişimin önemine vurgu yapan bir diğer düşünür ise Jean François Lyotard'dır. Lyotard da kendisini Baudrillard ve Foucault gibi postmodern düşünce içerisinde tanımlamamakta fakat ele aldığı ve ürettiği fikirler postmodern düşünce bağlamında değerlendirilmektedir (Koyuncu & Günerigök, 2019, s. 142).

Lyotard moderniteyi felsefede, sanatta, bilgide, bilimde ve birçok alanda yenilik ve ilerleme vadeden bir anlatı olarak tanımlamaktadır. Lytord'a göre postmodernite ise, modernitenin tamamen reddedilmesini değil onun yeniden yorumlanmasını ifade etmektedir (Lyotard, 1991, s. 8-9). Lyotard, günümüzde birçok bağlamda kullanılan postmodern kavramını, modernitenin üstanlatısı bilgi ve bilimin uğradığı dönüşümün izinden giderek ve yerleşik düşüncelere karşı sorgulamalarda bulunarak ele almaktadır. Lyotard'a göre 'üstanlatı', eşitlik, özgürlük, adalet evrensellik gibi ilkeleri kapsayan, aynı zamanda modernitede her

şeyin temellendirildiği bilgi ve bilim anlayışını ifade etmektedir. 'Üstanlatı' olarak adlandırdığı modernitenin dayattığı bilgi ve bilimin eleştirisini yaparken de farklılığın oluşturduğu çokluk anlatısına imkân tanıyan bir zemin inşa etmektedir. Postmodern düşüncede de görülen çokluk anlatısında, düşüncenin kendisini yenilemesi ve yeni imkanlar yaratması gerektiğini belirtmekte, düşüncenin kavramsal işleyişini bilimde, sanatta, politakada ve adalette yeniden sorgulamaktadır (Lyotard, 2013, s. 121).

Lytord modernitenin savunduğu ilkeler içinde, diğer anlatılarla ilişkilendirilen en temel üstanlatılardan diğerinin ise 'öznenin özgürleşme vaadi' olduğunu ifade etmektedir (Readings, 1991, s. 48). İnsanlık ulaştığı bilgi birikimi ve ilerleme ile dogmalardan, mistisizmden ve sömürüden arınıp aydınlanarak özgürleşeceklerdir. Lyotard'a göre birçok düşünür tarafından ele alınan ve eleştirilen bu özgürlük anlatıları postmodern dönem ile birlikte geçerliliklerini kaybetmeye başlamaktadır. Lyotard bu kaybı hem tek bir üstanlatıya olan bağlılığı azaltan çoğulculuğun artmasıyla hem de dil oyunları ile ilişkilendirmektedir. Geçerliliğini kaybeden bu üstanlatılar ile insanları yönetmek artık mümkün görünmemektedir. Artık her insan kendi öyküsünün anlatıcısı olarak değerlendirilmektedir (Malpas, 2005, s. 26). Böylece üstanlatıların evrensel ve tümel olduğu iddiası da çürümektedir. Lyotard'ın dil oyunları bu totaliter üstanlatıları ele alarak değiştirme amacı gütmektedir (Malpas, 2005, s. 104).

Lyotard'ın dil oyunları kuramı ise modernitenin dayattığı üstanlatıların farklı ifade biçimleriyle sorgulanması ve bozulmasını ifade etmektedir. Modernitenin dayattığı öyküler tek bir üstanlatıyla temellendirilirken Lyotard'a göre bir öykü birden fazla anlatıya sahip olabilmektedir. Postmodernitede insanın iç içe geçmiş ve çatışan öyküleri ile var olması parçalanan üstanlatıların yokluğu ile şekillenmektedir. Özne de bundan nasibini alarak parçalanmaya gitmektedir. Örneğin kapitalizmi eleştiren bir yazar bir alışveriş merkezinde imza günü düzenleyebilmektedir.

Lyotard postmodern dünya koşullarının ortaya çıkmasında etkili olan modernitenin kendisine hedef belirlediği bilimsel ve teknolojik ilerlemenin, insanları ileriye taşıyacağına ve dünyayı koruyup kollayacağına inanmamaktadır. Aksine insanı yıkıma ve huzursuzluğa götürdüğünü düşünmektedir (Slattery, 2007, s. 448-451). Farklı düşünce kalıplarının kendilerine yer bulduğu postmodern dönem ise evrensellik iddiasında bulunan bütün totaliter üstanlatılara karşı hoşnutsuzluk barındırmaktadır. Lyotard ise postmodern dönemin karamsarlığından ziyade dünyayı biraz daha yaşanabilir kılmak adına yeni düşünce ve eylem olanaklarının varlığına vurgu yapmaktadır. Lytord'a göre postmodern dünya, bilimde gerçeklik ilkesinin yitimi ve hakikatin değerinin tüketim ve teknoloji ekseninde kaybolması ile yüzleşmektedir. Fakat bunun yanında otoriter anlatıların parçalanmasına ve çokluğu olanaklı kılan bir zeminin inşasına da imkân sağlamaktadır.

Zygmunt Bauman ise postmoderniteyi yeni bir durum olarak değil de moderniteyi farklı şekilde önümüze koyan bir durum olarak değerlendirerek (Bauman, 2000, s. 112) daha çok metropollerde ve kentlerde yaşayan insanın post modern dünya koşullarına dair birçok yorumda bulunmaktadır. Ona göre 'Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik, modernizmin sloganıydı. Özgürlük, farklılık ve hoşgörü ise postmodernizmin ateşkes formülüdür.' (Bauman, 2003a, s. 131). Modernitenin düzen arayışı içerisinde yok etmeye çalıştığı belirsizlik/ müphemlik postmodernitenin hoş gördüğü bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. "Postmodern dünya, kendisini, daimî ve azaltılamaz bir belirsizlik koşulu altında bir yaşama hazırlamaktadır" (Bauman, 2000b, s. 35). Bauman'a göre postmodern dünya sınırların, bilginin, sermayenin, kimliklerin akışkan halde gezindiği bir mekâna dönüşmüştür. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin oluşturduğu ağlar ile küreselleşmenin ve tüketimin hakimiyet altına aldığı postmodern dünyada sabitliğin yeri olmadığı açıktır. Her şeyin hareket halinde olduğu bir çağda sabitlik, düzen, kesinlik de aynı kalamayacaktır. Bu yüzden postmodern dünya sabit ve standart yaşam koşullarının aksine çeşitli özerk yaşam pratikleri içeren bir düzen inşası içerisindedir. Bu yüzden Bauman oluşan bu yeni dünya koşullarını ilk olarak postmodernite

üzerinden anlamlandırmaya çalışsa da daha sonra kendi kavramı olan akışkanlığı oluşturmuştur.

Sonuç olarak postmodern düşüncenin açıklama girişiminde bulunduğu yeni dünya koşullarını ve insanını; Baudrillard gerçeklik ve imge ışığında tüketim toplumuna değinerek, Foucault iktidar ve bilgi ilişkisinde gözetim toplumunu irdeleyerek, Lyotard modern toplumlardaki bilgiyi sorunsallaştırıp üstanlatıların çöküşünü ilan ederek, Bauman tüketim ve teknoloji ile hız kazanmış akışkan bir zeminde hareket halindeki topluma vurgu yaparak ele almaktadır. Bir sonraki bölümde Bauman'ın katı ve akışkan modern dünyaya dair fikirleri ele alınacaktır.

3.2. Bauman Düşüncesinde Katı ve Akışkan Dünya

Zygmunt Bauman modern zamanı katı ve akışkan olarak iki kavram üzerinden ele almıştır. Bu iki kavramı birbirinden ayrı, birbirinin zıttı yahut birbirinin sonucu olarak değil birbirine bağlı şekilde gelişim gösteren kavramlar olarak incelemiştir. Hatta günümüz dünyasında katı ve akışkan modernitenin iç içe geçtiği koşulların olabileceğini de belirtmektedir. Günümüz dünyasının koşullarını akışkan olarak adlandırırken Aydınlanma ile ortaya çıkan dünya koşullarını ise katı modernite olarak adlandırmıştır.

Bauman akışkan moderniteyi kavramsallaştırmadan önce katı modernitenin sıkı bir eleştirisini yapmıştır. Katı modernitenin yapıcı yönünden çok yıkıcı yönünün olduğunu iddia eden Bauman katı modernitenin birçok amacının hedefine ulaşmadığını ifade etmiştir (Bauman, 2022c, s. 140). Katı modernitenin insanlara sunduğu özgürlük, güvenlik ve refah gibi vaatlerin tam tersi özgürlüğün yitimiyle, tüketim endeksli yaşamla, soykırımlarla ve birçok krizle sonuçlandığını düşünmektedir. Daha sonra modernitenin getirmiş olduğu ilerlemeleri reddetmeden bu krizlerden kurtulma yollarını postmodernite üzerinden aramıştır. Postmodernitenin getirdiği hoşnutsuzluklardan da bahsettikten sonra kendi kavramsallaşmasına gitmiş ve akışkan moderniteyi yazın dünyasına sunmuştur. Bauman'ın

postmodernlik söylemlerinin yerini alan ve günümüzün modern dünyası üzerine fikirlerini inşa ettiği akışkan moderniteyi bütün yönleri ile ele almak bu çalışmanın sınırlarını aşan bir durumdur. Bu yüzden bu bölümde ilk olarak Bauman'ın katı moderniteye dair eleştirilerine yer verilmiş daha sonra akışkan modernite kavramsallaştırması insanın anlam kaybı bağlamında aktarılmıştır. Bir sonraki bölümde ise, akışkan modernitenin dünyayı şekillendiren unsurları; tüketim, teknoloji, gözetim, ölüm ve kimlik başlıkları altında değerlendirilmiş ve bu unsurların modern insanın yaşadığı varoluşsal krizlerinin üzerindeki etkileri tartışılmıştır.

Bauman'ın akışkan modern dünyaya giden yolun başında yaptığı katı modernite eleştirisi, çalışmanın ana teması olan akışkan dünyada insanı anlama yolunda modern akıl, düzenleme-sınıflandırma ve Holokaust olmak üzere birbiri ile bağlantılı üç ana hat üzerinden aktarılmıştır.

Aydınlanma dönemi ile tanrının yerini her şeyi bilinebilir kılan bilimin almasıyla her şey nesne olarak sorgulanabilir konuma gelmiştir. Modern akıl her şeyi bilinebilir kılma yolunda gerçeklik, güzellik, tanrı gibi kavramları sistematik ve kurallı gözlemin meşru nesneleri haline dönüştürmüştür (Bauman, 2022c, s. 113). Böylece katı modernite, insana kendi tasarımı olan bir dünya yaratmasına ve bilgiyi bu tasarım için akıl yürütme yoluyla disipline edici olarak inşa etmesine imkân tanımıştır. Aydınlanmanın daima ilerleme düşüncesi, insana kesinlik ve rasyonellik yüklü fikirsel, kültürel, politik, ekonomik ve toplumsal dönüşüm enerjisi yüklemiştir. Bu enerji ile ve bilimin sunduğu imkanlarla insan gelenekselden kopmuş, 'Tanrı'nın ölümüne' sebep olmuş, geceyi ışıkla- bedeni ilaçla- sıcaklığı klimayla- havayı uçakla- denizi gemilerle- toplumu üretimle- tahakküm altına almak gibi dünyanın her alanını kontrol etme arzusuyla dolup taşmıştır. Katı modernite ile ortaya çıkan bu sınıflandırma/düzen getirme ve kontrol etme girişimlerinin temelinde ise modern aklın mükemmellik arayışındaki ilerlemeye olan değişmez inancı yatmaktadır.

Katı modernitenin düzen ve denetim pratiklerine vurgu yapan Bauman ise, moderniteyi rasyonel amaçları merkeze alarak geleneksel yaşam yerine yeni yaşam tarzının inşası olarak tanımlamaktadır (Bauman, 2005a, s. 09-119). Bu yaşam tarzında dünya, doğa ve insan kategorize edilerek birbirinden ayrılmakta ve tanımlanan her parça kendi sınırları içerisinde tutulmaktadır. Katı modernite varlıkları bir grup altında sınıflandırıp farklı olan parçaları dışarda bırakmaktadır. İçerme ve dışlama olarak adlandırılan katı modernitenin dünyayı belirli bir yapı içerisine oturtma girişimi aynı zamanda dünyayı kontrol altına almaya hizmet eden bir şiddeti/saldırıyı içermektedir (Bauman, 2003a, s.47). Bu şiddet sonucunda ise varlık kendini geri çekmiş, dünyanın büyüsü bozulmuştur. Bu süreçte katı modernitenin öznesi ise kendini, insan-dünya, insan-insan, insan-eşya ve içkin-aşkın ilişkilerinin yeniden tanımlandığı bir gösterge sisteminin, yeni bir anlam örgüsünün inşası içerisinde bulmuştur.

Doğanın tahakküm altına alınmasından zamana hükmetmeye kadar, insan-nesne arasındaki ilişkiden insanlar arası ilişkilere kadar varoluşun ortaya çıktığı bütün alanlara yayılmış olan katı modernitenin en temel arzusu düzen kurma eyleminin temelinde, içerme ve dışlama eylemleri bulunmaktadır. Bu yüzden zamanda ve mekânda varlığını ortaya koymuş yaşama dair bütün her şey bu içeri ve dışarı denetimine tabi tutulmaktadır. Her şeyin sabit kılındığı ve değişimin en aza indirilmeye çalışıldığı katı modernitede bütün varlıkları belirli yasalara göre sınıflandırıp konumlandırmak, insan yaşamında var olabilecek belirsizlikleri ve müphemlikleri yok etmeye de hizmet etmektedir. Katı modernitenin öznesi, kendisinin belirlediği sınırların dışında kalmış ve herhangi bir kategoriye girmemiş olanların varlığını sürdürmesine mâni olmaktadır. Katı modernite öznesinin oluşturduğu bu sınırlar içerisine kimin dahil edilip edilemeyeceğinin belirlenmesi ise düzen ve gözetim pratiklerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu düzeni oluşturma ve devamını sağlamada, tasarım ve plan yapabilen, yaptığı planları eyleme dökebilen öznelerden oluşan toplum mühendislerini doğurmuştur. Bauman'nın 'bahçecilik' metaforu tam da bu durumu yansıtmak için ortaya atılmıştır. Aydınlanmadan sonra bilimin insan için gerçekliğin oluşturulmasında ve şekillendirilmesinde etkin rol alması ve insanın öz yeterliliğe ulaşmasında ona güç veren bir

araç haline gelmesi, modern dünya insanının kendine ve doğaya karşı mühendisçe bir tutum sergilemesine sebep olmuştur (Bauman, 2022c, s. 115).

‘Bahçeci olan modern devlet modern aklın sunduğu ölçütler doğrultusunda nüfusu ikiye ayırmıştır: kökünden sökülecek olan yabani zararlı otlar ve beslenip özenle çoğaltılacak faydalı bitkiler. Bu ölçütler doğrultusunda faydalı bitkilerin ihtiyaçlarına göre yaşam alanları sunulurken, bu yaşam alanlarını zararlı otlardan temizlemek içinse rasyonel mekanizmalar ve araçlar inşa edilmiştir. Her iki durumda da nüfus- insan nesneleştirilip bahçıvanın eliyle yapılan bir düzene maruz bırakılmıştır.’ (Bauman, 2003a, s. 34).

Toplum mühendisliği aracılığıyla daha iyi bir düzen için zararlı faktörlerin denetim altına alınması ve hatta gerekirse yok edilmesi mantığı modernitenin sağlamış olduğu dünya görüşü ve uygulamalarıyla uyum içerisinde olmuştur (Bauman, 2022c, s. 112). Modernitenin getirdiği yeniliklerle donanmış olan tıp insanlarının kanserli hücrelerden arındırma işlemi yapması gibi bahçecilik de bahçeyi zararlı otlardan arındırmaktadır.

Bahçe olarak tanımlanan katı moderniteye ait kültür, ideal yaşamın tasarısını içermektedir. Bu yaşam tasarısının yapay düzeni için kendi içerisinde neyin zararlı, haşerat, yabani ot olduğuna neyin yararlı olduğuna karar vermek için varlıklar moderniteye göre sınıflandırılmaktadır. Bahçıvan ise bu bahçenin düzeninden sorumlu olarak yabani otları, ne olduklarından dolayı değil bahçenin düzenini koruma amacından dolayı imha etmektedir. Yani otların bireyselliklerinin ve özelliklerinin hiçbir önemi yoktur. Bazı bahçıvanlar bu mükemmellik arayışındaki güzelliği bozan bu yabani otlardan nefret ederken bazıları onlara karşı hiçbir duygu içermemektedir. Fakat yolun sonu ikisinde de aynı yere varmaktadır: Yok etmek (Bauman, 2022c, s. 144). Katı moderniteye göre bütün bahçeler yabani otlar içermektedirler. Bu yüzden yabani otlardan kurtulmak yıkıcı değil yapıcı bir eyleme karşılık gelmektedir. Fakat Bauman, mükemmel tablonun imkânsız olduğu dünyada mükemmele ulaşma çabası içerisinde birçok varlığın topyekûn yok edilmesinin modernitenin aslında yıkım çağı olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir (Bauman & Lyon, 2020, s. 84.).

Modernitenin insan merkezli ilerleme anlayışı ve toplumları uygarlaştırmaya olan inancının, toplumları barbarlıktan uzaklaştırmak yerine yeni bir yıkım çeşidi olan holokausta sebep olduğu söylenebilir (Güleryüz, 2011, s. 180).

Aydınlanmış ve uygar olduğunu düşünen modern toplumların, dünyanın her köşesine modernlik götürme projesinin birtakım vahşetlerle, şiddetle, asimilasyonlarla sonuçlandığı aşikardı. Yirminci yüzyılda yaşanan gelişmeler bu vahşetin modernite ile nasıl değişime uğramış olduğunu holokaust ile gözler önüne serdi. Bu daha önce yaşanmış katliamlara benzememekteydi. Onu farklı kılan içerisinde barındırdığı 'organize olan toplum'du (Kuper, Genocide, 1981, s. 121). Bauman da holokaustu her yönüyle ele alarak modernite ile olan ilişkisine vurgu yapmıştır.

Bauman Holokaustu birçok düşünürden farklı olarak 'katı anlamda' modernitenin bir projesi olarak tanımlamaktadır. Bauman, Fordist[2] bir soykırım olduğunu ifade ettiği Holokaustu, modernite içerisinde vuku bulabilecek bir olay olarak görmektedir. Holokaustu farklı olarak ele almasında İkinci Dünya Savaşında yıkımın içerisinde olan eşi Jannina başta olmak üzere anılarını paylaşan Yahudilerin etkisi oldukça büyüktür (Gelekçi, 2011, s. 78).

Nazilerin, Alman ırkının yaşam dünyasından Yahudileri çıkarma amacını taşıyan holokaust eylemi, aslında Alman ırkının gelecekte ulaşmayı amaçladığı mükemmellik yolunda engel taşıyan taşlardan kurtulma işlemi olarak hizmet etmekteydi. Modernitenin mükemmellik arayışının sonucundan biri olan holokaust, dünyanın sunduğu kusurlu ve müphemliklerle dolu geleceğe yön verme girişimiydi. Bauman bu müphemlikten kurtulma çabasını tipik bir modern pratiğine örnek olarak göstermekte; modern siyasetin, modern aklın ve modern yaşamın özü olduğunu ifade etmektedir (Bauman, 2003a, s. 18). Fakat doğası gereği dünya ve insan yaşamı müphemlik içerisinde var olmaktadır. İnsan yaşamına ve aslında dünyanın doğasına yapılan bu Holokaust/ insanlığa yapılan saldırı, Modernitenin 'şiddetsiz bir yaşam'

[2] Henry Ford ile bağlantılı olarak seri üretimi ifade eden üretim pratiklerinden türetilmiştir.

vaadini, kendini kandırmaya yarayan bir yanılsama olarak gün yüzüne çıkarmaktadır (Bauman, 2022c, s. 150).

Modernitenin düşünceyi ve eylemi, ekonominin ve verimin pragmatizmine tabi kılması sonucunda ortaya çıkma imkânı bulan holokaust, insanı insan yapan özelliklerin (ahlak, vicdan, sorumluluk vb.) modernitenin önem verdiği teknoloji ve rasyonel tercih kriterleri karşısında ne kadar kırılgan olduklarını göstermiştir (Bauman, 2022c, s. 40). Holokaust en başından modern akıl ile el ele yürümekteydi. Rasyonel akıl onu durduracak bir engel değil aksine holokaustun ortaya çıktığı yolun taşlarını döşemekteydi. Aynı şekilde toplum mühendisliğinin insanı 'yönetilecek bir nesne, çözülecek pek çok sorunun kaynağı, hükmedilecek ıslah edilecek doğal bahçenin içerisinde yararlı/zararlı bir ot' olarak düşlemesi, holokaust fikrinin doğabileceği atmosferi sağlamaktaydı. Kapitalizmin kitle endüstrisi ve kitle kültürü ekmeğine yağ sürmesiyle de modern totaliterliğin yolu açılmış olmaktaydı. Böylece belirli bir amaca hizmet eden, bürokrasiyi amaçları için düzenleyen bir soykırım ortaya çıkmıştı. Bu 'modern soykırım, kusursuz toplum taslağına uygun bir toplumsal düzeni sağlamaya çalışmak anlamına gelen sosyal mühendisliğin bir öğesi' olarak hizmet etmişti (Bauman, 2022c, s. 143).

Bu konuda Bauman şunları söyler: "Holokaust geçmişte yaşanmış olan kıyımlarla benzer özelliklerinin yanında onlardan farklı olarak içerisinde modernitenin kokusunu barındırmaktadır. Geleneksel tarım yöntemlerinin yerini modern tarım yöntemlerine bırakması gibi holokaust da modernitenin kendisine sunduğu toplum mühendisliği ile planlı bir bahçe işi olarak karşımıza çıkmaktadır" (Bauman, 2022c, s. 140).

Bauman'a göre holokaustu anlamanın önündeki en büyük engel, onun bir kereliğe mahsus bir nefret sonucu olduğunu düşünmektir. Nitekim çağımızda yaşanmakta olan soykırımlar bunu destekler niteliktedir. Bu da Bauman'ın holokaustu modernite sonucunda yaşanabilecek bir olgu olarak her dönemde yaşanabilme ihtimalinin varlığını haklı çıkarmaktadır. Bauman, modernite eleştirisine zemin teşkil eden aydınlanmanın

mutlakıyetçi, rasyonel, determinist, hoşgörüsüz, katı ve şiddet içeren yanlarını holokaust ile irdeleyerek modernitenin iflas bayrağını çekmiştir.

Soykırımların, savaşların, açlıkların ve şiddetin son bulmadığı modern çağda, modern olmadığı düşünülen toplumlarda insanlar sefalet ve savaş içinde yaşarken modern toplum insanı ise bir takım anlam krizleriyle baş başa kalmıştır. Bauman'a göre modernitenin getirdiği düzenleme, varlıkları olduklarından farklı olmaya zorlama girişimidir (Bauman & Lyon, 2020, s. 83). Kendi gibi olamayan modern insan teknolojinin ve tüketimin de etkisiyle savrulup gitmektedir.

Katı modern dünyanın koşulları, insan yaşamına olan etkilerini değerlendirmek için beş başlık altında toplanabilir:

1) Sabitlik ve kesinlik: Katı modernitede düzen kesin ve sabit bir şekilde uygulanmaktadır. Sınırlar net bir şekilde çizilip bütün varlıklar belirlenen kategorilere göre sınıflandırılmaktadır. Katı modernite sadece doğayı değil öngörülemeyen olaylar içeren insan dünyasını da bir düzene sokmak istemiştir. Öyle ki insan yaşamı bile belirli sınıflara ayrılmış ve belirli düzenlemelere tabi tutulmuştur. Düzen verme arzusu eğitim, politika, tıp ve gündelik yaşam gibi hayatın birçok alanına yayılmıştır. Sabit bir düzen içerisinde kalan her şey ise modern aklın doğurduğu kesin bilgiler doğrultusunda yerleştirilmiştir. İnsanların üretim yaptıkları mekânlar, tarla, çiftlik, fabrika gibi sabit mekânlar olup üretim yapanlar çiftçi, köylü, işçi olarak sınıflandırılmıştır. Üretilen mallar zaman, emek ve masraf içerirken, üretim işçileri ve çalışanlar sınırların hissedildiği sabit mekânlarda zaman geçirmişlerdir. İnsanlar uzun süreli tüketim anlayışına sahiptirler ve eşyayı sabit kılma arzusu taşımaktadırlar.

2) Toplumsal disiplin: İşçi ve asker gibi denetimi elinde bulunduran gruplar toplumları disiplin altında tutmaktadırlar. Katı modernitenin ulus devlet aracılığıyla yürüttüğü, yeni ideolojilerle ve endüstri ile desteklenen katı sistemler toplum üzerinde düzen ve

disiplin sağlayıcı konumunda kullanılmıştır. İnşa edilen kapılar, duvarlar, binalar, fabrikalar da bu katı sistemin göstergeleri olmuşlardır. İnsanlar çoğunlukla sabit şehirlerde ve mekânlarda yaşamışlardır. Önceden kol gücü ve sınırlı aletlerle yapılan üretim yerine devasa makinelere ve büyük mekânlara bırakmıştır. İnsanlar zamanlarının birçoğunu üretimde harcamışlardır. Üretim artık evin ihtiyaçları için yapılmaktan çıkmış pazar için yapılmaya başlanmıştır. Üretilen mallar daha çok yine üretildikleri yerde tüketilmiş ve belirli düzenlemeler dahilinde pazarlanmıştır.

3) Durağanlık: Sınırlar arasında geçiş azdır. Bu yüzden hareketlilik de azdır. Göçebelik ve hareket sınırlıdır. İnsanlar genellikle doğup büyüdükleri yerlerde yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Farklı şehirde ya da uzakta olan ile iletişim ve ulaşım kısıtlı ve sınırlı olarak sürdürülmüştür.

4) Geleneksel değerler: Özgürlük, kardeşlik eşitlik gibi geleneksel normlar yüceltilmektedir. İnsan kutsal olan ile arasına bir sınır koymuştur. Teknik ve bilimin getirdiği yenilikler ile insan her şeyi bilebileceğini düşünmüş kutsal olanları sorgulamaya başlamıştır.

5) Belirli ideal tip: İnsanlara belirli roller ve görevler verilmektedir. Bu roller kesin sınırlara sahiptir. Sınırlar arası geçirgenliğin az olduğu görülmektedir. İnsanlar uzun vadede işlerde çalışmaktadırlar.

Özet olarak katı modernitenin merkezinde bulunan katı yapılar mükemmellik arayışında müphemliği yok ederek kontrol altına alma arzusuna hizmet etmektedirler. Bu yapılar belirli şekillere sahiptirler ve bu şekle girmek için belirli bir alana/mekânsal boyuta ihtiyaç duymaktadırlar. Katılar için kendilerini hareketsiz bir şekilde var ettikleri için zamanın pek de önemi yoktur. Katı modernitenin temel amacı dünyayı, insan habitatını, insan benliğini ve hatta bunlar arasındaki ilişkileri içeren bütün yapıları düzene sokmak ve bu düzenin devamını sağlamaktır.

Fakat modernitenin kendisi daha başta bu amaca hizmet etmekte yetersiz kalmış ve katılar çözülmeye başlarken akışkanlık dağılan katı yapılardan arta kalan boşluklara hücum etmeye başlamıştır. Yani akışkan modernite ile birlikte katılık yok edilmemiş, dünya katılar için daha gelişmiş bir yapı haline getirilerek farklı yapıların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Bauman, 2023b, s. 13-14). Bauman'ın Fordist fabrika modeline benzettiği katı ve sistemsel modernitede insanlar öngörülebilir, basit ve koşullanmış eylemler ile denetlenen, düşünülmeden hareket edilen bir hayat içerisindedirler. Bu hayat içerisinde çeşitliliğe, düzensizliğe, farklılıklara yer bulmak neredeyse imkansızken akışkan modernite ile çeşitlilik ve farklılıkların oluşturduğu yeni anlamlar kendilerine yer edinmeye başlamışlardır (Bauman, 2006, s. 25).

Günümüz dünyasında hal değişimine uğrayan katı modernite tamamen yok olmamış akışkanlık içerisinde birtakım özelliklerini korumaya da devam etmiştir. Bauman günümüz dünyasında oluşan bu yeni durumu- akışkan moderniteyi tanımlarken, dünyanın sıvılar gibi şeklini koruyamayıp sürekli değişim içerisinde olmasına vurgu yaparak kullanmıştır. Sıvılara ve gazlara özgü olan akışkanlık durumu 'üzerlerine bir güç uygulandığında şekillerinin sürekli olarak değişmesi' olarak tanımlanabilir. Güç uygulanan herhangi bir katı akışkanlık göstermek yerine kırılmaya meyleder ve özgür bırakıldığında eski haline geri döner. Katılar belirli mekânsal alana sahip oldukları için zamana direnç gösterebilirler ve zamanın etkisi üzerlerinde pek gözlenmez fakat akışkanların hareketine son vermek zor olduğu için zaman onlar için oldukça önemli hale gelir. Bauman'ın sözlük tanımını yaptığı bu akışkanlık metaforu , eritilmiş katıların vücut bulduğu, daha da ileri gidilerek 'kutsal olanın dünyevileştirildiği', geçmişin tortuları olarak görünen geleneklerin bir tarafa atıldığı, katıların akışkanlaşmaya direnen bağlarından ve inançlarından kurtulup özgürleştiği, geleneksel sadakatlerin ve alışılmış görevlerin terkedildiği, ilişkilerin etik değerlerinden soyutlandığı günümüz modern dünyasının yeni evresini tanımlamada kullanılan bir kavram olarak yazın hayatında yerinin alır (Bauman, 2006, s. 3-4).

Akışkan modern dünyanın koşullarının özellikleri insan yaşamına olan etkilerini değerlendirmek için beş başlık altında toplanabilir:

1) Belirsizlik / geçicilik/ düzensizlik ve sürekli değişim: Sabit ve kalıcı yapıların yerini belirsizlik ve geçicilik almıştır. İlişkiler, işler ve değerler sürekli değişir. İnsanlar belirsizlik içinde yaşamaya başlamıştır. Fotoğrafların somut kâğıttan sıyrılıp dijitalde depolanmasıyla unutulup gidilmesi ya da daha iyisi çekilene kadar elde tutulmak üzere artarda çekilmiş fotoğraf serilerine bırakması gibi, insan yaşamındaki her şey daha iyisi gelene kadar geçici olarak elde tutulup sonra unutulup gitmeye mahkûm olmuştur. İnsanlara ayak bağı olabilecek bütün uzun süreli işler ve ilişkiler askıya alınmış geçici işler ve ilişkiler rağbet görmeye başlamıştır. Daha iyisi alınana kadar kullanılıp atılan geçici tüketim anlayışı hâkim olmuştur.
2) Sınırların eriyip geçirgenleşmesi: Teknolojinin de yardımıyla sınır ötesi hareketlilik artmış göçebelik gittikçe yaygınlaşmıştır. Teknolojinin de yardımı ile insan ve bilgi sınır ötesine oldukça kolay taşınır hale gelmiştir. Bir görüntü, bir mesaj, bir tahlil sonucu saniyeler ile ölçülebilecek kadar kısa bir zaman diliminde başka ülkedeki bir insanın masasına geçebilir konuma gelmiştir. İnsanlar sabah bir ülkede uyanıp akşam başka bir ülkede uykuya geçebilecek derecede hızlı bir ulaşım ağına sahip olmuşlardır. Artık insanlar, mallar, mekânlar ve fikirler kolay hareket edebilir hale gelmiştir.
3) Bireyselleşme: Akışkan modern dünyada insanlar, geleneksel olan destekleyici ağlardan soyutlanmışlardır. İlişkiler ve yaşam daha kişisel hale gelmiştir. Bauman ise farklı olmayı teşvik eden bireyselleşmiş tüketim kültürünün biriktirmiş olduğu yığıntı içerisinde akışkan modern insanın yaşama çabasına değinmiştir (Blackshaw, 2022, s. 67).
4) Risk ve Belirsizlik: Akışkan modern dünyada geleceğin tahmini zorlaşmıştır. Sürekli değişen dünya riskleri ve belirsizlikleri beraberinde getirmektedir. Rutinin dışına çıkmak sürekli değişim göstermek riskleri de beraberinde getirmiştir.

5) Kırılganlık ve tedirginlik: Akışkan modern dünyada insanlar güvensizlik ve tedirginlik içerisinde yaşamaktadırlar. Toplumsal dışlanmayla birlikte yoksulluk ve eşitsizliğin arttığı ıskarta hayatlarda işleri ve evleri olmayan insanlar atık olarak dolaşmaktadırlar

Tablo 1.

Katı ve Akışkan Modern Dünya İnsanın Karşılaştırılması

Katı modern dünyada insan	Akışkan modern dünyada insan
Rutinleri vardır.	Riskleri vardır.
Uzun süreli ilişkiler yaşar.	Geçici ilişkiler yaşar.
Ulaşım / İletişim sınırlıdır.	Ulaşım / İletişim hızlı ve esnektir.
Fotoğraf makinesine sahiptir.	Cep telefonuna sahiptir.
Üretici ve kanaatkardır.	Tüketici ve savurgandır.
Sağlığa önem verir.	Fitness ve estetiğe önem verir.
Yarını düşünür.	Şimdiyi /Anı yaşar.
Uzun vadeli işlerde çalışırlar.	Kısa vadeli ve geçici işlerde çalışırlar.

Özet olarak Bauman akışkan modernitenin önceki yüzyıllarda iç içe bulunan zaman ve mekânın birbirlerinden kopmasıyla ortaya çıkmış olabileceğini ifade etmektedir ve akışkan moderniteyi kazandığı hız ve esneklik ile mekânın fethini kolaylaştıran bir silah olarak görmektedir. Aynı zamanda değişkenlik ile bağlantılı olan hız, zamanı ve mekânı kapsayan ilişki ile de ilintilidir (Bauman, 2006, s. 9). Bauman'a göre akışkan modernitede, dışarıdaki dünya hakkında hiçbir kesin ve evrensel hakikate ulaşma umudu kalmamıştır. Ona göre sürekli yapılıp bozulan ve yeniden yapılan ilişkileri içeren akışkan dünya sınırsız, belirsiz ve tesadüfidir.

Katı modern dünyada fabrikalar, hastaneler, hapishaneler, okul gibi ağır ve hantal sistemler mevcutken akışkan dünya sanal mekânlar ve buluşmalar, online eğitim ve uzaktan muayene gibi hizmetlerle hafifliği öne çıkarmaktadır. Katı modern dünyada gözetimi ifade eden panoptikon hapishane, fabrika, okul ve hastane gibi bu katı yapıları içermekteyken akışkan modern dünyada teknolojinin ilerlemesiyle bu yapılar gittikçe anlamını yitirmiş azınlığın gözetlendiği çoğunluğun gözetlediği sinoptikon adında yeni bir gözetim durumu ortaya

çıkmıştır. Bu yeni gözetim sistemi insanın yaşamını derinden etkilemiş ve günlük hayatta oldukça önemli dönüşümlere sebep olmuştur. Sosyal medya ve tüketim akışkan dünyanın denetim sisteminin içerisinde var olmuştur. Kesinlik ve sabitlik üzerine belirli sınırlar katı modern dünyanın özelliği iken akışkan dünyada sınırlar ya esnektir ya da yok olmuştur. İnsanlar dünyanın bir ucundaki bir dükkândan alışveriş yapabilecek konuma gelmiştir. Katı modern insanı kanaatkâr ve geleceğe yönelik umutluyken akışkan dünyanın getirdiği belirsizlik ve riskler akışkan dünya insanını kısa vadeye odaklayarak geleceğe dair umutlarını tüketmiştir. Seri üretimin hâkim olduğu katı modern dönemde dünya tekdüzeleşmiş ve standartlaştırılmaya çalışılmıştır. Fakat akışkan modern dünyada farklılıklar ve hoşgörü ön planda olmaya başlamıştır. Katı modern dünyada insan hayatı yavaşlık üzerine iken akışkan modern dünyada hız önem kazanmıştır. İnsanın bir parçası haline gelen cep telefonları ve bilgisayarların özellikleri hız ile önem kazanırken ulaşım araçları ve haber kanalları en hızlı ileten olarak birbiri ile yarışmaktadır. Hızlı olanın kazandığı sınavlar bilgiyi yarıştırırken hızlı ilişkiler içerisinde insan, artık ötekini ve kendini duyamaz hale gelmiştir. Katı modern dünyanın insanları fiziksel yakınlık sağlayan uzun soluklu ilişkiler yaşamaktayken akışkan modern dünya insanlarının ilişkileri de hızdan nasibini almıştır. İnternet ve iletişim araçlarının çeşitlenmesi ile insanlar dünyanın farklı yerindeki farklı milletlerden kişilerle ilişki içerisinde olma imkânı bulmuşlardır. Sanal ortamda bağlantıların kolay kurulması ilişkilerin oluşmasını hızlandırırken sonlandırılmasını da hızlandırmıştır. Böylece akışkan modern dünya insanları kendilerini çok kısa zamanda çok fazla ilişki yaşar halde bulmaktadırlar. Hatta ilişki ve aşklar anlamını kaybetmiş yeni anlamlar ile değişim geçirmişlerdir. Katı modern dünyada insanlar din ve bilim arasında sorgulamalar yaşarken akışkan modern dünyada kutsallıklar yapaylaştırılmıştır ve yerlerine yenileri konulmuştur. Bunlardan birisi ise tüketimdir. Tüketim artık bir ibadet bir yaşam amacı haline gelmiştir. Katı modern dünyada insanlar eşyalarını uzun süre kullanma peşindeyken akışkan modern dünya insanları sahip olduklarını sadece yeni moda çıkana kadar ellerinde tutmakta ve bir anda onlardan kurtuluvermektedirler. Katı modern dünyada

insan sağlığı tıp alanında ilgilenilen bir konuyken akışkan modern dünyada sağlık ve güzellik, fitness ile beraber düşünülmeye başlamıştır. Estetik tıp alanında beden üzerine hakimiyet kurulmaya başlanmış güzellik algısı değişime uğramıştır. Ne yazık ki güzellik ve beden moda uğruna geçici zevk değişimlerine maruz bırakılmıştır.

Akışkan dünya koşulları insanın tercihlerinden bağımsız olarak sürekli değişmekte, dönüşmekte ve insanı da içine hapsederek ona uymaya mecbur bırakmaktadır. Akışkan modernite, içerisinde daha inşa edilirken çözülmeye başlayan yapıları içermektedir (Bauman, 2023b, s. 12). İnsanlar sürekli önlerine çıkan bu yeni yapılara ayak uydurmaya çalışırken önlerine konulan tercihlerde seçim yapma özgürlüğü olduğunu düşünmekte, gündelik yaşamın rutini içerisinde kaybolup gitmektedir. İnsanlığın akışkan modernite ile yaşadığı bu radikal değişim ve dönüşümleri ortaya koymak, günümüz insanın yaşamakta olduğu varoluşsal krizleri çözümlemek adına oldukça önem taşımaktadır. Bu değişimler, insanın anlam dünyasına ait önemli olan mefhumları öldürüp bir kenara attığı için bundan sonraki süreçteki en önemli soru insanın bu mefhumları yeniden diriltip kendi yaşam sanatını icra edebilmesinin mümkün olup olmadığıdır. Eğer bu kavramları diriltmek mümkün değilse asıl yapmamız gereken ölmüş olan yaşamlarımızın cenaze törenidir (Bauman, 2006, s. 6). Akışkan modernite ile ortaya çıkmış ‘eritici gücü’ elinde tutan bu kalıpları kırma ve eritme dönemi, aslında her şeyin yeniden tesis edileceği, insanın kendi yaşam sanatına yönelebileceği bir sürecin imkânını da içerisinde barındırmaktadır. Tabi hâlâ insan yaşamında bir canlılık kalmışsa!

BÖLÜM IV

BAUMAN DÜŞÜNCESİNDE AKIŞKAN MODERN DÜNYADA İNSAN VE İNSAN İLİŞKİLERİ

Zygmunt Bauman, günümüz dünyasını anlamlandırırken ilk olarak postmodernite kavramını kullanmış olsa da ilerleyen zamanlarda kullandığı akışkanlık metaforu, yaşadığımız dünyayı anlamlandırmak üzere çeşitli alanlara kaynaklık etmiştir. Çalışmanın ana konusu olan akışkan modern dünyada insan ve insan ilişkilerine etki eden unsurlara geçmeden önceki bölümde günümüz dünya koşullarının ortaya çıkmasında etkili olan modernite ele alınmış, yeni koşulları içerisine alıp tanımlayan postmodernite üzerinde durulmuş, postmodern düşünürlere yer verilmiştir. Bauman'ın düşüncelerinden hareketle akışkan modern dünyanın koşulları değerlendirilmiştir. Bu bölümde ise akışkan modern dünyada var olan insanı yakından tanımak amacıyla Bauman'ın çalışmalarında yer alan insan betimlemelerine ve birlikteliklerine değinilecektir. Daha sonra ise akışkan modern dünya koşullarının insanın anlam dünyasında ve ilişkilerinde sebep olduğu anlam kaybı ve varoluşsal kaygılar günümüz dünyası üzerinden resmedilmeye çalışılacaktır.

4.1. Akışkan Modern Dünyada İnsan Tipleri

Zygmunt Bauman her şeyin sürekli değişim halinde olduğu akışkan modern dünyada insanı ve içinde bulunduğu koşulları yansıtmak adına eserlerinde birçok metafor ve betimleme

kullanmıştır. Bu metaforlar ve betimlemeler nesnelerden ilişkilere kadar birçok alanda insanın akışkan dünyada yüz yüze kaldığı durumları gözler önüne sermektedir. Akışkan modern dünyada akıntıya kapılıp giden insan gelip geçici ilişkiler ve işler peşinde sürekli yeniyi arayan, bağlar ve bağlanmalardan uzak, tüketim nesnesine dönüşmüş yaşamını sanal ortama taşıyan, imaj peşinde kendi olmaktan uzaklaşan bir tablo çizmektedir. Bu tabloyu daha detaylı gözler önüne sermek adına Bauman'ın eserlerinde kullanmış olduğu insan ve insan yaşamına dair kavramlar aşağıdaki tabloda verilmektedir. Daha sonra ise Bauman'ın insanı ele alan bu kavramları detaylı olarak incelenecektir.

Tablo 2.

Zygmunt Bauman'ın eserlerinde akışkan modern dünyada insanı ve insanın içinde bulunduğu durumu ele alan kavramlar

Kavram	Eser	Akışkan modern dünyada yansıttığı durum
Hacı	Parçalanmış Hayat-s.118	Hakikat arayışında hac yolculuğunda olan insan, akışkan modern dünyada pek rastlanmamaktadır
Gezinen-flanör	Parçalanmış Hayat- s.130	Akışkan modern dünyada kent sokaklarında yaşamı gözlemleyen insan
Turist Aylak (Serseri- Kusurlu tüketici)	Parçalanmış Hayat- s.133-135 Küreselleşme- s. 116	Hacının akışkan modern dünyada dönüştüğü karakterler
Oyuncu	Parçalanmış Hayat- s.138	Şans ve şansızlık getiren dünyada oyuncu olarak insan
Yabancı-Hiç Kimse Dost-Düşman	Küreselleşme s.112 Sosyolojik Düşünmek s.66 Kapımızdaki Yabancılar s.14 Parçalanmış Hayat s.176	Akışkan modern dünyada toplumdan dışlanmış mülteciler ya da ekonominin dışında kalan insanlar
Atık insan Iskarta insan Homo Sacer	Akışkan Gözetim-s.81 Iskarta Hayatlar-s.50, s.40 s.95	Modernitenin sonucunda ortaya çıkmış akışkan modern dünyada nüfus fazlalığı olarak görülen, ekonomiye katkısı olmayan insan

Kavram	Eser	Akışkan modern dünyada yansıttığı durum
Entelektüel (Yasakoyucu/Yorumcu)	Yasa koyucular ve Yorumcular	Ahlaki ve estetik değerlerin ortak bir duyuyla oluşmasını sağlayan toplumda bilinen insan (Düşünür, Siyasetçi, Sanatçı, Öğretmen) (Katı modernitede iktidar ile ilişki içerisinde olup yasakoyucu rolüne sahipken akışkan modernitede bu özelliğini yitirerek yorumcu özelliğine sahip olur)
Bahçıvan- Avlak bekçisi- Ayrık otu	Modernite ve Holucaust s. 154	Bahçıvan: Modern kurumlarda iktidarın isteği doğrultusunda toplumu biçimlendiren insan (Asker, öğretmen vb.) Avlak bekçisi: Modernite öncesi dönemde insanlara nezaret eden ve izleyen insan Ayrık otu: Modernitenin düzenine ve amaçlarına uymayan insan
Bağsız adam	Akışkan Aşk s.97 Liquid Love s.69 Kimlik s.78	Bağlarından kopmuş ilişkiler içerisinde olan insan
Homo Economicus (Economic actor)- Homo Consumen	Akışkan Aşk s.97 Liquid Love s.69	Alışveriş merkezi cemaatine üye, tek ilgi odağı kendisi olan, kendisini yalnızlıktan alı koyan tek şeyin pazarlık olduğunu düşünen, satın almak ve pazarlık dışında hiçbir şeyi olmayan insan
Homo Sexualis	Akışkan Aşk s.59 Liquid Love s.38	Üremenin cinsel faaliyetten ayrı olduğunu düşünen insan
Haz-Duyum koleksiyoncusu Mal tedarikçisi	Parçalanmış Hayat s.173	Mal tedarikçisi: Kendisini egonun iradesine bırakan, ötekinin kimliğini hesaba katmayan ve ihlal eden insan Haz-Duyum koleksiyoncusu: Deneyim tatma konusunda kendi susuzluğunu gidermeyi amaçlayan fakat ötekinin hakkını kendi çıkarları doğrultusunda korumaya çalışan insan
Deneyim organizmaları	Parçalanmış Hayat s.212	Daima yeni deneyim arayan, asla doymayan, sürekli ve artan uyarıcı akışını emebilen ve buna tepki verebilen insan
Yaratıcı aktörler	Parçalanmış Hayat s.212	Kolayca ateşlenebilen bir davranış esnekliğine sahip olan, önceden öğrendiklerine ve kazanılmış alışkanlıklarına çok az bağlı olan insan
Akıllı-Balistik füzeler	Eğitim Üzerine, s.23	Balistik füzeler: Sabit hedefe yönelmiş gideceği yönü ve kat edeceği mesafeyi önceden hesaplayan, akışkan modern dünyanın hızına yetişemeyen insan Akıllı füzeler: Aynı anda hızlı öğrenme becerisine ve unutma yetisine sahip olan, değişen hedefe göre yolunu tekrar tekrar hesaplayan insan
Meşe palamudu	Eğitim Üzerine, s.31	Geleceğe dair umut vadeden insan
Şehitler Kahramanlar	Akışkan Hayat s. 55-70, Liquid Life s.39-51	Şehitler: Akışkan modern dünyada yeri olmayan, olanaksızlığa karşı yürüyen insanlar

Kavram	Eser	Akışkan modern dünyada yansıttığı durum
Şöhretliler		Kahraman: Ulusun bekası için ölen insanlar Şöhretliler: Herkesin dilinde olan, her hanede bilinen insanlar
Pet humans- Ev insanları	Kimlik s.80	Terk etmenin ve çöpe atmak gibi kapı dışına konulmanın normal sayıldığı ilişkilerdeki insanlar
Canavar-Şeytan	Akışkan Dünyadan 44 Mektup s.185 Akışkan Kötülük s.45	Normal hayatında sıradan ve sevilesi olan fakat otorite altında insanlıktan çıkarak canavara/şeytana dönüşen insan (Irak'ta görev alan Amerikan askerleri üzerinden değerlendirme) Sorgulama kapasitesini ve duyarlılığını kaybeden insan
Yaşam sanatçısı	Yaşam Sanatı s.72	Sürekli kendi kendini yeniden tanımlama (Yaratıcı yıkıcılık) ve kesintisiz bir dönüşüm içerisinde bulunan insan

Hacı ve Halefleri: Zygmunt Bauman'ın eserlerinde modern insanı betimleyen en önemli kavramlardan bir tanesi 'Hacı' olarak karşımıza çıkmaktadır. Bauman Hacı figürü ile akışkan modern insanın yaşam tarzına doğru giden yolun özelliklerini yansıtmaya çalışmaktadır. Bunun yanında Hacı figürünün yeni anlamlar kazanarak dönüştüğü diğer figürler ise Hacının halefleri olarak geçmekte ve Turist, Gezinen, Aylak ve Oyuncu olarak adlandırılmaktadır. Hacılar yaşam boyu hakikati sürekli başka başka yerlerde ararlar. Bu yüzden onun için anlamlı olan sabitliğin mekânı evler değil hareketin simgesi yollardır. Evin sunduğu dinlenme ve konfor Hacıyı gideceği yoldan alıkoyabilir. Hatta yürüdüğü yollar dahi onu baştan çıkarıp amacından saptırabilir. Ve dünya hayatı varış noktasını içermemektedir. Bu yüzden Hacılar sürekli bir hac yolculuğu içerisindedir. Bu hac yolculuğu içerisinde olan Hacılar aynı zamanda birer kimlik inşacılarıdır. Yaşamlarını anlamlı bir hikâyeye dönüştürmek adına şu an elinde tuttuğu şeyin gelecekte de değer göreceğinden emin olmak ister. Fakat günümüz akışkan modern dünya koşulları Hacılara bu imkânı verememektedir (Bauman, 2018b, s. 118-124). Artık önemli olan şey ne ileri ne de geri bakmadan hareket halinde olmaktır. Dolayısıyla artık kimlik inşa etmenin önemi kaybolmuş artık önemli olan

sabit bir kimlikten kaçınmaktır (Bauman, 2018b, s. 126). Öncesinde dini, milli ve mitolojik meta anlatılar Hacılar için yol gösterici tabelalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernitenin bu meta anlatılara olan inançlarının yıkılmasıyla birlikte Hacılar bu yolda bilim ile devam etmeye çalışmışlardır. Fakat akışkan modern dünyada artık ne bir tabela ne de varılacak bir nokta kalmıştır. Sabitlikten uzaklaşan akışkan modern dünya insanı için hac yolculuğu artık anlamını kaybetmiş görünmektedir.

Modern dönemin temsilcisi olan Hacı postmodern (Bauman akışkan kavramını kullanmadan önce kullandığı kavram) dünyada bağlanma ve sabitlenme korkusu ile hareket eden halefler bulmuştur: Turist, Aylak, Gezinen ve Oyuncu. Bu tipler akışkan modern dönemden önce de vardılar fakat postmodern dönem ile birlikte yeni nitelikler kazanarak akışkan modern dünya insanının yeni yaşam biçimi haline geldiler (Bauman, 2018b, s. 129).

******Turist ve Aylak (Serseri-Kusurlu Tüketici):* Akışkan modern yaşam tarzını yansıtan iki kavram olarak turist ve aylak sürekli hareket halinde olan insanları temsil etmektedir. Aylak efendisiz ve denetimden yoksun olarak modernitenin başa çıkmaya çalıştığı tipleri yansıtmaktadır (Bauman, 2018b, s. 128). Aylak hedefi olamadan nerede duracağı bilinmeden hareket edip durmaktadır. Henüz yerleşilmemiş yerlere doğru yönelen aylak gittiği her yerde de kendisini yabancı görmektedir (Bauman, 2018b, s. 129). Turistler de aylaklara çok benzer özelliklere sahiptirler fakat turistler gezme arzusuyla hareket ederken aylaklar hareket etmekten başka seçenekleri olmadığı için hareket halindedirler (Bauman, 2021c, s. 113). Turist dönüp dolaşıp geleceği tutsak hissettiği bir eve sahiptir fakat aylak evsiz yurtsuzdur (Bauman, 2018b, s. 133). Bu noktada turist ve aylağı ayıran en temel noktalardan bir tanesinin özgürlük olduğu görülmektedir. Akışkan modern dünyada seçme özgürlüğü olan insanlar daha üstün görülmektedir fakat birer tüketici olarak (Bauman, 2000b, s.130) dünyaya gelen turistler her şey ile birlikte yaşamlarını da tüketim nesnesine dönüştürmüş gözükmektedir. Aylaklar-serseriler ise kusurlu tüketici olarak tüketimin çarkları içerisinde tüketim mallarına erişmekten yoksun oldukları için toplumda istenmeyen ve kabul görmeyen olarak karşımıza çıkmaktadır (Bauman, 2021c, s. 117). Serseriler turistin

gettolara kapatmak istediği ve ondan kurtulmak istediği 'içindeki şeytan' ı temsil eder. Turisti bir gün ona dönüşebileceği korkusuyla ürpertir (Bauman,2021c, s.120).

Akışkan modern dünyada her şey gibi turizmin de tüketime dayalı bir yaşam tarzını sunması turist rolünde olan insanlar için oldukça önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Turizm sektörü ile dünyanın her bir noktası, haritadaki her bir boş alan, deneyimin önemli olduğu turist yaşamlar için ulaşılabilir kılınmaktadır. Bu, turizmin hizmetinden faydalanan turistlerin ayrıcalığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ayrıcalığı tatmak ve yeni deneyimlerden haz almak isteyen turist için tüketici turizm sektörü yaz, kış, kutup, çöl, orman, deniz, eğlence, eğitim gibi yaşamın birçok alanında kendini göstermeye başlamıştır.

*****_Gezinen:_ Modern dönemde varoluşun en önemli simgesi olarak gezinen, turist ve aylak arasına konumlandırılabilir. Gezinen 'kalabalık kent yaşamının hiç bitmeyen gösterisini izleyen bir seyircisidir.' (Bauman, 2003a, s. 240). Akışkan modern dünyada kentsel yaşam adeta gezinenler için tasarlanmıştır ve tüketime hizmet etmektedir. Alışveriş ve eğlence sokakları, mağazaların sıralandığı alışveriş merkezleri, ekranlarla donatılmış kalabalık meydanlar ve metro/tren istasyonları, hava alanları gezinenin kent yaşamını izlemesi için tasarlanmış paha biçilemez mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Oyuncu:* Postmodern **(akışkan modern) dünya hiçbir şeyin öngörülemediği, belirsizlik içeren bir oyun olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan ise bu oyunda kazanmak için ne yapması gerektiğine karar verecek olan oyuncudur. Şans ve şansızlık getiren dünya da bu oyunda bir oyuncu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem oyun olarak hem de oyuncu olarak karşımıza çıkan dünyada oyunların ardı ardına geldiği bir durum gözlemlenmektedir. Her bir oyun kendi 'anlam alanına' sahiptir. Ve her bir oyunun kendi 'başlangıcı' ve 'bitişi' vardır. Hiçbir oyun kendi zamanının dışına taşmamaktadır. Önceden meydana gelmiş olan oyunlar bir sonraki oyunu etkilememekte, avantaj ya da dezavantaj sağlamamaktadır (Bauman, 2018b, s. 133). Akışkan modern dünya insanı oyuncu olarak oyunu kurallarına göre oynamaya niyetli görünmekte ve etik ilkelerden yoksun oyundan oyuna koşmaktadır. Tüketimin

dayatıldığı günümüz dünyasının oyununda tüketimci olarak yerini almakta ve bu oyunda kendisini kazanan olarak ilan etmeye çalışmaktadır.

Yabancı ve Hiç Kimse: İnsanın 'biz'in içinde olabilmesi için biz olmayan ötekinin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. 'Onlar' ın varlığı ile biz ortaya çıkmaktadır. Kendimizi anlamlandırmak için onların karşısında yer almak gerekmektedir. Fakat yabancılar bu ayrımı ortadan kaldırmaktadırlar. Yabancı 'onlar'dan değil 'biz'den hiç değildir. Yabancı insanın her daim görüş alanında bulunan, yakın çevresinde tekrar tekrar karşılaştığı kişilerdir. Bunun tersi olarak insanın dikkatini çekmeden, baktığı ama görmediği, duyduğu ama dinlemediği, günlük hayatında arka planda hareket edenler ise 'hiç kimse' dir. İnsan hayatındaki 'hiç kimse'nin farkına varamazken yabancının varlığını görmezden gelemez. Yabancı hiçbir tanıma uymayarak sosyal sınırların ötesine geçer. Akışkan modern dünyada yabancı ne biz ne de onlardır. Ne uzak ne de yakındır. Akışkan modern dünya insanı ise hangi davranış kodları ile hareket edeceğini bulamadığı böyle bir belirsizlik içinde kendini tehdit altında hisseder. Akışkan modern dünya insanı yaşadığı kentin kamusal alanlarında yabancıların varlığını sürekli hissetmektedir. Düşmanlarla savaşmak gerekir dostlara yardım etmek fakat ya hem düşman ya hem dost olarak yabancılara nasıl davranması gerektiğini kestirememektedir (Bauman, 2010, s. 65-67). Akışkan modern dünya insanı anlamlandıramadığı yabancılardan oluşan kalabalıklar arasında kendisini güvensiz hissetmektedir. Güven duygusundan yoksun bir şekilde yalnızlaşmaktadır. Akışkan modern dünya insanının sorunlarından biri güvensiz ve belirsizlik içeren kalabalıkta yabancılarla nasıl bir arada yaşayacağıdır. Yabancılar modernitenin doğal bir sonucudur ve insan hayatının 'ehlileştirilmesi' nin ürünüdür. Modernite bir yandan yabancıları üretirken bir yandan da yaşam alanlarını yabancılardan arındırma işlemi içerisinde bulunmaktadır (Bauman, 2011, s. 194-195).

Atık-Homo Sacer: Ekonomik ilerlemenin hesaplayamadığı ve öngöremediği 'yan hasar' olarak adlanlandırılan atık insan-harcanmış insan- ıskarta insan-ihtiyaç fazlası insan-homo sacer, zorunlu nedenlerle ya da bilerek ve bilmeyerek kayıt dışı bırakılan modernitenin

kaçınılmaz sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Bauman, 2022a, s. 15-50). 'Iskartaya çıkmak' deyimi 'ihtiyaç fazlası', 'hurda', 'defolu', 'çöp', 'atık' gibi kelimelerle aynı anlam alanını içermektedir. Ekonomik yaşamda yük olarak görülen ıskartaya çıkarılmasına karar verilmiş insan kendi imkanları ile hayatını ikame edememektedir. Sadece biyolojik yaşamı değil sosyal yaşamı da dışlanmanın verdiği karar ile sekteye uğramaktadır. Iskartaya çıkarılmış bir yaşamın akışkan modern dünya insanının yaşamında yersiz yurtsuzluğa, hayatın amacının yitirilmesine yol açıp açmayacağı kuşkusu insanların karamsarlığa kapılması için geçerli bir neden olarak görülebilir (Bauman, 2022a, s. 22-23). Bu dışlanmanın birçok nedeni olabilir fakat dışlananların hissettikleri aynıdır (Bauman, 2022a, s. 51). Bu insanlar aynı zamanda kusurlu tüketici olduklarından dolayı oyun dışı kalmaktadırlar. Modernitenin getirileri ile tasarlanmış birliktelik biçimlerine uymayan insan artık atık insandır. Çünkü tasarım var ise orada atık da bulunmaktadır. Ve atıklardan temizlenmemiş bir tasarım nihayete ermiş sayılmamaktadır (Bauman, 2022a, s. 40).

Bauman Agamben'den aktararak 'ilahi yasaların alanına girmeyen, insani yargının dışında olan' homo sacer'ın hayatının değersiz olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu yüzden homo sacer'ı öldürmek suç teşkil etmemekle birlikte kutsal sayılan bir itaatsizlik de değildir. Bu şekilde dışlananlar için hukuk işlememektedir. Günümüz akışkan modern dünyada homo sacer'ın yansıması onu pozitif hukuk kurallarından ve insan hakları da dahil alternatif seçeneklerden yoksun bırakma olarak karşımıza çıkmaktadır (Bauman, 2022a, s. 42). Oysa ki insan yaşamına değer kazandıran şeyler insan onuruna hizmet ettiği sürece değerli kalmaktadır. 'Başka insanlarda insanlığı yok ederek hayatı sürdürmek kendi insanlığının ölümünden sonra hayatta kalmak demektir. Tek bir çocuğun çektiği acı, insan onurunu yok saymak için kullanılan bütün değerlerin değersizleşmesi için yeterli olmaktadır (Bauman, 2008, s. 82).

Bağsız adam: Modernitenin başlangıcına ait niteliksiz adam (Der Mann ohne Eigenschaften) olgunlaşmış ve artık akışkan modern dünyada bağsız adama dönüşmüştür. (Der Mann ohne Verwandschaften) (Bauman, 2008, s. 69). Akrabalık gibi kopmayan ve sürekli bağlardan

yoksundur. Aralarında bağ kuramayan bağsız adamlar artık süreklilik vadetmeyen kablolu/kablosuz bağlanmaktalar. Akışkan modern dünyanın insanları tekrar tekrar bağsız kalarak yüzergezer konumdadırlar. 'İlişkide olmak' fikrinin ürküttüğü akışkan modern dünyanın bağsız insanı özgürlüğünün kısıtlanacağı endişesi içerisinde yaşamaktadır. Bütün karşıtlıkları içerisinde barındıran adeta 'iki ucu keskin kılıç' olan akışkan modern dünya ilişkilerinden edindikleri tatmin üzerine yoğunlaşmaktadır. İlişkilerden elde ettikleri 'zevkli kısımları alıp acıyı ve tatsızlıkları' uzak tutmak istemektedir. 'Elde var ilişkiler[3]' yani ihtiyaç duyduklarında ellerinin altında olan fakat istedikleri zaman ceplerine atabildikleri ilişkiler peşinde olmaktadırlar. Uzun vadeli bağlanmalar sunan gerçek ilişkilerin tersine, ilişkiden çıkmayı kolaylaştıran sanal ilişkileri tercih etmektedirler (Bauman, 2008, s. x-20).

Homo economicus: Akışkan modern dünyada örneklerini gördüğümüz birçok insanı tanımlayan diğer bir kavram Homo Economicustur. Bu kavram 'Her daim kendisiyle ilgilenen, benmerkezci, rasyonel seçimler doğrultusunda kendisine en fazla kazanç getirecek işin peşinde olan, hayatında hiçbir duygunun etkisine izin vermeyen ve kişiler ile bu amaç doğrultusunda ilişki içerisinde olan ekonomik aktör' olan akışkan modern dünya insanını yansıtmaktadır (Buaman, 2008, s. 69). Ekonominin istenilen doğrultuda ilerlemesi ve çarklarının yağlanması için bu kişilikler oldukça önem arz etmektedir.

Homo consumen: Akışkan modern dünyada görülen bir diğer insan türü Homo consumen ise 'alışveriş merkezi cemaatine üye, tek ilgi odağı kendisi olan, kendisini yalnızlıktan alı koyan tek şeyin pazarlık olduğunu düşünen, satın almak ve pazarlık dışında hiçbir şeyi olmayan kişilik' olarak karşımıza çıkmaktadır (Bauman, 2008, s. 69). Akışkan modern dünyada homo consumen'i başarılı kılan şey satın aldıklarının miktarı değil satın alma hızıdır (Bauman, 2008, s. 49). Tüketim temelli ve bireyci modern toplum içerisinde yaşayan akışkan modern dünya insanının birçoğu bu tanıma uymaktadır.

---

[3] Orijinal metinde 'Top-pocket relationship' olarak kullanılan kavram, Akışkan Aşk kitabında (2023a, s.10) 'elde var ilişkiler' ve 'cepteki ilişkiler' (s.39) olarak Türkçeye çevrilmiştir.

Homo sexualis: Kaygı dolu bir yaşama sahip olan Homo sexualis, cinsellik ve üreme arasındaki bağın koparılarak üreme ve doğurma problemlerinin cinsel faaliyetten sıyrılıp başka bir alana taşınmasının tüketim ile birleşmesinden doğmaktadır. Bu yüzden homo sexualis, homo consumen ile aynı kaygıları paylaşmaktadır (Bauman, 2008, s. 44). Modern tıp, sipariş oluşturmaya alışkın olan akışkan modern dünya insanının 'cazip donör kataloğundan bir çocuk seçmesi' gibi tüketici yaşamın arzularına hizmet eden bir okula dönüşmüştür (Bauman, 2008, s. 40). Kültürün oluşmasında rol oynayan cinsel arzu da tüketim nesnesine dönüşmüş bulunmaktadır. İnsan, her ne kadar kendi kendisine yeten ve tamamlanmış olsa da başka bir insanın varlığına arzu duymakta ve başkası ile birleşmediği sürece kendisini eksik hissetmektedir (Bauman, 2008, s. 38). Fakat artık insan üreme için değil hazzın giderilmesi için cinsel birliktelik içerisinde bulunmaktadır. Böylece cinsel arzularının tatmini peşinde olan homo sexualis için cinsel birliktelik farklı anlamlara bürünmüştür.

Yaşam Sanatçısı: Sürekli değişim içerisinde olan akışkan modern dünya koşullarında insan yaptığı bitmek bilmeyen seçimler ile birer yaşam sanatçısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketimin merkezde olduğu akışkan modern dünyada insan üzerinde etkili olan yaratıcı yıkım ile insanlar kimliklerini ve yaşamlarını her gün yeniden inşa etmekte ve kendisini yeniden ve yeniden var etmeye çalışmaktadır. Mutluluk arayışı içerisinde olan akışkan modern dünya insanı yaşamını tüketimin gerekliliklerine ve modaya göre şekillendirmekte ve kimliğini yansıtan yaşam tarzlarının sanatçısı olarak bu süreçte görev almaktadır (İnce, 2023, s. 90).

4.2. Akışkan Modern Dünyada İnsan İlişkileri ve Birliktelikler

İnsan içerisinde bulunduğu dünyada bağ ve ilişki kurarak anlam oluşturmaktadır. Öyle ki Lafolette 'yaşamak kişisel ilişki kurmaktır' derken insan yaşamının anlam kazanması için elzem olan şeyin ilişki kurmak olduğunu ifade etmektedir (Lafolette, 1999, s. 14). İlişki

kelimesinin aile ilişkilerinden arkadaşlık ilişkilerine, ticari ilişkilerden resmi ilişkilere, kişilerarası ilişkilerden varlık ilişkisine kadar birçok alana yayılabilen semantik zenginliğe sahip olduğu görülmektedir. Ortaya çıktığı alanlara göre çeşitlilik gösteren bu ilişki türleri ise özünde 'Ben ve Sen', 'Öteki' 'Diğerleri', 'Hiç kimse' gibi kavramları barındırmaktadır. Birlikteliğin ise iki ya da daha fazla öznenin bir araya gelerek oluşturduğu ilişkiler ağı olduğu söylenebilir. Bir kişinin, nesne ya da varlık ile bağ kurarak ilişki içerisinde bulunması ve kimi zaman birliktelik içerisinde kimi zaman ise yalnızlık içerisinde bu ilişkiyi sürdürmesi insan hayatına anlam kazandıran en önemli deneyim olarak ifade edilebilir. Burada birliktelik kadar yalnızlık da önemli hale gelmektedir. İlişkiler, içerisinde yalnızlığı da barındırabilmektedir.

Varoluşsal yalnızlık ve sosyal yalnızlık akışkan modern dünya insanı için önem arz eden yalnızlık türleridir. Bireyin biricikliğinden yola çıkarak ifade edebileceğimiz ontolojik yalnızlık insanı bu dünyada kendine özgü bir birey olarak ele almaktadır. Gasset insanın kökten yalnızlığına dikkat çekerken yaşadığı hayatı başkasına aktaramayacağına vurgu yapmaktadır (Gasset, 1995, s. 62). Bu demektir ki insan doğumundan ölümüne değin varoluşsal anlamda yalnız bir varlıktır. O halde varoluşsal yalnızlık insan yaşamının bütün aşamalarında var olan yalnızlığın farkına varılmasıdır (Koç, 2021, s. 46). Sosyal yalnızlık ise insanın ilişkilerinin bozulması ile ötekinden yoksun olma durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birbirini kapsayan yalnızlıklar ve birliktelikler insan ilişkilerinin varoluşunu tamamladığı alanlar olarak anlam ve değer kazanmaktadır (Günay, 2015, s. 101).

Çok yakın bir döneme kadar insan çoğunlukla doğduğu yeri terk etmeyip orada yaşayıp ölmekteydi. Bu da insanın doğduğu andan itibaren belirli ilişkiler ağının içerisinde bulunması demekti. Modernite ile zaman ve mekân mefhumlarının değişmesiyle ve yaşanan kopmayla birlikte insan artık içerisinde doğduğu ilişkiler ağının dışına çıkabilir hale gelmiştir. Uzak mekânları anında birbirine bağlayan iletişim ve ulaşım teknolojileri ve birçok kişinin aynı anda aynı yerde bulunduğu kentsel yaşamın yeni yüzü ile moderniteye özgü birliktelik biçimleri ve yalnızlık türleri ortaya çıkmaktadır. Geleneksel ilişkiler dinin

ve geleneğin ortaya koyduğu kalıplar içerisinde gerçekleşirken, modernite ile bu kalıplar yıkılarak yerine akılcı yaklaşımlar konulmuştur. Akışkan modernitede ise bütün akılcı uygulamalar, toplumun organik dayanışması ve kurumlara bağlı ilişkiler çözünüp yerine yeni ilişkiler inşa edilmeye başlanmış görünmektedir. Fakat burada dikkat çeken asıl husus bu inşanın hiç bitmeyecek olmasıdır (Hazır, 2017, s. 237-239). Hiç bitmeyecek olan birliktelikler ve yalnızlıklar ekseninde insan ilişkileri insanın varoluşsal anlam inşasında da oldukça önemli olmaktadır.

Akışkan modern dünyada arzunun kışkırtılması ve tatmin olamadan başka arzulara yönlendirilmesi bağ ve ilişki kurma üzerinde olduğu gibi birliktelik ve yalnızlıklar üzerinde de hakimiyet kurmuş görünmektedir. Sürekli arzularının peşinden koşan akışkan modern dünya insanı için bağlanma anlamını kaybetmiştir. Akışkan modern insanın yaşadığı korkulardan bir tanesi de bağlanma korkusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne kadar bağlanırsa o kadar risk aldığını düşünen insan bağlanmadan kaçınarak riskleri azalttığını düşünmektedir (Bauman, 2021e, s. 29).

Günümüzün akışkan modern dünyasında iletişimin de her alanı kuşatmasıyla insanlar birçok alanda bir araya gelerek bağlanmadan yoksun çeşitli birlikteliklerde ve ilişkiler ağı içerisinde var olmaktadırlar. Akışkan modern dünya insanının sürekli yabancılar ile paylaştığı bu ilişkiler ağı insanın deneyimlediği yeni bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancılardan oluşan kalabalıklar içerisinde yalnızlaşan akışkan modern dünya insanının birlikteliklere karşı bakış açısı da oldukça değişmiştir ve kendisini bir takım yeni ilişkiler ve birliktelikler içerisinde bulmuştur. Günümüz akışkan modern dünyasında insanın içinde bulunduğu anlamsızlaşma ve boşluk, bu ilişkiler ve birliktelikler içerisinde kurulan bağların artık yitirilmesiyle ilişkilidir. Kurulan bağların kopması insanları anlamsızlığa ve boşluğa götürmektedir. Bağların kopması ve artık insanların ağlardan oluşan ilişkiler içerisinde bulunması günümüz modern insanının varoluşunu tehdit eden en büyük sorunlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Akışkan modern dünyada insanı tehdit eden bu unsurları insan ilişkilerine etkileri bağlamında incelemek oldukça önem arz etmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde akışkan modern dünyada insanın içerisinde bulunduğu birliktelikler ve insan ilişkileri incelenerek bu ilişkiler içerisinde bulunan insanın koşulları değerlendirilmiştir. Bu koşullar bir sonraki bölümde ele alınacak olan insanın varlık ile ilişkisinde yaşadığı varoluşsal anlam kaybı için zemin teşkil etmektedir.

Zygmunt Bauman birçok eserinde akışkan modern dünyada insanların deneyimlediği birliktelikler ve ilişkiler üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Bauman'ın eserlerinde ifade ettiği birçok düşünceden insan-varlık, anne-çocuk, öğretmen-öğrenci, toplum-birey, insan-doğa ilişkilerine dair birçok çıkarımda bulunulabilir fakat aşağıda bulunan tablo akışkan modern dünyada insanın içerisinde olduğu insani birliktelikleri ve kişiler arası ilişkileri Bauman'ın eserlerinden hareketle bütün olarak göstermektedir.

Tablo 3.

Zygmunt Bauman eserlerinde akışkan modern dünyada insani birliktelikleri ele alan kavramlar

Kavram	Eser	Akışkan modern dünyada yansıttığı durum
İstasyon	Parçalanmış Hayat s.67	Birbirini tanımayan insanların kendi yoluna devam ettiği hava alanı, garlar, tren vagonları, uçak kabinleri, bekleme salonları vb. kesişim alanlarında yaşanılan birliktelikler
Mobil	Parçalanmış Hayat s.66	İşlek caddelerde ve alışveriş merkezlerinde bulunulan anlık yakınlık içeren birliktelikler
Tavında	Parçalanmış Hayat s.69	İş yerinde zorunlu olarak içerisinde bulunulan birliktelikler
Matrissel	Parçalanmış Hayat s.72	Bar, meyhane, tatil plajı ya da dans salonundaki gibi birliktelikler
Aşikâr	Parçalanmış Hayat s.70	Protesto yürüyüşünde, futbol maçındaki gibi birliktelikler
Koyutlanmış	Parçalanmış Hayat s.71	Çevresindekileri tanıma ve ait olma dürtüsünün harekete geçtiği, sıcak karşılaşmalar umudu barındıran rüya-cemaat birliktelikleri
Sanal ilişkiler	Akışkan Aşk s.13 Liquid Love s.xii	İlişkiye girmeyi ve ilişkiyi bitirmeyi/ silmeyi kolaylaştıran dijital platformlarda/çevrimiçi ağlarda yaşanan birliktelikler
Romantik ve Saf ilişkiler	Akışkan Aşk s.19, Akışkan Aşk s.68 Liquid Love s. 4 Liquid Love s.45	Romantik İlişki: Diğer insana bağlanma ve geleceğe yönelik tasarım içeren birliktelikler Saf İlişki: Ömür boyu sadakat ve bağlanmadan uzak, özü cinsel birliktelik olan kısa süreli geçici ilişkiler

İstasyon: Akışkan modern dünyada insanın hareketini hızlandıran ulaşım araçlarına hizmet eden birçok mekânda insanlar bir araya gelmektedir. Birbirini tanımayan ve birazdan kendi yoluna gidecek olan birbirine yabancı insanlar ayrılmadan önce aynı mekânı paylaşmak durumunda kalmaktadır (Bauman, 2018b, s. 67). İstasyon akışkan modern dünyanın hareketli yaşamında insanların birçok kez deneyimledikleri birliktelik çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İstasyon tipinde akışkanlık geçici olarak askıya alınmaktadır. Yeni mimari tasarımlar zorunlu olarak bir araya gelinen mekânlarda yalıtılmışlığı sunarak insanları göz göze yan yana gelmekten alıkoymaktadır. Yabancılaşma ve ilgisizlik, insanların uzun süre yan yana olup varlığa dair hiçbir ilişkisel eylemde bulunmamaları ile doruk noktasına ulaşmış görünmektedir (Köse, 2017, s. 27).

Mobil: Niyetleri bilinmeyen insanların ayrılık ve teğet geçme mekânlarında (cadde, sokak, meydan, alışveriş merkezleri) bir arada bulunması tarzındaki birlikteliğidir. Caddede insanlar kaçınsalar da birbirlerinin yanlarına yaklaşmamaları imkansızdır. Sürekli hareket halinde olan insanlar kendisine engel oluşturacak yabancıdan kaçma halindedirler (Bauman, 2018b, s. 67). Mobil birliktelikler kişilerin hareketliliklerini sürekli kılarken onları aynı an'ın içinde birbirlerinden ayırmaktadır. İlgisizliğin ve kayıtsızlığın hâkim olduğu bu kamusal alanlar, insanın kendi özel alanı içerisinde kaybolup gitme isteğini teşvik edip, bireyin görünmez olma isteğine gösterdiği saygı sonucunda insan yurttaşlık bilincini de kaybetmektedir. Mobil birlikteliğin özgürlük sağladığı fikrini bir yanılsama olarak değerlendiren Bauman, akışkan modern dünyaya özgü yeni birliktelik biçimlerini eleştirel sonuçları ile ele alarak insan yaşamındaki değişimlere değinmektedir (Köse, 2017, s.27).

Tavında: Akışkan modern dünyada insan iş yerinde ölçülü ve kasıtlı bir birliktelik içerisinde bulunmaktadır (Bauman, 2018b, s. 68). Bauman evlilik ilişkisini ve çalışma hayatında emek ile sermaye arasındaki ilişkiden beslenen iş ilişkilerini benzer şekilde değerlendirmeye tabi tutarak yorumlamaktadır (Bauman, 2005a, s. 32-33). Katı modernitenin simgesi olan

Fordizm ile sermaye ve emek arasındaki ilişki, nişanlılık/evlilik ilişkisinde olduğu gibi uzun vadeli bağlara dayanmaktaydı. İşçiler geçimlerini sürdürmek için işverenlere, işverenler ise işçilere bağlı olmak durumundaydılar. Fabrika olan yuvalarında zaman zaman çatlaklar oluşsa da aynı çatı altında uzun bir birlikteliğe sahiptiler. Bir fabrikaya ya da devlet dairesine girmiş olan bir kişi buradan emekli olana kadar bütün çalışma hayatını aynı yerde geçirme beklentisi içerisinde olmaktaydı. Fakat akışkan modern dünyada evlilik ilişkilerinin birlikte yaşama biçimlerine dönüşmesi gibi iş ilişkileri değişmiş bulunmaktadır (Man, 2018, 226-228). Akışkan modern dünyada uzun vadelerden uzaklaşmış olan iş birliklerinin ortaya çıkmasından dolayı artık insanlar güvencesiz ve geçici işlerde yer almaktadırlar. Uzaktan çalışma, sanal iş ve iş yerlerinin de ortaya çıkmasından sonra işyeri artık uzun sürelerle kalınan bir ikametgâh olmaktan çıkmaya başlamıştır. Bu yüzden insanlar artık neredeyse iş arkadaşları ile aynı ortamda bulunmamakta ya da çok kısıtlı bir zaman diliminde bir araya gelmektedirler.

Aşikâr: Dışsal bir gerekçeye ihtiyaç duyan aşikâr birliktelikte normal koşullarda bir araya gelemeyecek kadar çok insanın kalabalıklar/ kitle olarak var olma çabasını içermektedir. Böylece insan bireysellik yükünden bir an olsun kurtulabilmektedir **(**Bauman,2018b, s.70-71). Bu birliktelik türü arzu ettiğin anda elde etmeyi ve tüketmeyi salık vermektedir. İlişkiden uzun soluklu bir beklenti olmadığı için ilişki sonucunda yaşanması muhtemel olumsuzluklar da göz ardı edilmektedir (Köse, 2017, s. 28).

Koyutlanmış: 'Uzaktayken evi yaşamak' diye tanımlanabilecek yurtsama uyarısı ile çevresindekileri tanıma ve buraya ait olma dürtüsünün harekete geçtiği, sıcak karşılaşmalar umudu barındıran rüya-cemaat birliktelikleri olarak görülmektedir. Fakat sağlam insan ilişkilerinden örülmüş olsa dahi, bir yurt bulmanın imkansızlığından ötürü, hiçbir birliktelik bu yurdu sağlayamayacaktır (Bauman, 2018b, s. 71).

Matrissel-Meta: Yalnız hayatların birbirine geçtiği dokuma tezgahını andıran birlikteliklerde her bir birliktelik teklifi karşılık bulmaktadır fakat dokuma tezgahından tek

parça çıkan birlikteliklerin parçalanmama ihtimali oldukça azdır. Kendi başına, öteki ile, çok az maliyetle elde edilen karşılaşmaların dayanaklılığı da oldukça azdır (Bauman, 2018b, s. 72).

Sanal ilişkiler: Akışkan modern dünyada gelişen teknolojinin sunduğu imkanlar insanları dijital platformlarda iş toplantıları, bilgi edinme, hizmet alma ya da aşk ilişkisinde bulunma gibi birçok amaç için bir araya getirmektedir. Teknolojinin sunduğu kendini gizleyebilme, kendini olduğundan farklı gösterebilme, mesafeleri yakın eyleme insanlara özgür oldukları hissiyatı kazandırmaktadır. Bu yüzden akışkan modern dünya insanı gerçek ilişkinin barındırdığı risklerden kurtulmak adına kendisini sanal aşk ilişkilerinin kucağına bırakmış görünmektedir.

Gerçek hayattan daha fazla seçeneği vaat eden dijital platformlar ilişkiler/birliktelikler için de erişilmesi oldukça kolay bir alan sunmaktadır. Bir insana hayatında flört edebileceğinde çok daha fazlasını bir gecede sunmaktadır (Bauman, 2021a, s. 11-12). Sanal ortamda ilişkilere dahil olma ya da ilişkiden ayrılma gerçek hayatta olduğu gibi herhangi bir sorumluluk ya da yükümlülük taşımamaktadır. Bir 'delete' tuşu ile istenildiği anda birlikteliğe son verilebilir (Bauman, 2008, s. xii).

Gündoğdu çalışmasında, insanların hazlarını ve arzularını tatmin etme yolunda rıza üretiminde rol oynayan sanal alemin imkanlarını kullandıklarını ifade etmektedir. Aşk ilişkilerinden iş ilişkilerine kadar birçok birliktelik çeşidi, sosyal yaşamdaki kısıtlı zaman ve imkân sebebiyle sanal alemde çok yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Özel mesajlaşma, görüntülü görüşme, fotoğraf gönderme gibi pratiklerle beslenen sanal ilişkilerde rıza ile kaybedilen mahremiyet söz konusu olmaktadır (Gündoğdu, 2021, s. 114).

Romantik ilişkiler ve saf ilişkiler: Sürekli akış halinde olan, her şeyin sürekli değiştiği bu dünyada her şey gibi aşk birliktelikleri de değişmiş görünmektedir. İnsanın kurduğu bağlardan en güçlüsü olarak niteleyebileceğimiz aşk/romantik ilişkiler de akışkan modern dünyanın baş aktörü olan tüketimden nasibini almıştır. Her şey gibi aşk ilişkileri de metalaşıp

şeyleşmiştir. Şeyleşen varlıklar olarak aşk da tüketilebilir konuma gelmiş görünmektedir. Bunun yanında kadın toplumsal hayatta daha çok var oldukça cinsel bakımdan özgürleşmeye başlamıştır. Bu durumda romantik aşk ilişkileri ortadan kalkarak yerini 'saf ilişki' içeren birliktelikler almaya başlamıştır (Göka, 2013, s. 200-201). Cinselliğin üremeden ve bağ kurmayı gerektiren romantik ilişkiden sıyrılması ile ortaya çıkan 'saf ilişki' ise cinsel hazzı ve cinselliği her iki cinsiyet için önemli hale getirerek merkeze hazzın alınmasını ifade etmektedir. Bu da ilişkileri geçici ve bağdan yoksun kılmaktadır.

Romantik ilişkiler duygusal bir bağlanma ile başlayıp evlilik ve cinsellik ile sonuçlanırken akışkan modern dünyada artık bu durum tersine dönmüş görünmektedir. Sırf cinsel ilişki ve hazzın tatmini için birliktelikler başlamakta ve birlikteliğin devam edip etmeyeceği belirsizlik içermektedir. Bu tarz birliktelikler ve karşılaşmalar gelecek planlarından ve geçmiş yaşanılanlardan bağımsız olarak var olmaktadır. Evliliklerin gelecek planlarından biri olan çocuk sahibi olmak/ üremek de cinsellikten koparıldığı için cinsellik sadece hazzın tatmini olarak saf ilişkide yerini almaktadır.

Arzuların peşinden koşmaya verilen salık ile kışkırtılması insanın sadece meta ile ilişkisini değil aşk ilişkilerini de etkilemiş görünmektedir. Artık insanlar arasındaki münasebet, partnerlik ya da aşk da bütün evreni kuşatmış olan kullan at ilkesinden nasibini almıştır (Bauman, 2005b, s. 3-4). Ölüm bizi ayırana dek anlayışının hâkim olduğu iyi günde kötü günde birlikteliklerinin yerini geçici karşılaşmalar ve süreksiz ilişkiler almıştır. Akışkan modern dünya insanının en büyük korkusu birine ya da bir şeye bağlanmak olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın hiçbir şeye bağlanmaması ise onun anlamsızlık ve boşluk içerisinde kaybolup gitmesine neden olmaktadır (Geçtan, 2012, s. 29). Akışkan modern dünya insanı katı modern dönemde birlikteliklerin katı ve sıkı bağlarından kurtulmaya çalışırken kendisini akışkan modern dönemde geçici ilişkilerin sağlıksız ve güvensiz ortamlarında bulmuştur (Solmaz ve Alkan, 2021, s. 401). Bu güvensiz ortamlarda varoluşunu gerçekleştirmek için 'aşk ve sevgi ile güvenli bağlanma' başvurulabilecek bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

Akışkan modern dünya insanı bir yandan haz alırken diğer yandan güvenli bağlanmanın verdiği kendilik ve otantiklik ile ilişkinin devamını sağlayabilecektir.

Yukarıda belirtilen birliktelik biçimlerine bakıldığında akışkan modern dünyada insan parçalı ve epizodik ilişkiler ağı içerisinde bulunmaktadır. Parçalı ilişkiler, içerisine dahil olan benliklerin arzu ve çıkarlarının bir kısmını karşılarken bir kısmını göz ardı etmekte ve askıya almaktadır. Epizodik ilişkiler ise hiçbir geçmiş ve gelecek durumları düşünülmeden karşılaşma süresi içerisinde üretilip tüketilmektedir. Parçalı-epizodik ilişkiler sonuca odaklanan oyunların sergilendiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu birliktelikler içerisinde insanlar 'yanında-olma' kipinde bulunmaktalar. Ötekinin varlığı, bulunduğu alanı süslemesinden dolayı önem arz etmekte fakat varlıkları bir yanıp bir sönerek kaybolmaktalar. 'Seçilen/ayrımsanan ötekiler' 'yanında-olma' kipinden 'ile-olma' kipine geçerek dikkati üzerine çekmeyi başarmış bulunmaktalar. 'İle-olma' birlikteliği tamamlanmamış noksan benliklerin kendisini bulduğu birliktelik biçimi olarak sergilenmektedir. Fakat mesafeler koymanın ve zamanı bölmenin yer almadığı tamamlanmış benliklerin karşılaşması bütün ve süreklidir. Yukarıda belirtilmiş birliktelikler içerisinde bunu görmek imkansıza yakındır. Bu birliktelik 'yanında-olma' ve 'ile-olma'dan farklı 'için-olma' kipini içermektedir. İçin-olma, ötekinin eşsizliğine dayanan 'kimliklerin korunmasına bağlı olan bir alaşım'dır. İçin-olma planlanamaz, tasarlanamaz ve hesap edilemez. İçin-olmayı içeren bir karşılaşma taahhütü de beraberinde getirmektedir (Bauman, 2018b, s. 74-79).

O halde insanın varoluşunun bir parçası olan kendilik/otantikliğin sadece için-olma karşılaşmalarında ortaya çıktığı söylenebilir. Akışkan modern dünya insanı varlık ile girdiği parçalı ve epizodik karşılaşmalar içerisinde bulunmakta ve için-olma deneyiminden uzak kalmaktadır. Bu durum onu hayatını anlamlandırmada bir boşluğa itmektedir.

4.3. Akışkan Modern Dünya İnsanının ve İlişkilerinin Varoluşsal Problemleri

İnsan sürekli hayatı anlama ve anlamlandırma ihtiyacını giderme çabası içerisinde olmuştur. Bu çaba ise insanın kendi varlığına ve varoluşuna dair sorgulamalar ile başlamaktadır. Çünkü insan fıtratı ve yaratılışı gereği sorgulama yapabilen tek varlıktır. İnsanın bilme, anlama, anlamlandırma eylemlerinin altında varoluşuna dair aradığı gizem 'insanın insanlığının dışavurumu' olarak karşımıza çıkmaktadır (Frankl, 2020, s. 28). Bu gizemin peşinden koşarken ise önüne çıkan varlık, varoluş, zaman ve mekân mefhumları önem kazanmaktadır. Bu da demektir ki insanın anlam arayışı ve varoluşsal sorgulamaları insanın kendisi ve dış dünya ile ilişkilerini kapsamaktadır.

Sartre'a göre dünya, onu anlamlandıran bilinçli bir varlık- insan- karşısında bir anlama sahip olup var olmaktadır. İnsanın kendisini merkeze alarak tasarladığı dünya her bir insanın beklentilerine, isteklerine göre şekillenip her bir insanın varoluşunu yansıtmaktadır (Koç, 1999a, s. 335). Ve bu anlamlandırma her insanın kendisine özgü süreçleri içerisinde barındırmaktadır. Bu demektir ki ne kadar insan varsa o kadar da anlam vardır. Bu dünyaya bilgiyi elde etme üzerine doğan insan için bütün yaşamı bilgi üzerine inşa etme uğraşı ile doludur. Fakat önemli olan soru bilgi edinme davranışının altında yatan nedendir. İnsan neden bilmek ister? Bu noktada insan bildiklerinden hareketle yaşamını anlamlandırma yolunda sorgulamalara girişmektedir. Kendi varlığını bilme ve yaşamını anlamlandırma, varoluşunu gerçekleştirmedeki en önemli adımlardan bir tanesidir. Her bir ihtiyacında olduğu gibi varoluşunu gerçekleştirme noktasında da çaba içerisinde olan insan varoluşunu düşünmeyi engelleyen ya da örten durumlarda ve varoluşuna dair düşünmekten uzaklaştığında birtakım sıkıntılar yaşamakta ve boşluğa düşmektedir. Bu sebeple günümüzde, insanı sadece dışarıdan gözlemlenebilen davranışları ile değil fiziksel ve tinsel bir bütünlük içerisinde kişiliği ile derinden ele alan, var olana bütünsel bir bakış açısı sunan, varlık, bilgi ve değer alanlarının insanla ilişkisi üzerinden insanın anlam bütünlüğüne ve evrendeki konumuna açıklık getiren felsefi tutuma ihtiyaç duyulmaktadır (Koç, 2013a, s. 11).

Zygmunt Bauman günümüzün akışkan modern dünyasında insanın varoluşunu anlamlandırmasında ve hayatına anlam katmasında önemli olan birçok alanda değerlendirilmelerde bulunmuştur. Akışkan modern dünya insanı varlığının dışında ait olduğu alanın şeklini almaya başlayarak kendisi de akışkanlaşmıştır. Bu yeni alanlar insana yeni imkanlar sunarken insanın kendi varlığını ve öznelliğini yitirmesine sebep olmaktadır (Özbölük, 2018, s. 256). Modern dönem, insanın sahip olma arzusu ve bu arzuya hizmet eden teknoloji odaklı düşünce sistemi ile insanın giderek ontolojik bir anlam kaybı içerisinde olduğunu gözler önüne sermektedir. Teknoloji ve bilim ile dünyayı ve dahi kendi yaşamını kontrol altına alma girişiminde bulunan insan, evrende bir boşluk içerisine düşmüş ve varoluşunun anlamını kaybetmiştir.

Bu bölüm, Bauman'ın akışkan moderniteyi ele aldığı eserlerinden hareketle, akışkan modern dünya koşullarının günümüz insanının ilişkilerinde yaşadığı anlam yitimine ve varoluşsal krizlere etkisini beş ana başlık altında sunmaktadır.

4.3.1. Akışkan Modern Dünyada Tüketen ve Tükenen İnsan

Tüketim, üretimin hâkim olduğu premodern ve katı modern dönemden sonra gelen akışkan modern dönemi ele almak için önem arz eden konulardan biridir. İnsanlık ile başlayan tüketim, tarihsel süreç içerisinde değişime uğramış yirminci yüzyıl itibari ile tüketimin tanımı ve tüketime yönlendiren faktörler birçok araştırmanın konusu olmuştur. Tüketim, en genel anlamı ile belirli bir ihtiyacın tatmin edilmesi için bir ürünü ya da hizmeti edinme, sahiplenme, kullanma ya da yok etme olarak tanımlanırken tüketme eyleminde bulunan kişi ise tüketici olarak adlandırılmaktadır (Odabaşı, 1999, s. 4). Modern dönemde tüketim haz odaklı ya da gösteriş amaçlı değil, yalnızca ihtiyaçların giderilmesine odaklanmaktaydı. Fakat akışkan modernite ile birlikte tüketimin kavramsal değerlendirilmesi de yapı bozumuna uğramıştır. Beslenme, barınma, giyinme gibi bir takım temel ihtiyaçları gidermek, insanın tüketim davranışının altında yatan sebepler olarak günümüze kadar

ulaşmıştır fakat bu sebepler kapitalizm ve küreselleşmenin etkisiyle günümüz akışkan dünyasında temel anlamını kaybetmiştir. Akışkan dünyanın ayrılmaz parçaları olan iletişim araçları ve sosyal medya, tüketilen şeyleri sembolik değer taşıyan tüketim nesnelerine dönüştürerek tüketimi ihtiyaç alanının dışına taşımıştır. Tüketim, yaşamı devam ettirmek için başvurulan bir araç olmaktan çıkmış, arzuların tatmini ve statü kazanma odaklı kendisi bir amaca dönüşmüştür. Böylece akışkan dünya tüketimin bir yaşam tarzı ya da gündelik bir rutin halini aldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Zygmunt Bauman'ın da dahil olduğu son dönem düşünürleri bu dönemi tüketim toplumu üzerinden yansıtmaktadırlar. Bu bölümün amacı, akışkan modern dünyada var olan tüketim toplumunda insanı ele almak ve tüketimin akışkan modern dünyada insanın ve insan ilişkilerinin üzerindeki etkilerini tartışmaktır.

Bauman'a göre tüketimin keyifli olduğu algısını dayatan tüketim toplumu, tüketim araçları ile tüketim nesnelerinin şekillendirdiği yaşam politikasına sahip insanlardan oluşmaktadır. Bu yaşam politikasında yer alan her ihtiyacın ya da arzunun yeni ihtiyaçlar ya da arzular doğuracak şekilde tatmin edilmesi ile insanlar, zamanlarının ve emeklerinin çoğunu hazlarını artırma yolunda tüketmektedir (Bauman, 2005b, s. 80-82). Bu demektir ki akışkan modern dünyada tüketim toplumuna yön veren şey, insanların bitmek bilmeyen arzu ve istekleridir. Bir dönem lüks ve konforlu olduğu düşünülen şeyler akışkan modern dönemde artık ihtiyaç olarak görülmektedir (Bauman, 2006, s. 74).

Bauman, akışkan modern dünya insanını tüketici olarak diğer dönemlerden farklı olduğuna dikkat çekerek, onun ihtiyaç duyduğu için değil tüketmek için yaşamaya başladığına değinmektedir (Bauman, 2021c, s. 100-101). Akışkan dünya yaşamını, hayatı tüketmek olarak tanımlayan Bauman, dünyayı var eden canlı cansız bütün her şeyin, elde edildiği anda cazibelerini kaybeden birer tüketim nesnesine dönüştüğüne dikkat çekmektedir. Akışkan modern dünya insanı ise bu tüketici ve tüketim nesnelerinin oluşturduğu atık çöp yığınları arasında, iç içe geçmiş hayatlarda sürekli rol değiştirerek var olmaya çalışmaktadır (Bauman, 2005b, s. 9-11). Yüzyıllar boyunca insan yaşamak için tüketirken akışkan modern dünyada

insanın artık tüketmek için yaşamaya başlaması insan yaşamında her şeyin birer tüketim nesnesine dönüşmesine sebep olmakta ve insan yaşamında kalıcı hiçbir şey bırakmamaktadır. Her şey geçicilik ve kullanılıp atılma yolunda tüketimin kölesi olmaktadır. Kendi olma yolunda otantikliğinden uzaklaşan insan ise, internet ve sosyal medyanın sergilediği hayatların etkisinde arzularının peşinden giderek tüketim nesnesine dönüşmüş halde hem tüketip hem tükenip durmaktadır.

Bauman akışkan dünyada kültür dahil her şeyin, ertelemenin erdemi olan 'hazzı geciktirme' ilkesinin inkarını merkezine oturtmuş 'tüketimcilik sendromuna[4]' tutulduğunu düşünmektedir (Bauman, 2005b, s. 62). Bu yüzden her şeyi ele geçirmiş olan tüketimcilik sendromunda arzular tatmin olmadan başka arzuyu arzulamaktadır. Arzuların son bulması akışkan dünyanın tüketicilerinin korkulu rüyası olarak karşımıza çıkmaktadır (Bauman,2021c, s. 104). Akışkan dünyada insan her şeyi arzuladığı anda elde etmeye ve bu hazzı geciktirmenin bir dezavantaj olduğuna inandırılmıştır. Bauman akışkan modern dünyada insanı tüketime sevk eden şeyin hazsız geçen her anın boşa geçmiş olduğu düşüncesi olduğuna dikkat çekmektedir (Bauman, 2021e, s. 78). Akışkan modern dünya insanı elini çabuk tutmalı ve arzularını tatmin etmek için fırsatları kaçırmamalıdır. Bu yüzden insanlar kendilerini mutluluğa götüren şeyin aslında asla tatmin olmayacak olan arzulardan geçtiğini düşünerek mutluluğu, mutluluk yaratması beklenen meta alışverişi ile özdeşleştirmişlerdir (Bauman, 2021e, s. 19). Akışkan modern dünya insanının tüketici özellikleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 4.

Tüketici Olarak Akışkan Modern Dünya İnsanının Özellikleri

Akışkan modern dünyada tüketici olarak insan
1) Tüketimi araç değil amaç olarak görmektedir.
2) Hazcıdır. /Hazzı geciktirmemektedir.
3) İmaj yaratma peşindedir.

[4] consumerist syndrome

4) Mutluluğu tüketim ile özdeşleştirir.
5) Tüketim nesnelerine bağımlılık ya da sadakat göstermemektedir. / Tüketim nesneleri ile kurulan ilişkiler geçicidir.
6) Anlam inşasını tüketim üzerinden gerçekleştirmektedir.
7) Sahiplenmek değil geçici kullanım hakkına erişmek önemlidir.
8) Tüketim nesnelerini uzun süreli kullanmamaktadır. (Yenisi ile değiştirir ya da kullanıp atar.)
9) Yaşam stili meydana getiren reklamlar aracılığıyla ne tüketeceğine karar vermektedir.
10) Sadece yaşam ihtiyaçlarını değil bilgiyi, kültürü, ilişkileri de tüketmektedir.

Akışkan modern dünyada tüketimi akışkanlaştıran ve tüketimi insan yaşamının her alanına yayan birtakım güçlerden bahsetmek mümkün görünmektedir. Küreselleşme ekseninde internet ve sosyal medyanın yardımıyla yaygınlaşan kitle kültürü, kredi kartları ve alışveriş merkezleri tüketimi akışkanlaştıran en önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bauman'ın 'dünyanın inatçı alın yazısı' (Bauman, 2021c, s. 9) dediği Küreselleşme, her şeyi etkileyen bir süreç olarak tüketim üzerinde de etkili olmuştur. Ritzer, dünyanın küreselleşme ile çokuluslu ilişkilerin bulunduğu ulus-aşırı bir köye dönüştüğünün altını çizmektedir (Ritzer, 2011, s. 20). Bauman "zamansal/mekânsal mesafelerin teknoloji vasıtasıyla sıfırlanması, insanlık durumunu homojenleştirmekten çok, kutuplaştırma"ya sebep olduğunu vurgulayarak küreselleşmenin sonuçlarına değinmektedir (Bauman,2021c, s.28). Tüm dünyayı ağına dahil eden internet ve sosyal medya ise, küreselleşmeyi kolaylaştıran bir araç olarak tüketim üzerinde de hakimiyet kurmuş görünmektedir. İnternet ve sosyal medya insanlar arasındaki etkileşimi hızlandırıp kolaylaştırırken, insanları yaşanan ilişkilere ve iletişime karşı gittikçe duyarsız hale getirip onları tüketip yok etmesine sebep olmaktadır.

Küreselleşen dünyanın büyük kentlerinde inşa edilmiş alışveriş merkezleri ise 'tüketim tapınakları' olarak insanların uğrak noktası haline gelmişlerdir. Akışkan modern dünya insanı ise küresel markaların ürünlerinin sergilenip tedarik edilen bu merkezlerde 'alışveriş ayinini' gerçekleştirmekte ve arzularının kölesi olmuş şekilde dolaşmaktadır. Akışkan modern dünya insanı üzerine hakimiyet kuran bu mekânlar insanlara arzuladıkları her şeyi

barındıran tüketim faaliyetlerine ev sahipliği yapmaktadırlar: Sosyalleşmek ya da birisiyle tanışmak için tasarlanmış kafeler, sinema vb. eğlence için oyun alanları, her bütçeye uygun indirim çağrısında bulunan mağazalar, yeni yıl sevgililer günü, anneler günü gibi konseptler içeren sadece dolaşırken arzuları kışkırtmak için inşa edilmiş dükkanlar, sevgiliyle içilecek kahve mekânları ya da arkadaş ortamlarına uygun restoranlar, kendi haline olanlar için kitap evleri ve çocuklar için oyuncakçı ve oyun alanları, ilaç tedarik edebilecek eczaneler. Görüldüğü gibi alışveriş merkezleri her kesime ve ailenin bütün üyelerine hitap eden alanlar ile donatılarak her bir kişiyi tüketim faaliyetinde bulunmaya sevk etmektedir. Sosyalleşmeden boş zaman eğlencesine kadar birçok tüketim alanlarını içinde barındıran bu alışveriş merkezlerinde insanlar, küresel tüketim markaları ile hayatlarını ve kimliklerini herkesleşme yolunda inşa etmektedirler. İmaj üretimi üzerine kurulmuş kültür endüstrisinin tüketim yolunda insanlara öğütlediği şey tam da budur: Kendini kabul ettirmek ve trendy yakalamak için benzer hayat tarzlarına, benzer vücut şekillerine sahip olmak, imaj üretimi için dayatılmış marka ürünleri satın almak, marka kafelerde yiyip içmek vb.

Arzularının hakimiyeti altında kalmış tüketicilerden oluşan akışkan modern dünya toplumunda yönlendirici olarak dikkatleri üzerine çeken bir diğer faktör ise medya ve iletişim teknolojileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun için akışkan dünyanın en yaygın iletişim aracı olan sosyal medya gittikçe bir alışveriş merkezine benzeyerek oldukça etkili bir mecraya dönüşmüştür. Bazen insanların birçok ürünü görüp satın aldıkları linklerle dolu bir dükkân, bazen de satın aldıklarının, yediklerinin, sevdiklerinin, boş zaman aktivitelerinin, tatillerinin, vücutlarının hatta en mahrem anlarının sergilenip tüketildiği bir alışveriş merkezi gibi sosyal alan görevi görmektedir. Akışkan modern dünya insanı ise akıp giden sosyal medya ekranlarında hayatı ve geri döndürülemeyen zamanları da tüketip yok etmektedir.

Tüketimi akışkanlaştıran bir diğer güçlü unsur ise kredi kartlarıdır. Haz odaklı tüketim anlayışında hazzın ertelenmemesi için kredi kartları oldukça büyük rol oynamaktadır. Akışkan modern dünyada insanlar arzuladıkları şeyleri kredi kartları ile arzuladıkları anda elde edebilmektedir. Eskiden tatmin duygusuna ulaşmanın yolu beklemekten geçmekteydi

fakat hız ve haz dünyası olan günümüzde insanlar beklemekten sıkıntı duymaktalar. Beklemek aslında yavaşlamayı da beraberinde getirir fakat akışkan dünyada yavaşlığın yeri yoktur. Yavaşlık demek önüne çıkan fırsatlardan yeterince yararlanamamış olmak demektir. Akışkan modern yaşamın paradigması olan kredi kartı hazzı değil ödemenin ertelenmesini salık vermektedir (Bauman, 2018b, s. 15). Tüketimin yüceltildiği akışkan modern dünyada insanın imdadına kredi kartları yetişmektedir. Taksitli ödeme ve ödeme erteleme imkanlarını sunan kredi kartları insanların plansız satın alma davranışı üzerinde de etkiye sahiptir (Çakmak & Yurtsever, 2012, s. 49) Gerçek ihtiyaç olup olmadığını tartmak için beklemeyi ortadan kaldıran kredi kartları ile kolayca ve hızlıca, 'temassız' adıyla hemen tüketim gerçekleşmektedir. Henüz yaşamadan/kullanmadan borçlanan insanlar bir nevi gelecekteki zamanlarını ve emeklerini, satın aldıkları ürün uğruna ipotek altına sokmaktadırlar.

Akışkan modern dünyada tüketim, insanın bir ürünü ya da hizmeti satın alması anlamından sıyrılarak varoluşunu ve yaşamın kendisini hissetmesine yarayan bir amaç haline gelmiştir. Bu da insanın kendi yaşam sanatını icra etmesinde birtakım engeller oluşturmaktadır. Akışkan modern dünyayı ele geçirmiş olan tüketimin, insanın yaşam sanatını icrasında ortaya çıkardığı iki ana engele değinmek insanın varoluşunu anlamlandırma yolunda faydalı olacaktır:

a) Hayatta her şeyin birer tüketim nesnesine dönüşmesi ile insan varlık ilişkisinde yaşanan anlam kaybı:

Akışkan hayatta 'kullan-at ilkesinden' nasibini alan her şey tüketimin girdabına girmiş bulunmaktadır (Bauman, 2005b, s. 3). Sennet de günümüz dünyasının kent yaşamını ele alırken, tüketimin ilişkileri ve yaşam tarzlarını salt bir alışverişe dönüştürdüğüne ve hayatı anlamsızlaştırdığına değinmektedir (Sennet, 1996, s. 154-155). Akışkan modern dünyada kişilikleri çepeçevre saran ve bütün benlikleri kuşatan tüketim dünya ile temas anlarına kadar indirgenmiş ve insanın temas ettiği her şeyi tüketip atabileceği birer nesnelere dönüştürmüştür. İnsan ilişkilerinden kimliklere her şey birer tüketim nesnesine dönüşerek

anlamını kaybetmektedir. Bu da insanları varlığın sesini duymaktan alıkoyarak onları anlam kaybına sürüklemektedir. Varlığın çağrısını duymak ve onu düşünmek için alışveriş merkezlerinde kaybettiği sükunetin ve ekranlarda kaybettiği sakinliğin ardından boş zaman faaliyetleri adı altında sürekli kültür endüstrisinin dayattıklarına maruz kalmaktadır. İnsan dünya ile kurduğu ilişkiyi tüketim üzerine şekillendirip karşısındakini bir nesneye dönüştürdüğü anda, ilişkiyi değerli kılan kendine has otantikliğini kaybetmekte ve kendisine yabancılaşmaktadır. Varlığın sesini duyamayan ya da bu sese kayıtsız kalan insan, dünyayı ve kendini birer tüketim nesnesi haline getirerek insanın varoluşunun açığa çıktığı ve yabancılaşmanın antitezi olan rezonans ilişkisinden mahrum kalmaktadır. Böylece hem kendisi hem de ilişki kurduğu varlık anlamını kaybederek tükenip yok olmaktadır. Bu kaybı akışkan modern dünyada insan yaşamının birçok evresinde gözlemlemek mümkün görünmektedir. Akışkan modern dünyada yaşayan çocukların sürekli para verilip alınan oyuncaklar ile oyunda yaşamış oldukları anlam kaybı buna örnek gösterilebilir. Tek bir oyuncak ile bağ kurabilen çocukların oyun ile arasındaki ilişki, günümüzde birçok oyuncağın satın alınıp önlerine sunulması, ya da alışveriş merkezlerinde satın alınan oyun zamanları, ya da satın alarak ilerlediği sanal oyunların içerisine hapsedilmesi ile kullan-at ilişkisine dönüşmektedir. Çocuk bağ ve ilişki kuramadığı varlığa yabancılaşmakta, onu bir tüketim nesnesine dönüştürmektedir. Halbuki oyun tüketim ilişkisinden daha çok öğrenme - kendini ve çevresini- ilişkisi içeren bir faaliyettir. Bulunduğu oyun ilişkisi içerisinde çocuk kendi olmaklığını yaşarken aynı zamanda ilişki içerisinde olduğu varlık ile de rezonansa girmektedir. Hayatı anlamlandırma arayışında önemli olan karşısındakinin ve kendinin varlığını hissetme, oldukça ‘ciddi bir iş’ olan oyun ile girilen ilişkide prova edilmektedir (Palmer, 2021, s. 14). Tüketim nesnesine dönüşen oyun, bir ilişki biçimi olan öğrenmenin yitimi ile de sonuçlanmaktadır. Öğrenmenin yitimi ise insanı dünyada anlamsızlığa ve kayıtsızlığa itebilecek en önemli etken olabilir. ‘Çocukluğun yeniden işlenme sürecini’ içinde barındıran akışkan modern dünyada oyunsuzluk ile ‘ruhun susturulması’, tüketimin hizmet ettiği bir diğer alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Bauman, 2005b, s. 110-112).

Oyunla olan ilişkinin yitimini daha da körükleyen ve adeta ruhları susturan sınav eksenli eğitim sistemleri ile de akışkan modern dünyada çocuklar ve gençler gerçek oyundan uzaklaşıp sanal oyuna dahil olarak kendi yaşam sanatlarının baş kahramanı olamadan yaşamı tüketip gitmektedirler.

Gözün hakimiyet kurduğu bakış odaklı akışkan modern dünyada insanın seyirlik bir nesneye dönüşen bedeni ile olan ilişkisi de örnek olarak gösterilebilir. Sosyal medyanın da etkisiyle bakmanın önem kazandığı akışkan modern dünyada bedenin sergilenmesi/sunulması haz odaklı tüketim anlayışının etkisinde kalarak gittikçe yaygınlaşmaktadır. Daha izlenebilir bedenler yaratma çabası içine giren insanlar kusursuz beden için bir takım estetik ameliyatlara başvurmakta, modanın yönlendirmesi doğrultusunda bedenlerine birtakım müdahalelerde bulunmaktadırlar. Bu demektir ki akışkan modern dünyada insanlar anlam inşasını beden üzerinden de yürütmektedirler. Sanal dünyada sahip oldukları arkadaşlarının beğenisini almak için bedenlerini, temel işlevini gözler önüne seren, (giyinmek, yıkanmak, temizlenmek, sevişmek, üzülmek, sanat yapmak vb.), sürekli modaya göre değişim gösteren, fitness ile şekillendirilen, rutin bakım içerisinde olan tüketim nesnesine dönüştürmüşlerdir. Beden tüketim nesnesine dönüşürken aslında bedenden duyulan tatmin de tüketim nesnesi durumuna düşmektedir. Akışkan modern dünyada beden üzerinden edinilen zevklerin (yeme, içme, sevişme vb.) hemen tüketilmesi ve artık insanları tatmine götürmemesi olumsuz beden algısı ile sonuçlanmaktadır. Bedene uygulanan işlemler ihtiyacın dışına çıkıp haz odaklı tüketime hizmet etmeye başladığında insan yaptığı işlemlerden bir türlü tatmin olamamaktadır. Tatmin olamayan insan, bedenine müdahalede bulundukça kendine ve hayatına yabancılaşmaya başlamaktadır.

b) Mutluluğun meta alışverişi ile özdeşleştirilmesi ile insan öteki ilişkisinde yaşanan anlam kaybı:

Metaların kullan at ilkesi ile sürekli yeni mallar ile değiştirilmesi ile varlığını sürdüren kapitalizm insan ve varlık arasında da aynı mantıkla geçici /kullan at ilişkilere sebep

olmaktadır. Arzuları kışkırtan tüketimin hazza dayalı mutluluk anlayışı ile akışkan modern dünyada değer görmenin ya da değer vermenin para ile ölçüldüğü bir atmosfer yaratılmıştır. Hazzın tüketim ile ilişkilendirilmesi insanın anlam arayışını da bu alana yöneltmiştir. İnsanlar ne kadar çok tüketirse o kadar değerli/mutlu hissedeceği yanılsaması ortaya çıkmıştır. Akışkan modern dünya insanı, hayatında tüketim nesnesine dönüşmüş her şeyi haz odaklı mutluluk arayışı için tüketmeye başlamış ve bir türlü tatmin olmayan arzular ile mutluluk peşinde olduğunu sanmaktadır. Haz ve tüketim odaklı mutluluk arayışını akışkan modern insanın hayatında birçok alanda gözlemlemek mümkündür. Mutluluğun para ile eşdeğer görüldüğü akışkan modern dünyada insan mutluluğa giden yolun mağazalardan, restoranlardan, kafelerden, masaj salonlarından geçtiğini düşünmektedir (Bauman, 2021e, s. 36).

Mutluluk 'Nasıl harcamalı?' ile elde edilen bir şeye dönüştüğünde insanın mutluluğu aradığı aşk ilişkileri ve insani birliktelikler de birer alışverişe dönüşmektedir. Akışkan modern dünyada insanın tüketim davranışı altında yatan arzular/ hazzın geciktirilmemesi, satın alınan meta ya da hizmet ile ilgili olmadığından, sahip olunan şeyin değeri sadece onu elde edene kadar devam etmektedir. Elde edildiği anda cazibesini yitirmekte ve daha yeni olanı ya da başkasında olmayanı arzulamaya başlamaktadır. Akışkan modern dünya aşkları da tüketimden nasibi almakta ve birer alışverişe/ tüketim nesnelerine dönüşmektedir. Akışkan modern dünya elde edilen sevgiliden hemen sonra yeni sevgililere koşulmayı salık vermektedir. Evlilikler kısa sürmekte uzun süreli bağlılıklar ortadan kalkmaktadır. Tüketim nesnesine dönüşmüş aşklar ve insani birliktelikler kalıcılığını yitirmektedir. Mutluluk ile tüketim arasındaki ilişkiyi güçlü kılan ve besleyen faktörlerden en önemlisi reklamlardır. Gündelik hayatın baş kahramanı olan televizyon ve cep telefonlarında, metro otobüs duraklarında, sevilen birinin sosyal medya hikayesinde, çocukların oyalandığı çizgi film aralarında kısacası insan yaşamının küçük alanlarında karşılaşılan reklamlar insanları bilinçli tüketime sevk etmek adı altında aslında insanların arzularını kamçılamaktadır. Aslında arzu duyulan şey gerçek 'çikolata', 'araba' vb. şeyler değil arzuların yerine geçmiş

birer sembollerdir (Bocock, 2005, s. 118). Reklamlar aslında bu sembolik ilişki üzerinden insanlara sunulan nesneyi tükettiklerinde mutlu olacaklarını, statü kazanacaklarını, kimlik edineceklerini vb. mesajları iletmektedirler. Bu yüzden akışkan modern dünya insanı satın alınacak nesnenin kullanım değerinden çok sembolik değerine odaklanmaktadır. Reklamcılık insanın varoluşsal rezonans ihtiyacını yani ilişkisel yaklaşımını da nesne arzusuna dönüştürmektedir (Rosa, 2022, s. 47). Bu yüzden akışkan dünyada mutluluk arayışı kendi çıkarına hizmet etmeye dönüşmekte ve akışkan modern dünya insanı 'başkası için var olma' mutluluğundan mahrum kalmaktadır (Bauman, 2021e, s. 161).

Günümüz akışkan modern dünyasında reklamcılığın en çok yararlandığı platformlardan bir tanesi de insanın mutluluk algısı üzerinde etkisi olan sosyal medya 'influencer'-larının hesaplarıdır. Belirli bir kimlik ve yaşam tarzını yansıtan 'influencer'lar ürünlerin satışlarını ve bilinirliğini artırmada, marka tanıtımında aktif rol oynamaktadırlar. 'Influencer' reklamları insanın kendi kendisine yetebilmesi, yaşamını kontrol edebilmesi, mutlu bir aile yaşamı ve ilişki içerisinde olması, iyi arkadaşlara sahip olması ve boş zamanlarını değerlendirdiği etkinliklere sahip olması gibi insanları mutlu eden değerler üzerinden insanları tüketime yönlendirmektedir. 'Influencer'ların tüketime yönelik olumlu duyguları insanlara aktarılarak tüketicide duygusal tepkiler üretilmektedir. İnsanlar aynı kitabı okuduklarında, aynı arabaya bindiklerinde, aynı ürünü tükettiklerinde ya da aynı tatile gittiklerinde izlediği 'influencer' gibi mutlu olacağı yanılgısı ile mutluluğu tüketimde aramaktadır. Hatta 'influencer' reklamları akışkan dünya yaşamının o kadar merkezindedir ki insan aynı eşyaya, aynı sevgiliye, aynı bedene ve hatta aynı çocuğa sahip olmadığında kendini mutsuz hissetmektedir. Bu da insanı herkesleşmeye iterek otantikliğine zarar vermekte, insanı kendi bedenine, hayatına ve dünyaya yabancılaştırmaktadır. İnsanın varoluşunu düşünmekten uzaklaştırıp hayatı tüketmesine sebep olmaktadır.

Han ise mutluluğu şeyleşmekten kurtaran şeyin bizzat acı olduğunu ifade etmektedir. Acıyı ve mutluluğu bir araya getiren tutkudur. Derin mutluluklar içerisinde acı bir anı barındırmaktadır (Han, 2024, s. 24). Nietzsche'nin birbirinden ayıramadığı mutluluk ve acı

hep el ele yürümektedir (Nietzsche, 2011c, s. 35,58). Akışkan modern dünya insanının, 'kendinden hoşlanan ve kendinin zevkini çıkaran hedonik beden' e sahip olarak acıya karşı tutumu da değişmiş acıyı anlamsız ve yararsız görmeye başlamıştır (Han, 2024, s. 21). Acıdan kaçınma sadece bedene hükmeden tıpta karşımıza çıkmakla kalmaz insan ilişkilerinde de bu gözlenmektedir. İktidarın yeni formülünün 'mutlu ol' (Han, 2024, s. 21) olduğu bir çağda insan, mutluluğu acının yok olmasıyla eşdeğer görmektedir. Acısız bir hayatın mutlu bir hayat olduğu yanılgısına düşmektedir. İlaçlar ve medya yoluyla duyarsızlık yaşayan insan eleştiriye bağışıklık kazanarak bilgiyi ve düşünmeyi engelleyen sürekli bir anestezi altında bulunmaktadır (Han, 2024, s. 23). Her yerde etkisini gösteren algofobi- acı korkusu aşk acılarından acı veren siyasi tartışmalara psikolojiden toplumsal ilişkilere kadar hayatın her alanına yayılmış bulunmaktadır. Bu korkunun yatıştırıcısı ise hayatı instagramlaştırarak yeterince 'Like'a sahip olmak olarak karşımıza çıkmaktadır. Acı verici bütün köşeler, çıkıntılar, çatışmalar ve çelişkiler törpülenip acıdan arınma işlemi olarak hizmet görmektedir (Han, 2024, s. 15). Teknoloji, internet, sosyal medya, tüketim, ilaçlar ile hem bedensel hem ruhsal acıyı yitiren akışkan modern dünya insanı hakikate giden en yüce mutluluklarla, şeyleşmiş 'Like' mutluluğunu değiş tokuş etmiş görünmektedir.

4.3.2. Akışkan Modern Dünyada Teknik ve Teknolojik İnsan

İnsanın dünyadaki konumu ve insan yaşamına etki eden unsurlar, tarihsel süreç içerisinde her alanda ele alınıp yorumlanmıştır. Bu çalışmaların ortak amacı insanı daha iyiye, daha güzele, daha konforlu bir hayata ve daha sağlıklı bir yaşama ulaştırmaktır denilebilir. Günümüz dünyasında ise insan yaşamına etki eden unsurlardan birisi de teknolojidir. İnsanın, teknoloji ve artık bir organ gibi işlev gören teknolojik aletler karşısındaki konumu ise günümüz dünyasında birçok araştırmanın konusu olmaktadır. Adalet, mutluluk ve özgürlük nezdinde insan olmanın gerekliliklerini sağlayan, yaşanabilir bir dünya üzerine yol

arayışında olan felsefe araştırmaları da günümüz insanının teknolojinin karşısındaki konumuna dair sorgulamalar yürütmektedir.

Antikçağdan Aydınlanmaya kadar baskıcı bir tutum içerisinde var olmaya çalışan insan bilim ve teknoloji ile baskıcı unsurlara karşı çıkmış, mitoloji ve din gibi metafizik unsurları reddetme yoluna gitmiştir (Rousseau, 1989, s. 16). Tanrının ölümünü ilan ederek oluşan boşluğu akıl ile doldurmuş ve insan için neyin doğru ve iyi olduğuna insanın kendi aklının karar vermesi gerektiğini savunmuştur. Din karşısında kendi aklını kullanarak varoluşunu gerçekleştirme çabası, insan aklının ürünü olan teknolojinin insana varoluşunu unutturması ile amacından sapmış görünmektedir. İnsan, gittikçe daha da insansızlaşan bir dünya içerisinde pratik kaygılar ile değerlendirilen sıradan bir nesneye dönüşerek yaşamını sürdürse de varoluşunu unutup gitmektedir. Modern doğa bilimlerinden Sanayi Devrimine, oradan kapitalizme ve teknik çağa uzanan bu yolda parçalanmış doğa, insan ve toplum birliğinin yeniden uyumlu bir şekilde bir araya getirilmesi için insanı yeniden tanımlama gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Soykan, 2001, s. 11).

Gabriel Marcel bilimde ve teknikte elde edilen gelişmelerin, insanın sahip olma arzusunu daha da körüklediğini ve insanı içinde bulunduğu anlam boşluğunu maddi nesnelerle doldurduğu yanılgısına sürüklediğini düşünmektedir. İnsan zaman içerisinde sahip olduklarının aslında kendisinin sahibi olduğunu fark etmeden, teknik karşısında nesne konumuna düşmektedir (Karadağ & Koç, 2023, s. 3042). Bunun sonucunda yaşanan ontolojik anlam kaybı, yabancılaşma ve insan değerinin göz ardı edilmesi, sahip olma arzusuna kapılıp giden modern dünya insanının en temel problemini teşkil etmektedir (Koç, 2004, s. 121-123). Fakat günümüzde insanın bilim ve teknik olmadan yaşaması da mümkün görünmemektedir. O halde günümüz insanı, modernleşme ve teknik ilerlemeler karşısında ontolojik bütünlüğünü devam ettirme ve değerini koruma çabası içerisinde olmalıdır (Karadağ & Koç, 2023, s. 3042). Varlıkla olan bağını onarmak için Nietzsche'nin bir insanın eğitimcisinin sahip olması gereken 'bakma, düşünme ve okuma-yazma' becerileri üzerinden

kendini eğitmelidir (Nietzsche, 2011b, s. 70). Bu becerilerde teknolojik aletler ile tahakküm altına alınarak anlamlarından sıyrılmışlardır.

Teknoloji giderek yazılıma dönüşen evrenin ontolojik analizini mecbur kılmaktadır. Böylece teknolojiye yeni bir anlam boyutu kazandırılmalı, onu etik düzlemde ele almalı ve insan yaşamına uyumlu hale getirmek adına etkileri yorumlanmalıdır. Bu bölümün amacı ise akışkan dünyada insanı ve insan ilişkilerini ele alabilmek için öncelikle teknolojinin ne olduğunu tanımlamak, insanın yaşamına, ilişkilerine ve varoluşuna olan etkilerine dair değerlendirmelerde bulunmaktır.

Teknoloji sözcüğü Yunanca'daki "tekhne" (sanat, zanaat) ve "logos" (söz, sözcük) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. İnsan yaşamının gereksinimlerini karşılamaya yönelik olarak geliştirilen teknoloji, insanı ateşten yararlanmadan toprağı işlemeye, başka bir mekânda bulunan kişi ile haberleşmeden başka bir mekâna yolculuk etmeye, konforlu bir yaşam alanı oluşturmaktan beden sağlığına kadar insan yaşamının her alanına etki etmektedir. Belirli bir amaç doğrultusunda kullanılan yöntem ve araçlar bütününü kapsayan teknoloji, aynı zamanda doğanın ortaya çıkardığı ya da farklı zaman diliminde sebep olduğu şeyleri insanın isteği doğrultusunda şekillendirmek için kullanılan bir denetleme organizasyonu olarak da karşımıza çıkmaktadır (İnam, 1993, s. 24). Ancak günümüzde bu organizasyonun, doğaya hükmetmenin yanında, insana ve insan yaşamına hükmetme mekanizması olarak da kullanıldığı görülmektedir. Denetleme ve kontrol mekanizması olarak kullanılan teknoloji kavramı her ne kadar Sanayi Devrimi sonrasına aitmiş gibi görünse de bundan önceki dönemlerde kullanılan değirmen, dokuma tezgâhı gibi günlük yaşama ait olan aletler de insan yaşamını kontrol etme ve denetleme noktasında iktidarın ve düzenin emrinde hizmet etmekteydi fakat yaşam ve teknoloji iç içe bulunmaktaydı. Hayatın bu denli içerisinde olan teknoloji zamanla ekonomi ağırlıklı kâr amacı güden, denetimi ön planda tutan, tüketim arzusunu kışkırtan bir dönüşüme uğramıştır. Böylece önceden toplumsal değerleri önceleyen teknoloji artık her şeye hükmedip şekil veren bir etken haline gelmiştir (İnam, 1993, s. 26-28). Günümüzde her şeye şekil veren teknoloji, geliştirilen

birçok fiziksel unsurun yanında, fiziksel çıktıya sahip olmayan bilgiler bütününü de kapsamaktadır. Bu yüzden denilebilir ki teknoloji sadece insanın yaşamında yer alan aletler ile değil insanın yaşam ve düşünme biçimiyle de ilgilidir.

Teknoloji/teknik üzerine değerlendirmelerde bulunan Heidegger de teknolojinin temelinde bulabileceğimiz tekniğin bir düşünme biçimi olduğunu vurgulamaktadır. "Düsünme olarak tekhne, Varlık'ın açık olmayan durumdan açık olan duruma, mevcut olmayan durumdan mevcut olana, gizemli olandan açık olana yükselme tarzıdır." (Çüçen, 2003, s. 176). Bundan hareketle söylenebilir ki teknik insanın varoluşunu hem tehdit eden hem de açığa çıkaran unsurları bir arada bulundurmaktadır. O halde insan kendi varoluşunun gizini açabilmek için tekniğin özüne ulaşmalıdır. Çünkü tekniğin içerdiği düşünme bir ele alış biçimine, bu ele alış ise varlığın özüne el uzatmaya yönelmektedir. Bu yüzden Heidegger 'Ne yapmalıyız?' sorusundan ziyade 'Nasıl Düşünmeliyiz?' sorusuna yönelmemiz gerektiğini ifade etmektedir (Heidegger, 1998b, s. 50). Böylece düşünme biçimi ile birleşen teknik ve tekniğin özü, insana varlığın yolunda varoluşun gizemini açmada fayda sağlayabilir. Yani insan tekniğin özünü kavrayabilme yetisine ulaşarak teknik ile doğru ilişki içerisinde olabildiği sürece varoluşuna dönebilmektedir. Heidegger aslında bu açılımları ile teknolojinin insanın düşünme ve anlam dünyasını ele geçirme ve varoluşunu yok etme tehlikesine dikkat çekmektedir. Bilimin desteği ile ilerleyen teknoloji, üretim amacının dışına çıktığında insanlık için tehlikeli olabilmektedir. Özellikle tüketim amaçları ile de birleşerek insanların satın alma arzularını kamçılamakta, insanları herkesleşmeye, yalnızlaşmaya, yurtsuzlaşmaya ve yabancılaşmaya itebilmektedir. Her şeyi maddeleştiren ve kodlayan teknoloji hız kazanarak hayatın her alanına sızmakta ve her şeyi kendisi gibi akışkanlaştırmaktadır. Akışkanlaşan her şey teknolojinin de hızıyla hayatın her alanında dolaşmaktadır. Bu akışkan yapı, denetim ve kontrolün gücünü artırırken, bağları zayıflatmakta, her şeyin kullanılıp atıldığı ve gelip geçiciliğin yaygınlaştığı kaygan bir zemine sebep olmaktadır. Teknolojik yaşamın etrafını sardığı bu akışkan modern dünyada insanın kendi varlığı da akışkanlaşıp içinde bulunduğu alanların şeklini almaya başlamıştır. Bu alanlar insana bir yandan yeni

imkanlar sunarken bir yandan da kendi öz varoluşunun farkındalığını yitirmesine sebep olmaktadır.

Tablo 5.

Akışkan Modern Dünyada Teknik/Teknolojik İnsanın Özellikleri

Akışkan modern dünyada teknik/teknolojik insan
1) Teknolojik araçlar ve yazılımları hakimiyet kurma aracı olarak hayatının her alanında kullanmaktadır.
2) Gerçekliği/hakikati/bilgiyi teknoloji ile yorumlamaktadır.
3) Gerçek ilişki deneyiminden mahrum olmaktadır.
4) Dünyayı simgelerle kodlarla ve imgelerle anlamlandırmaktadır.
5) Teknolojik imkanlar ile kendisini araçsallaştırmaktadır.

Günümüz akışkan dünyasında insanı bu denli herkesleşmeye, yabancılaşmaya, yurtsuzlaşmaya ve yalnızlaşmaya iten teknolojinin insana olan etkilerini birbiri ile ilişkili olan iki başlık altında toplamak mümkün görünmektedir:

1) İnternet-sosyal medya ve iletişim araçlarını barındıran dijital teknolojinin / siber teknolojinin insanın öteki ile olan ilişkisinde sebep olduğu anlam kaybı:

Toplumda büyük değişimlere sebep olan teknoloji ile insanın yaşam algısı ve ilişki biçimleri de bu hızlı dönüşümden nasibini almıştır. Romantik ilişkilerden, sosyalleşmeye ve iletişime yüklenen anlamlar, dijital ve siber teknolojinin hayatın her alanını kapsamasıyla değişim geçirmiştir. Modernleşme süreci ile birlikte ilerleme gösteren teknolojik gelişmelerin en etkili olanlarından birisi internet ve ekran teknolojisi olduğu söylenebilir. İnternet günümüz insanının yaşamını akışkanlaştıran en önemli unsurlardan biridir. İnternet vasıtası ile insanların attıkları her adım sayısal verilere dönüştürülerek iletişim kurduğu kişiler, görüşmeler, yazışmalar, alışverişler, tatil planları gibi bütün kişisel veriler kayıt altına alınmakta ve denetlenmektedir. Kayıt altına alınan bütün bu veriler iktidar tarafından insanları tüketime yönlendirmek ve onları denetim altında tutmak için oldukça önem taşımaktadır.

Böylece ekran teknolojisinin de gelişmesi ile birlikte insanın nicel olarak algılandığı yeni medya alanları ortaya çıkmıştır. Bu alanlar insan ve insana dair özellikleri sayısallaştırmakta ve yeni yaşam biçimleri kurgulamaktadır. Akışkan modern dünyada insan gerçek ile sanalın iç içe geçtiği bu yeni yaşam alanlarında kendi varoluşunu gerçekleştirmeye çalışmaktadır. İnsanların birbirlerini gözetlediği ama kim tarafında gözetlendiğini bilemediği ya da bir nesne/doğa ile gerçek ilişki içerisinde olmadan sanal gerçeklik içerisinde yer aldığı bu yeni yaşam biçimleri insan ilişkilerinin üzerinde de önemli değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. İnsanların eğlence, sohbet, alışveriş, oyun çalışma gibi gündelik ihtiyaçlarının internet vasıtasıyla karşılanması, sosyal ve kültürel yaşamda da önemli değişikliklere neden olmuştur. İnsanın günlük hayatta en çok maruz kaldığı internet ve ekran teknolojisini yansıtan araçlar ise televizyon ve cep telefonlarıdır. Yüzyıllar boyunca iletişim ve ilişki içerisinde olan insan, bu araçlar ile iletişim çağının zirvesine doğru tırmanmış, iletişim kurma alternatiflerinin bolluğu içerisinde kalmıştır.

Şifreli vuruşlar, mağara resimleri, duman ile gönderilen mesajlar, güvercin ile gönderilen notlar, mektup ve postalar, daktilonun icadı ile çıkan dergiler ve telgraflar gibi yüzyıllardır farklı yollarla iletişimi sürdüren insan, sanayi devrimi sonrası iletişime dair yeni araçlar icat etmeye devam etmiştir. Bu icatlardan günümüzde dönüm noktasında sayılabilecek en önemli olanı telefonun icadıdır. Ahizeli telefonlardan sonra hayatımıza giren kablosuz taşınabilir cep telefonları internet ile buluşunca iletişimin hızı oldukça artmıştır.

Telefonun geliştirilerek cep telefonuna dönüştürülmesi ve internet ile buluşturulması akışkan hayatın temsil ettiği hızlı ve aktif iletişimin en önemli parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Cep telefonları; ağırlığının azaltılarak akışkan hayatı yansıtan hafiflik ile kullanım kolaylığı sağlaması, ekran teknolojisi ile birleşerek dokunmatik ve görüntülü özelliklere kavuşması ile adeta mini bir bilgisayara dönüşerek artık insanın avucunun içinden bırakamadığı dünyasını temsil eder hale gelmiştir.

“Cep telefonları hareket halindeki insanlar için yapılmıştır” (Bauman, 2008, s. 59) diyen Bauman günümüz akışkan dünyasında sürekli hareket halinde olan insanlara vurgu yaparak cep telefonlarının da bu akışkanlığa uyum sağladığının altını çizmektedir. İnsanın mekânlar arası hareketliliğine uyum sağlamış olan cep telefonları artık onların birer dostu haline gelmiştir. Sabitliği temsil eden ahizeli telefonlar baş köşeye antika olarak kaldırılmış insan ile hareket halinde olan cep telefonları akışkan dünyanın favori aracı haline gelmiştir. İnsanlar cep telefonları ile sınırların ötesine ulaşma imkânı bulmuş, istedikleri her an farklı mekânlarda olan birçok insan ile aynı anda iletişimde olma durumunu deneyimlemeye başlamışlardır. Cep telefonları insanlara istedikleri her an orada olmayı ya da oldukları yerden farklı yerlerde bulunmayı sağlamaktadır (Bauman, 2008, s. 59-60.). Mesajlaşma ve görüntü alma/paylaşma sistemleri ile başka bir mekânda olan insanın bulunduğu mekâna dair ayrıntılara, o kişinin duygularına, hemen o anda tek bir dokunuşla vakıf olabilmektedirler.

Sürekli iletişim halinde olan insan için yenilikler bitmemiş cep telefonları akıllı saat ya da bluetooth kulaklık uygulamaları ile birleştirilerek insan hayatının her anı kontrol edilebilir olmaya başlamıştır. Böylece cep telefonları tamamlayıcı aygıtlar ile güçlendirilerek kalp atışından adım sayısına, gün içinde içtiği sudan toplantı zamanları ve notlarına kadar bir insanın gün içinde deneyimlediği her şeyi her saniye kaydeden bir aygıt olarak akışkan dünya insanın hayatını kaplamış bulunmaktadır. Cep telefonlarının parmağımızın altında akıp giden ekranları, kulaklarımızda yankılanan diyaloglar ya da müziğin sesi, tenimizde hissettiğimiz titreşimleri, gözleri hapseden görüntüleri insanı sürekli meşgul etmekte ve bu kadar uyaranın içerisinde olan insan, varoluşuna giden yolda düşünmeyi düşünmeye fırsat bulamamaktadır. Varlığın sesi adeta susturularak cep telefonuna maruz kalmış her bir varlığın kendine özgün tınısı yok edilmektedir.

Yaşam sanatının içinde mikro organizmalardan galaksilere kadar her bir varlığın kendine has tınısıyla anlam kazandığı gerçek ilişkiler ise varlığın susturulmasıyla yok olmaya başlamaktadır (İnce ,2021, s. 99). Dünyayı ve insanı sürekli ulaşılabilir/müsait kılan bu

teknoloji, insana aynı zamanda bulunduğu mekândan ya da ilişkiden kolayca kopma fırsatı da sunmaktadır (Bauman, 2008, s. 60). Akışkan modern dünya insanı, gerçek ilişki deneyiminde olamadığı durumdan sıyrılmak için cep telefonuna sarıldığı, cep telefonun ise gerçek ilişki ihtimalini yok ettiği bir kısırdöngü içerisinde yaşayıp gitmektedir.

Rosa insanın gerçek ilişki içerisinde olduğu bir durumu, bir sesi, bir görüntüyü ya da bir hissi teknik donanımlar-günümüzde en çok kullanılan cep telefonları- ile kayıt altına almasının, insanın o anı kontrol edilebilir ve tekrar erişebilir kılma hissinden kaynaklandığını düşünmektedir. Ancak ne yazık ki rezonans içeren yani gerçek bir karşılaşmanın yer aldığı ilişkiyi ele geçirmeye çalışmak onu yok etmek anlamına gelmektedir. Bir manzaranın yahut güzel bir simanın bize söylemek istediklerini hissederiz ne var ki onu orada fotoğraflayarak dondurmaya ve erişilebilir kılmaya kalkınca o şey bizimle olan konuşmasına son vermektedir (Rosa, 2022, s. 59). Artık o karşılıklı ilişkiden yoksun bir ses ya da görüntü olarak varlığına devam etmektedir. Akışkan dünyanın teknolojik donanımlı insanları sürekli baktıkları ekranlar, hissettikleri titreşimler ya da duydukları teknik sesler ile gerçek ilişki deneyimlerinden uzaklaşmaya başlamaktadırlar. İnsanın varoluşunun dünya ile bir diyalog ilişkisi olduğuna dikkat çeken Heidegger aslında burada varlığı dinlemenin önemine vurgu yapmaktadır (Eagleton, 2019, s. 84). Fakat akışkan modern dünya insanı teknik donanımlar ile susturulmuş varlığın sesinden mahrum kalarak varoluşunu tamamlayamamaktadır.

Akışkan modern dünyada varlığın sesini susturan bir diğer teknolojik aygıt ise televizyon - ve hatta cep telefonların dönüştüğü mobil vizyon-dur. Evlerin baş köşelerine kurulan televizyonlar da sonunda internet ve hd/ üç boyutlu ekranlar ile buluşarak daha da akıllı sistemleri insanın hizmetine sunmaktadırlar. Zevk, eğlence, çocukları oyalama ve boş zaman aktivitesi olarak düğmesine basılan televizyon, insanları kültür endüstrisinin saldırısına maruz bırakmaktadır. Kablolu sistemlerle duvarlara monte edilen, masa üzerlerine yerleştirilen televizyonlar da akışkanlığa kapılmıştır. Akışkan modern dünya insanı internet ve ekran teknolojileri yardımıyla televizyonu artık cebinde taşımakta ve istediği her anda

kullanabilmektedir. Eski zamanlarda sıcaklık ve samimiyet içeren sofranın başında toplanan aile bireyleri artık televizyonun karşısında toplanmakta ve hatta ellerinde telefonları ile kabuklarına çekilmekte ve yalnızlaşmaktadırlar (Bauman, 2021a, s. 12).

Günümüzde yaşam artık o kadar akışkan hale gelmiştir ki insanlar televizyon dizilerinin akışına bile tahammül edemeyerek saatlerini reels videolarını izleyerek geçirmektedir. Parmakların altında her daim mevcut olan ekranı sürekli kaydırarak bir videodan diğerine atlamakta, akışkan bir aktivite ile zamanı tüketmektedir.

2) İnsan ruhunu ve öteki ile ilişkisini yansıtan beden üzerinde tahakküm kurmuş tıp-estetik ve yapay zekâ araçlarının sebep olduğu anlam kaybı:

Akışkan dünyada etrafındaki her şeyi kontrol altına almaya ve değiştirmeye odaklanmış modern insanın, isteği doğrultusunda değiştirmeye çalıştığı şeylerden birisi de kendi bedenidir. Teknolojiden oldukça faydalanan ve insan bedenini tahakküm altına almak için yardım eden bir diğer alan ise tıp-estetik alanıdır denilebilir. Kimileri sağlıklı olmak adı altında kimileri ise güzel olmak adı altında teknolojik donanımlar yardımıyla bunu gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Buna etki eden bedene dair sağlık ve güzellik algısı ise akışkan modern dünyada yine teknolojinin bir ürünü olan internetten ve sosyal medyadan beslenmektedir. Hatta gittikçe bedenin güzelliği sağlığın önüne geçmektedir. Akışkan modern dünyada insan kendini bir eksiklik ile tanımlayıp mükemmelliğe ulaşma çabası içerisinde bedenine müdahale etmekten çekinmemektedir. Bunu yapmak içinse iki alandan faydalanmaktadır: birincisi ‘fitness’ olarak adlandırabileceğimiz spor ve beslenme ile, ikincisi ise ‘estetik’ olarak adlandırabileceğimiz müdahaleler ya da ameliyatlar ile bedenin şekillendirilmesidir.

Akışkan modern dünyanın sloganı olan tüketim ile insanlar obezite gibi beslenme sorunları ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu sorunların tedavisi olarak ise diyet, fitness, estetik ve birtakım müdahaleler yer almaktadır. Akışkan dünyada insan bedeni sağlıklı olmak adına ve akışkan dünyanın güzellik kriterlerine uymak adına sürekli bir inşa halindedir.

Bedenin inşa sürecinde yer alan diyetler, spor aktiviteleri ve egzersizler, estetik makyajlar ve ameliyatlar/müdahaleler akışkan modern dünyanın insana sağlıklı, güzel, fit, genç ve çekici olmasını içeren söylemlerinden beslenmektedir. Güzel görünmek adına sürekli genç kalmaya çalışmanın alt metninde ise zamanı durdurmak vardır. Yaşlanmak, yaşlı görünmek akışkan modern dünya insanının uzak kalmak istediği durumdur. Bu yüzden ölüm ve yaşlılık akışkan modern dünya insanının hoşnutsuzluğu olarak karşımıza çıkmaktadır (Bauman, 2018b, s. 223). Bauman'ın form tutmak olarak adlandırdığı bedenin inşa sürecinde yer alan teknolojik işlemler aynı zamanda tüketimin de el attığı bir alan olduğu için beden, aynı zamanda tüketim nesnesi haline dönüşmektedir. Tüketim nesnesi haline gelmiş olan beden, sosyal medyanın moda üzerindeki etkisi ile de gösteri nesnesine dönüşmüş ve insanın varoluşunun ayrılmaz parçası olduğu unutulmuştur. Eskiden televizyon tarafından dayatılan ideal erkek ve kadın beden formları günümüzde sosyal medyanın etkisi altında kalarak bedenin bir nesne olarak müdahalelere açık hale gelmesine ve sergilenmesine sebep olmuştur.

Türk'ün (2020, s. 134) yaptığı araştırma sosyal medyanın estetik operasyonlara karşı toplumda sebep olduğu algı değişimini ortaya çıkarmaktadır. İnsanların daha genç ve güzel görünmek için estetik operasyona ihtiyaç duyduğu algısında sosyal medyanın etkisi ile artış yaşanmış, insanların estetiğe ulaşımı kolaylaşarak eskiden sadece ünlü kişilere özel olan müdahaleler artık toplumun bütün kesimi için mümkün hale gelmiştir. O halde sosyal medya modernitenin de dayattığı aynılaşmanın ekmeğine yağ sürmekte ve biricikliği yok etmektedir. Makyajı, daha güzel gözler ve dudaklar ile yüzü biricikliğinden sıyırıp geçersiz kılmanın yöntemi (Baudrillard, 2001, s. 16) olarak görmesi gibi bedene yapılan müdahaleler ve sosyal medyada kullanılan filtreler de aslında güzelde anlam yitimine sebep olmaktadır. Günümüzde hem güzelin hem de çirkinin içinden negatiflik yok edilerek pürüzsüzleştirilmiştir. Güzel olan 'Like'-'beni beğen'de tükenmektedir (Han, 2022, s. 8-9). Dijital çağa hâkim olan hayatı nicelendirilebilir kılma inancı bedenin kendisini de nicelleştirip ekranlarda pürüzsüzleştirerek onu bir kriz içinde bırakmaktadır (Han, 2022, s.

15). Günlük hayatın gittikçe estetikleştirilmesi güzeli tecrübe etmeyi de imkânsız hale getirmektedir. Bu estetikleşme yalnızca nesnelerin yüzeysel beğenisini ortaya çıkarmaktadır (Han, 2022, s. 87).

Fakat beden doğada var olan herhangi bir biyolojik nesne olarak değil Merleau Ponty'nin deyimiyle 'yaşantılanan beden' ya da Sartre'ın dediği gibi 'anlam arayan beden' olarak içerisinde bulunulan dünyayı algılayan, deneyimleyen ve anlamlandıran bir varlığa karşılık gelmektedir. Zamansallığı da içerisinde barındıran bedenli olmak tercihte bulunabilme özelliğinin varoluşsal zemini olarak karşımıza çıkmaktadır (Butler, 2008, s. 60). Bu yüzden bedeni başkasının beğenisine sunmak üzere nesneleştirip pürüzsüz bir zeminde ele almak, insanın varoluşunu hissedebileceği güzelin hakiki tecrübesinden mahrum bırakmaktadır.

Öte yandan akışkan modern dünyada beden, enformasyon ve ekran teknolojilerinin getirdiği yeniliklerin sunduğu yapay zekâ ile fiziksel konumunu terk etmese bile hareket halinde olabilmektedir. Akışkan modern dünyada ulaşılmış yapay zekâ teknolojileri ile insana ait olan duyular sanal ortama aktarılırken insanlar duygularını sanal ortamlarda yaşama deneyimi bulmaktadırlar. Dokunmak, hissetmek gibi duyulara hitap eden deneyimlerin sanal ortamlarda yaşanmasını mümkün kılmaktadır. Bunun yanında, yapay zekâ araçlarının yardımıyla insana ait zihinsel işlemlerin kopyalanma deyimleri ile de insan, bir makinenin karşısında gerçek ile hipergerçek arasında bir konuma yerleştirilmektedir. İnsana özgü bu davranış kodlarının makineleştirilmesi ya da sanal ortamlara aktarılması yeni bir insan tanımının gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır. Aynı anda birkaç yerde olabilmeyi mümkün kılan bu teknolojik yazılımlar ve yapay zekâ araçları ile beden ontolojik bütünlüğünden kopabilmektedir. Böylece gerçek bedenin bu tarz uygulamalar ile yerini sanal bedenlere hatta hipergerçek bedenlere bıraktığı söylenebilir. Dijitalleşmiş sanal hipergerçek beden varoluşumuzun merkez parçası olan özneden ayrılmış olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanı yalnızlaşmaya ve kendine yabancılaşmaya iten bedenin hipergerçek bir yaşamda var olmaya çalışması, insan ilişkilerini de birçok yönden etkilemektedir. Bu durumu etkili bir şekilde

işleyen ‘Her’ filmi, akışkan modern dünya insanının yaşayacağı türden ilişkiye örnek içermesi bakımından incelenebilir.

Ontolojik sınırların belirsizliğini incelikle yansıtan Her filminin baş karakteri Theodore tam da akışkan modern dünya insanını yansıtan bir yalnızlık içindedir. Akışkan modern dünyanın rutinlerine sahiptir. O, hayatına ilişkin anlam arayışı içerisindedir. Bir gün ‘sizi dinleyen ve anlayan, tanıyan bir varlık’ reklamıyla kendisini sunan bir işletim sistemini satın alır. Bu işletim sisteminin yapay zekâ ile sunduğu sanal kişi Samantha insana özgü duygular ve hisler ile donatılmanın yanında insana ait sanat yapma gibi özellikleri de içerisinde barındırmaktadır. Theodore yaşamındaki travmaları gerçek olmayan sanal bir kişi üzerinden onarmaya çalışırken daha da ileri giderek hayatın her alanını bu sanal kişi ile paylaşacağını düşünmektedir. Gittikçe güçlenen bağın bir gün işletim sisteminin hata vermesiyle Theodore için ne kadar yıkıcı hale gelebileceği izleyiciye hissettirilir. Hatanın giderilmesinden sonra Samantha, Theodore dışında 8316 kişi ile aynı bağa sahip olduğunu söyler. Kendi ontolojik yapısını yansıtan ‘Hem seninim hem senin değilim’ ifadesi ile adeta akışkan modern dünyanın sınırlarının belirsizliğine dikkat çekmektedir. Theodore ve yapay zekâ tarafından oluşturulmuş Samantha arasındaki bu ilişki, insan varlığının sanal ile gerçeklik arasında ince bir çizgide sürdürülemeyeceğini gözler önüne seren bir temsil içermektedir (Çelebi ve Gültekin, 2020, s. 45).

4.3.3. Akışkan Modern Dünyada Gözeten ve Gözetilen İnsan

İnsanın doğduğu andan itibaren varlık ile ilişki içerisinde dünyayı anlamlandırmak için kullandığı yöntemlerden birisi izleme ve gözetleme edinimidir. İzleme ve gözetleme edinimi bazen öğrenmek bazen merakını gidermek bazen de güvende olmak gibi birçok sebebi içerisinde barındırmaktadır. Bu sebepler doğrultusunda gözetim insanlar tarafından yaşanılan döneme göre sistemleştirilmekte ve belirlenen amaca uygun hizmet etmesi için düzenlenmektedir. Böylece gözetlemek/izlemek zamanla ve tarihsel olgularla yeni yeni

anlamlara bürünmekte ve birçok alanın gündem konusunu oluşturmaktadır. İnsanın öteki ile ilişkisinde de ortaya çıkan gözetleme ve izleme özellikle son dönem felsefe çalışmalarının ilgi odağı olmaktadır. Bu bölümün amacı gözetleme/ izleme ediniminin insan ilişkilerindeki etkisini ele alarak akışkan modern dünya insanının gözetim/izleme ile yaşadığı anlam kaybı üzerinde değerlendirmelerde bulunmaktır.

İzlemek kelimesi 'takip etmek, gözlemek, bakmak, seyretmek' anlamlarına gelmektedir. Gözetmek ise Türk Dil Kurumu sözlüğünde 'nezaret ve himaye etmek 'anlamlarını içermekle birlikte 'birine, bir duruma ve bir şeye gizlice bakmak ya da bireyin hareketlerini belli etmeden izlemek' anlamına gelmektedir (TDK, 2005, s. 794). Modernite ile bu kelimelerin anlamlarında da değişimler yaşanmış ve farklı bağlamlarda kullanılmaya başlanmıştır. Modernite ile birlikte gözetim 'insanların davranışlarını, hareketini izleyen ve yönlendiren bir mekanizma' olarak ele alınmaktadır (Lyon, 2010, s. 327). İzleme ise artık modernitenin sebep olduğu teknolojik imkanlar ile 'eğlenmek için seyretmek' gibi farklı anlamları bünyesinde barındırmaktadır. Akışkan modern dünyanın ayrılmaz parçaları olan teknoloji ve internetin sağladığı yazılımlar ile gizli olmaktan çıkan gözetleme edinimi de izleme ile iç içe geçmiş bulunmaktadır.

Teknolojik ekranlar ile donatılmış akışkan modern dünyada insan, Baudrillard'ın ifadesi ile izleme ve gözetimin 'sorumluluğunu da makinelere yükleyerek' sürekli bir gözetim ve izleme halinde bulunmaktadır (Baudrillard, 2016, s. 169). Akışkan modern dünya insanı hayatına artık gözetim ile iç içe devam etmektedir. Her tarafa yerleştirilen ekranlar, televizyonlar, cep telefonları, sosyal medya hesapları, devlet işlerinde kullanılan elektronik sayfalar ve birçok donanım ile yazılım akışkan modern dünyada gözetimi ve izlemeyi akışkanlaştıran araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araçlar temelde aslında tek bir amaca hizmet etmektedir: Denetim

Tarihin birçok döneminde farklı yöntemleri içerisinde barındıran denetim mekanizmalarının varlığı görülmektedir. Geleneksel dönemde denetim mekanizmalarının yürütülmesinde etkin

rol oynayan unsurlardan bir tanesi dili ve bilgiyi kullanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin vergi toplama amaçlı tuttuğu kayıtlarda olduğu gibi her şey yazı ile kayıt altına alınarak bilgi depolanmış ve denetim aracı olarak kullanılmıştır. Geleneksel dönemde denetimde etkin olan bir diğer unsur ise ulaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Başkent merkezli kurulan yolların oluşturduğu ağlar, iç düzenin sağlanmasında, askeri egemenlik kurma ve vergi toplama gibi denetim amaçlarına hizmet etmiştir (Dolgun, 2015, s. 44-55). Bunun yanında kentsel yaşamdan önce insanlar yaşadıkları yerlerde birbirlerini tanımakta, bilinir kişilerle karşılaşmaktaydılar. Bu da tanınmış kılınan ötekinin varlığını denetlemede rol oynamaktaydı (Bauman, 2003b, s. 52-53). Ekonomik ve din odaklı olarak varlığını sürdüren denetim mekanizmaları nüfusun artıp toplumsal denetim mekanizmalarının dışına çıkmasıyla dönüşüme uğramıştır. Modernite öncesi denetim bizzat devlet eliyle ve toplumsal gözetim ile sağlanırken modern dönem ile birlikte kapitalizmin etkisi sonucunda sermaye de buna dahil olmuştur. Modernite, artan sermaye ile kontrolsüz haldeki emeğin uyumunu hedefleyen daha az maliyetli ve tam denetim sağlayan modern denetim sistemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Foucault, 2018, s. 147, 323). Böylece yeni iş ortamları ile birlikte gözetime hizmet eden denetim mekanizmaları oluşturulmuştur. Akışkan moderniteye doğru ise yaşanan teknolojik gelişmeler ile gözetim bu denetim organlarından sıyrılıp çok merkezli hale gelmiştir. Bauman katı ve akışkan modern dönemler içerisindeki denetim araçlarını ele alırken gözetimin sistemleştirildiği iki olgudan bahsetmektedir: Panaptikon ve sinoptikon.

Yunancada Pan ve optikon sözcüklerinden türetilmiş panoptikon ‘her yeri gören yer’ anlamını taşımaktadır (Bauman & Lyon, 2020, s. 18). Jeremy Bentham’a ait hapishane tasarımı olan panoptikonda, ‘hücreler yarım daire şeklindedir ve her bir hücre mahkumların bilgisi dışında her an iktidarın merkez ofisinden gözetlenebilmekte ve kontrol altında tutulmaktadır (Bauman & Lyon, 2020, s. 12). Bu gözetim biçimi, gözeteni gizleyerek her an gözetleniyor olduğu algısı ile gözetlenen üzerinde hakimiyet sağlamıştır.

Bauman katı modernite içerisinde sistemleştirilmiş olan gözetim biçimi Panoptikonu ‘azınlık durumunda olanın çoğunluğu gözetlemesi, izlemesi, seyretmesi’ olarak ifade

etmektedir (Bauman, 2014, s. 80). Burada tek taraflı bir izleme bulunmaktadır. İktidarın denetim mekanizması olarak görev yapan hastaneler, hapishaneler, okullar, kreşler, askeri kışlalar, fabrikalar panoptikona örnek olarak verilebilir. Bu kurumlar katı modern dönemde toplumsal düzenin inşasında kullanılan denetim mekanizmaları olarak bulunmaktaydılar. Bu denetimi gerçekleştirmek içinse belirli bir kriter ölçüsünde insanları sınıflandırma ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu sınıflandırma öteki üzerinden içerme dışlamaya hizmet eden bir mekanizmayı doğurmuştur (Bauman, 2021e, s. 127-128). Asker komutanı tarafından mahkûm gardiyan tarafından öğrenci öğretmen tarafından gözetlendiğini bilmekte ve buna uygun davranış kodları geliştirmekteydi. İzlenildiğinin bilincinde olan insanlar özgür hareket edemedikleri için kendi iradelerini kullanma imkânına sahip değillerdi (Bauman, 2022d, s. 25).

Bauman'ın akışkan modern dönem içerisinde ele aldığı sinoptikon ise 'çoğunluğun azınlığı gözetlediği' bir mekanizmayı temsil etmektedir. Akışkan modern dünyada hakimiyet kurmuş olan televizyon, cep telefonları çoğunluğun azınlığı izlediği platformlar panoptikonun tam tersi bir durumu ortaya çıkarmaktadır (Bauman, 2014, s. 80). İnternet ve teknolojinin insan hayatına girmesi ile dönüşüme uğrayan modern denetim ve gözetim sistemleri insanın yaşamını, varoluşunu, etik duruşunu, her şeyini etkileyen karmaşık yapıları bünyesinde barındırmaya başlamıştır.

Akışkan modern dünya insanı artık birçok işini dijital tabanlı sistemleri kullanarak gerçekleştirmektedir. Elektronik bankacılık ile para yönetimi, geleneksel eğitim anlayışının değişerek uzaktan eğitim ve online derslerin kullanımı, günlük hayatta ihtiyaç duyduğu şeylerin internet ortamında satın alınması gibi birçok örnek bu değişimi gözler önüne sermektedir. Kullanılan bu dijital uzam içerisinde yer alan araçlar ile gözetim de değişime uğramıştır. İnternetten yapılan bir alışveriş detayının, kredi kartı kullanımı ya da devlet kurumları işlemleri için ihtiyaç duyulan kişisel bilgilerin ve verilerin paylaşılmasının yanında insanlar akışkan modern dünyada sosyal medya hesapları ile yaşamlarının bütün ayrıntılarını, fikirlerini ve yorumlarını, ailelerini ve hatta paylaşım izni alınmayan

çocuklarının/ öğrencilerinin/ hastalarının vb. yaşamlarını gözetlenebilir/izlenebilir olarak milyonların gözlerinin önünde ulaşılabilir kılmaktadırlar. Akışkan modern dünyanın insanı bu verileri paylaşmaktan oldukça mutlu olur (Bauman & Lyon, 2020, s. 42). Fark edilmenin hazzını yakalamak için bıraktıkları izler, beğenmeler, (Like), yorumlar, dürtmeler, mesajlar üzerinden takip edilme fırsatını başkalarına verirler (Bauman & Lyon, 2020, s. 57-58). Sosyal medya üzerinden takip ediliyor olmak ya da diğer bir deyişle gözetleniyor olmak/ görünür olmak onlar için oldukça önem arz etmektedir. Başkası tarafından görülüp gözetleniyor olmak var olmanın anahtarı olarak 'Düşünüyorum öyleyse varım' yerine akışkan modern dünyada 'Görülüyorum öyleyse varım!' a dönüşmüştür (Bauman, 2021a, s. 25-26; Bauman & Lyon, 2020, s. 144). Teknolojiden beklentimiz 'görünmez olanı görünür yapmak, görmezden gelineni göz önüne taşımak' insanın varlığını ve varoluşunu somutlaştırmak ile özdeşleştirilmektedir (Bauman & Lyon, 2020, s. 145). Kişinin kimliğini belirlemede rol oynayan bedenler bile bilgileştirilip birer veriye dönüşmektedir (Bauman & Lyon, 2020, s. 149,). Bauman'ın sinoptikon kavramı Foucault'un 'ruh kontrolü' (Bauman & Lyon, 2020, s. 67) olarak ele aldığı panoptikon ile benzerlik göstererek insanların ruhlarını ve varoluşlarını takip eden bir bulut gibi üzerinde dolaşmaktadır.

Akışkan modern dünyada gözetim ile elde edilen bütün bu veriler tüketim ve politika gibi birçok alan için de kaynak oluşturmaktadır. Toplanan bu kişisel veriler başka amaçlar doğrultusunda kullanılarak statüko bağları çözülmektedir (Bauman & Lyon, 2020, s. 13). Paylaşılan bu veriler kişisel zevkler ya da ilgiler ve hoşa gitmeyen şeyler olarak kişinin tıklama takibi ya da izleme süresi/ekrana bakma süresi takibi yapılarak sınıflandırılmaktadır. Ortak süzgeç adı verilen bu sistem ile yeni piyasa araçlarında kullanıma hazır hale getirilmektedir. (Lyon, 2006, s. 209).

Akışkan modern dünyada gözetimin sahip olduğu özellikler aşağıda verilmektedir:

a) Gözetleyenin bilinmezliği: Akışkan modern dünyada gözetim iletişim teknolojileri ile o kadar geniş bir alana yayılmıştır ki gözetleyenlerin gerçek kimliklerini bilmek imkânsız hale gelmektedir.

b) Gönüllü /gönülsüz katılım: Akışkan modern dünyada insanlar online alışveriş için mecbur bırakılan kredi kartı bilgileri ya da uçak bileti almak için mecbur tutuldukları kişisel verileri paylaşırkenki gibi gönülsüz katılımcı olabilmektedirler. Fakat öbür yandan insanlar sosyal medya aracılığı ile artık gönüllü olarak kendilerini ve hayatlarını ifşa etme peşinde de olabilmekteler. Yapılan iş birlikleri doğrultusunda bazen gönülsüz yapsalar da genel olarak hayatlarını gönüllü olarak gözetimin nesnesi haline getirmektedirler.

c) Gözetimin çok merkezliliği: Gözetim her anda ve her yerdedir. Kaçınılmazdır (Lyon, 2013, s. 45).

d) Çoğunluğun Tüm Hayatlarına İlişkin Bilgilere Kolay Erişim: İnternetin sağladığı kolaylıklar ile kişisel verilere ve bilgilere ait erişim oldukça kolaylaşmıştır.

e) Gözetim Bilgisinin Dolaylı Kullanımı: Gözetim ile elde edilen kişisel veriler ve bilgiler dolaylı yoldan tüketim, politika gibi başka amaçlar için kullanıma sunulmaktadır.

Tablo 6.

Akışkan Modern Dünyada Gözeten ve Gözetilen İnsanının Özellikleri

Akışkan modern dünyada gözeten ve gözetilen insan
1) Dünyayı elinin altında kendisinin gözettiği/hükmettiği bir varlık olarak görmektedir.
2) Varlığı ‘görme-gözetme-muhafaza’ etme sorumluluğundan varlığı ‘görme-gözetme-hükmetme’ aşamasına geçmektedir.
3) Kullandığı teknolojik araçlar ile görülmüş olanı görmektedir.
4) Varlığını görünür halde olmakla özdeşleştirmektedir.
5) Çoğunluğun hayatına dair bilgilere erişme arzusu taşımaktadır.

Gözetimin çalışmamız açısından önem arz eden tarafı ise gözeten ve gözetilen arasındaki ilişkidir. Gözetenin gözetilen üzerindeki hakimiyeti ötekinin varlığına yönelik bir müdahale

içermesinden ötürü ilişkiyi insan-nesne konumuna indirgemektedir. Gözetime katılan her iki taraf da bundan etkilenmektedir. Teknolojinin sunduğu imkanlar ile zaman ve mekân mefhumlarından soyutlanmış olan gözetimde, yüz yüze ve karşılıklı bir ilişki oluşturmak mümkün görünmemektedir. Bu yüzden aslında hem gözeten hem de gözetilen nesne durumuna düşmekte ve gerçek bir ilişki oluşmamaktadır. Zaman ve mekân mefhumlarından yoksun sosyal medyanın şeffaflık/ifşa ilkesi üzerine kurulu böyle bir ilişki içerisinde, gerçek bir karşılaşma ile vuku bulan anlam inşası da oldukça zorlaşmaktadır. Teknolojinin sunduğu imkanlar içerisinde tüketimin amaçları ile sarmalanmış gözetim araçları hem gözeteni hem gözetileni ontolojik bütünlüğünden gittikçe uzaklaştırmaktadır.

Her an kendisini ve hayatını ifşa etme ve başkasında imge oluşturabilme imkânı bulan insan varoluşunu da gösterme/ sergileme/izlenme üzerinden değerlendirmeye başlamaktadır. Böylece hayatını bitmek bilmeyen ifşa eylemleri ve imaj yaratımı kapsamaktadır. Akışkan modern dünyanın hızına kapılıp öteki üzerinde tanınırlığını kaybetmemek adına sürekli bir ifşa halinde olmaktadır. Bu da aslında hayatının her alanını paylaşmaya adamış insanın elinden teknik araçların düşmemesi anlamına gelmektedir. Baudrillard'ın deyimiyle günümüz insanı artık daha önce başkaları tarafından görülmüş olanı defalarca görmektedir (Baudrillard, 2016, s. 169).

Bu da hayata anlam katan bakma/görme yetisine sahip olan insanı varlık ile ilişki içerisine girmekten alıkoyarak daha çok içi boş bir buluşmaya sebebiyet vermektedir. Bu anlamsız ve boş buluşmalar/karşılaşmalar aynı zamanda insanın otantikliğini de yok ederek insanın yaşam sanatını icra etmesini zorlaştırmaktadır. Akışkan modern dünyada gözetimin insanın anlam dünyasında ve yaşam sanatında sebep olduğu bu durumun ortaya çıkardığı anlam kaybı ve yabancılaşma iki başlık altında incelenebilir:

1) Akışkan gözetimin sebep olduğu mahremiyet yitiminin/şeffaflığın insan- varlık ve insan-öteki ilişkisinde sebep olduğu anlam kaybı:

Daha çok bilinmek ve tanınmak adına sınır tanımaksızın paylaşılan veriler ve bu verilere dayalı etkileşimler akışkan modern dünya insanını yeni bir sorunla karşı karşıya bırakmıştır: Mahremiyet yitimi. İnsanın bilgisi dahilinde olanı başkası ile paylaşmaması ve izinsiz açıklamaması anlamlarına gelen mahremiyet insanın kendi olabildiği sınırları belirleyen bir mefhumdur. Öteki tarafından saygı duyulan bu sınırlarla insanın kendi krallığını yaratmasında etkin rol oynayan mahremiyet insanın kendi olabilmesinde oldukça önemlidir (Bauman, 2021a, s. 36). Fakat sosyal medyanın yarattığı atmosferde insan mahremiyet hakkını bizzat kendisi yok etmektedir (Bauman & Lyon, 2020, s. 29). Bir yandan bütün kullandığı eşyaların tanıtıcısı olurken bir yandan da kendisi bir eşyaya dönüşmektedir (Bauman & Lyon, 2020, s. 39). Sosyal medya günlük hayatın bir parçası haline gelmiş gözetimi sağlarken aynı zamanda kamusal alanı yansıtmış olmaktadır (Trottier, 2012, s. 321). Bu yüzden mahrem olan her şey artık kamusal alanda gözetlenebilir olmaktadır ve tüketilmeye açık hale gelmektedir (Bauman & Lyon, 2020 s. 30). Akışkan modern dünya artık 'duyguların temsil edildiği bir tiyatrodan mahremiyetin sergilendiği bir pazara dönüşmektedir. Bu pazarda ruh mahrem duyguların satılmasıyla çıplaklaştırılarak şeffaflaştırılmaktadır (Han, 2021a, s. 53-54). Sosyal medya her şeyi teşhir edilebilir ve gözetlenebilir kılarken anonim kalma imkânını da içinde barındırmaktadır. İsimsiz yapılan ya da farklı isimlerle yapılan paylaşımlar ise kimliği gizleyerek gözetlemeyi daha kolay hale getirmektedir (Uyanık, 2013, s. 369). Mahremiyetini korumak ya da bu şeffaflıktan uzak kalmak isteyen kişiler için çevrimiçi kimlik/çevrimdışı kimlik durumunun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu kimlik karmaşası içinde insanlar; mesajlar, yorumlar, fotoğraflar, etiketlemeler gibi aldıkları geri dönütler ile bıraktıkları veriler üzerinden ifşa olma/yakalanma duygusu içinde hazlarını beslemektedirler (Bauman & Lyon, 2020, s. 50). Fark edilme hazzı ifşa edilme korkusunu bertaraf etmektedir. (Bauman & Lyon, 2020, s. 36). Akışkan modern dünyanın yarattığı güvensizlikten ve mahremiyet kaygısından ötürü insanı hem gerçek bir ilişkiden uzak tutan hem de ilişki içerisinde olma imkânı tanıyan sosyal medya bir kurtarıcı gibi görülmektedir (Turkle'den aktaran Bauman, 2020, s. 49). Fakat

akışkan modern dünyada insanlar kurtarıcı olarak gördükleri sosyal medyada varlık ile gerçek bir ilişki yaşayamadıkları gibi hayatlarına anlam katacak olan her olayı fotoğraflama/kanıtlama/paylaşma çabası içinde olarak kablolara bağlı şekilde hayata yabancılaşmaktadırlar. Tatmin olmayan bir haz peşinde hayatlarını ekran karşısında tüketmektedirler.

Dijital dünya ile birlikte ceplerimize ve evlerimize giren gözetim 'kitleleri etkileyen' anlamına gelen ve gözetilmeye gönüllü bireyler olan 'influencer' ları ortaya çıkarmıştır. İnfluencerlar kendilerinin, çocuklarının, kullandıkları ya da satın aldıkları eşyalarının, gündelik işlerinin, hayatlarının ve her şeylerinin yer aldığı fotoğraf ve videolarla, metinlerle, belirli markaları gösteren linklerle ve bulundukları mekânların konum bilgileriyle yaşamlarını izlenebilir kılmaktadırlar. Tüketimin arzuları körüklemesiyle de akışkan modern dünyada dijital yaşam insanın özgürlüğünü elinden almakta ve temel haklarının yitimine sebep olmaktadır. Niedzviecki'nin (2010, s. 140) ifadesiyle 'dikizleme çağında' insanın içinde bulunduğu bu karşılıklı gözetleme insanların hür iradesiyle olmakta ve insanın özgür olduğu algısını yaratmaktadır. Fakat mahrem olan her şey, gözeten ve gözetilen grubun tüketimine sunulurken aslında 'unutturmanın mümkün olmadığı' bir platforma kaydedilmektedir. İlerde görmek istemediği ya da yetişkin olan çocuğunun kendi mahrem hayatı hakkında vermek istediği kararı elinden almaktadır (Bauman & Lyon, 2020, s. 35). Mahremiyet alanı hayatların hapsedildiği bir alana dönüşmektedir (Bauman & Lyon, 2020, s. 41). Gözeten grup ise belirli aralıklarla izledikleri hayatları beğenmekte ya da bu hayatlara yorum yapmakta, kendi hayatına ait detayları paylaşmaya gönüllü olarak kendi hayatlarını daha görünür hale getirmeye çalışmaktadırlar. Hayatlarını teşhir ederek gözetim nesnelerine dönüştürmekte ve varoluşlarını/varlıklarını görüntülenme ile eşdeğer tutmaktadırlar. Ne kadar görüntülenmişse ya da etkileşim almışsa o kadar varlığını hissetmektedir. Fakat görüntüler anlamdan yoksun, yorumbilgisel derinliklerini yitirerek pornografik hale dönüştüklerinde şeffaflaşırlar. Pornografik görüntüler her şeyin gizini ortaya açan görüntülerdir. Sınırsız iletişim ve özgürlüğün alt zemininde bulunan kontrol ve gözetim ise

şeffaflığa ihtiyaç duymaktadır. Aşırı enformasyon ve aşırı iletişim ise aslında 'varlık eksikliği'nin göstergesi olmaktadır (Han, 2021a, s. 12-23). 'Veri toplayan bir göz' olarak adlandırılabilecek kameranın/fotoğraf makinesinin doğuşu ile (Barbarosoğlu, 2016, s.10) akışkan modern dünyada artık her şey görüntüleyen gözün yansıttığıyla var olmaya çalışmaktadır.

Bunun yanında akışkan modern dünyada insanı herkesleşmeye iten sosyal medya, insana dışarısının olduğu alandan yoksun kişiselleştirilmiş bir alan sunmaktadır. Değişimine neden olacak olumsuzluklardan arındırılmıştır. Sadece onun hoşuna giden içerikleri önüne çıkaran bu dijital mahalle mahremiyetin sergileneceği bir rahatlık sunmaktadır (Han, 2021a, s.54). Akışkan modern dünya insanı, kişiselleştirilmiş bu alanda yalnızca kendisi ve kendisi gibi olanlarla karşılaşmaktadır.

2) Akışkan modern dünyada gözetimin insanlar arası ilişkiyi kesmesi sebebiyle ortaya çıkan anlam kaybı:

Akışkan modern dünya gözetim sistemi makul sebepler ile gözetimi meşrulaştırarak bunu özgürlük ile ilişkilendirmektedir (Bauman & Lyon, 2020, s. 150). Bu yüzden akışkan modern dünyada insan her an gözetlendiğinin bilincinde olmaktadır (Buaman, 2021a, s. 40). Akışkan modern dünyanın mekânları ve kentleri dahi buna göre şekillendirilmektedir: Güvenlikli siteler, kameralar ile döşenmiş yollar ve alışveriş merkezleri, meydanlar vb. Teknolojik gözetimin şehir içi güvenlik mekanizmaları ötekine duyulan bir korkudan beslenmektedir. Ötekiler diye adlandırılan kentin dışına çıkmaya zorlanan, ikamet hakkı olmayanlar değil aslında 'yanımızdan geçip giden' bir yabancı, bir komşudur. Bireyleri gözeten internet, mobese, kurum patronları, Atm kameraları her bir kontrol ve denetim mekanizması düzenin gerektiği gibi işleyip işlemediği üzerinde aktif rol almaktadır. Düzenin dışına çıkmaya meyilli özgür düşüncelerini gerçekleştirmeye çalışanları ise gözetime bağlılık gösterenler karşısında tehdit gibi gösterip ötekileştirmektedir. Gözetilen de kimin tarafından ne zaman gözetlendiğinin farkına varamadığı için ya da her daim gözetime maruz

kaldığı için gözetimin birer nesnesi olarak yaşayıp gitmektedir. Bu demektir ki akışkan modern dünya insanı öteki kategorisinde olmaya aday şekilde yaşamaktadır. Öteki kategorisinde olma korkusu insanları güvenliğe bağımlı hale getirerek yüksek güvenlikli gözetim araçlarının varlığını kabul ettirmektedir (Bauman & Lyon, 2020, s. 118). Yeni nesil gözetim araçları insanı çevreleyen bütün alanı gözetleyebilmekte ve güvenliği sağlama adına etraftaki her şeyi savunmasız hale getirmektedir. Akışkan modern dünyada insan korkuları için özgürlüğünü feda ederek gizlice gözetlenmeye razı gelmektedir (Bauman & Lyon, 2020, s. 33). Fakat bu durum insanı daha da yalnızlaştırmakta ve yalınlaştırmaktadır.

Bu sistemler aslında insanı yabancıya karşı korumak için tasarlanmıştır fakat Bauman bunun aslında yabancıdan değil insanın akışkan modern dünyada hissettiği korkularından korunmak olduğunu düşünmektedir (Bauman, 2018a, s. 89). Akışkan modern dünyada teknolojik gözetimden medet uman, kendi korkuları ile yüzleşemeyen ya da korkularını anlamlandıramayan insan gittikçe kendine yabancılaşmakta ve yabancı gördüğü insanlardan kendisini dışlayarak yalnızlaşmaktadır. Teknolojinin yardıma koşmasını beklediğimiz hem ilişkide olmayı sağlaması hem de gerçek ilişkinin risklerinden bizi koruması insanların birbirlerinden olan beklentilerinin azaltması olarak dönmektedir (Bauman & Lyon, 2020 s. 49). Beklentisiz ilişkiler ağında insan asla tam anlamıyla yalnız kalamamaktadır. Keyif için kitap okumak, pencereden dışarıyı seyretmek, başka dünyaları hayal etmek, resim yapmak gibi eylemler bir tık ötede bulunan arkadaş ağından uzaklaşmak için artık çok zor görünmektedir. 'Yalnızlıktan kaçarken tek başınalık şansı' yitip gitmektedir (Bauman, 2021a, s. 25-26).

İnsan kendi olma sürecini hem 'yalnızlık' hem 'birlikte varoluş' yoluyla gerçekleştirmektedir. İnsanın bir arayış yoluyla inşa ettiği yaşamının sorumluluklarını tek başına üstlenmesi gerekmektedir. Ancak bu, insanın yaşamında salt yalnızlık içinde olduğu anlamında gelmez. Zira insan adına yaşam, yalnızlıklarının yanı sıra varoluşunu anlamlı kılacak gerçek ilişkiler ile inşa edebileceği bir süreçtir. İnsan varoluşsal yalnızlığının farkına vararak yaşamına anlam katabilmekte ve otantik benliğini gerçekleştirebilmektedir (Koç,

2021, s. 9). Doğasında bulunan yalnızlık korkusu ile yüzleşemeyip teknolojiden medet uman akışkan modern dünya insanı, anlamlı ilişkiler kurma yolunda ötekilerden/ öteki varlıklardan kendini dışlamış görünmektedir. İstediği anda ilişkiyi kesebileceğine dair güven veren platformlarda öteki benlerle sahte ilişkiler yaşamaktadır. Başka varoluşlarla olan birliktelik ve çevresini saran varlıkların fark edilmesiyle dünya ile olan bağını dönüştürmeye fayda sağlayacak ilişkiler anlam yitimine uğramaktadır. Bu durumda akışkan dünyanın modern insanı gözetim unsurlarının sunduğu güvenlik ile kendi olma yolunda hem yalnızlıktan hem de varoluşsal ilişki deneyiminden uzaklaşmış görünmektedir.

4.3.4. Akışkan Modern Dünyada Kimlik İnşa Eden İnsan

Birçok akademik alanın güncel konusu olarak karşımıza çıkan 'kimlik', insanın kendi yaşam sanatının da baş rol oyuncusudur. Bireyin içerisinde var olduğu toplumsal yapıda değişimlere yol açmış modernite, insanların yaşamlarında üstlendikleri kimliklerin rollerinde de değişimlere yol açmıştır. Geleneksel yapılardan sıyrılarak modern yapılar içerisinde var olmaya çalışan insan, kimlik rollerinin inşasını bu dönüşümler üzerinden gerçekleştirmeye başlamıştır. Önceleri üretim faaliyetleri kimlik inşa sürecinin belirleyicisi iken akışkan modern dünyada tüketim, kimlik inşası üzerinde belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümün amacı insanın yaşam sanatının başrol oyuncusu olan kimlik üzerinden akışkan modern dünyada insan ve insan ilişkilerine dair değerlendirmelerde bulunmaktır.

İnsanın kendini tanıması ve tanıtması için gerekli olan kimlik Türkçede 'kim' sorusundan türetilerek zorunlu bir mensubiyeti yansıtmaktadır (Kılıçbay, 2016, s. 161). Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde kimlik "Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü" olarak açıklanmaktadır (TDK, 2005, s. 1324). İngilizce kimlik anlamına gelen' identity' kelimesi ise, 'aynı' lık bildiren Latince 'idem' kelimesinden türetilmiştir (Marshall, 2020, s. 405).

Sarup ise kimliği bütüncül bir yapı içerisinde sınıf, ırk, cinsiyet bağlamında ele alınan verili kimlik ve dinamik süreçleri içinde barındıran inşa edilen kimlik olmak üzere iki özellik üzerinden tanımlamaktadır (Sarup, 1996, s. 14).

Bauman ise modern bir icat olduğunu düşündüğü kimliği 'kişinin bir şeyler yapmak zorunda olduğu bir ödev' e benzetmektedir. Modern kimlik sorunu bir kimliğin nasıl inşa edileceği ile ilgilenirken postmodern kimlik sorunu sabitlikten uzak seçeneklerin açık bırakıldığı bir yeniden kullanıma sokma sürecini içinde barındırmaktadır. Kimlik ile aidiyet arasında ilişki kuran Bauman, insanın kendisini ait hissettiği yere dair kuşku duyduğunda kimlik üzerine düşüneceğini belirtmektedir. Yani kimlik, insanın ilişki içerisinde bulunduğu varlıklar arasında kendisinin nerede durduğuna dair getirdiği sorgulamalar ve duyduğu kuşkular ile oluşan belirsizlikten kaçma girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Bauman, 2018b, s. 115-117). O halde denilebilir ki bir insanın kendine has bir kimlik üzerine var olması için ilk önce varlığının nerede durduğuna dair sorgulamalar yapması ve kuşku duyması gerekmektedir. İnsanın varlığının nerede durduğuna dair sorgulamalar yapması içinse ait olduğu yerin özelliklerinin farkında olması ve varlık ile ilişki içerisinde olması gerekmektedir. Bunu ise var olduğu zaman ve mekân içerisinde yer aldığı ilişki ağı ile gerçekleştirecektir. Butler'in de belirttiği gibi böylece insan, bu ilişkiler ağına kendini ait hissederken aynı zamanda dışlama yoluyla da var olabilmektedir. İnsan farklılıkların arasında öteki ile ilişki içerisinde özgünlüğünün farkına vararak kendi benliğini ve kimliğini bulabilmektedir. Taylor (Taylor'dan aktaran Oralgül, 2014, s. 11) insanın 'arzularını, hayallerini ve düşüncelerini belirleyen bir çerçeve' olarak tanımladığı kimlik üzerine düşünmemek insanı boş bir çerçeve içine hapsetmekle eşdeğer görülebilir. İnsanın hayatını değerli kılan anlamın inşası için varoluşsal anlama dayanan kimlikleri inşa etmek önemli hale gelmektedir.

İçerisinde hem aitliği hem de dışlamayı aynı anda barındıran kimlik inşa süreci anlamlı bir yaşamın da ön koşulu olmaktadır. Kimlik inşa sürecinde bu iki aşamadan birisi sekteye uğradığı anda insan yaşamın anlamını kaybetme ile yüz yüze kalabilmektedir. Bunun önüne

geçmek için insanın içinde bulunduğu ilişkiler ağında aidiyet hissederken aynı zamanda dayatılmış kimlik ağlarından bağımsızlaşarak varoluşsal anlama dayanan kimliklerini inşa etmesi gerekmektedir.

Bu inşa sürecinde aidiyet; insanın varoluşsal olarak fark edilip bir yerinin olduğunu ve bir gruba ait olduğunu hissetmesini, dışlama; ise insanın diğerlerinden farklılaşarak ayrı ve biricik hissetmesini ihtiyaç olarak ortaya çıkarmaktadır (Lipiansky'den aktaran Bilgin, 2008, s. 25-26).

Akışkan modern dünyanın koşturması içerisinde insanlar gündelik hayatta neyi neden yaptıkları üzerine pek sorgulama girişiminde bulunmamaktadır. Alışkanlık haline gelmiş rutinler ile ve etrafı sarmış olan teknoloji ile herhangi bir kuşku duymadan yaşayıp gitmektedir. Bu da aslında insanın kimlik inşası için gerekli olan sorgulamalardan yoksun şekilde yaşadığını göstermektedir Bauman akışkan modern dünya insanının verili kimliklerin içerisinde doğduklarını değil yaşam sanatı içerisinde kendi kimliklerini inşa etme görevi ile karşı karşıya bulunduklarını düşünmektedir (Bauman, 2021e, s. 24). Akışkan modern dünya insanının kendisini değişen akışkan dünyaya kabul ettirmek için kimliği üzerinde sürekli 'yaratıcı yıkıcılık' uyguladığını belirtmektedir (Bauman, 2021e, s. 101). Bu yüzden akışkan modern dünyada kimlikler sürekli bir değişim halinde akışkanlığa uyum sağlamış görünmektedir. İnsanlar kimliklerini sürekli gözden geçirmekte ve her günün ihtiyaçlarına göre yeniden inşa etmektedirler. Yaşama anlam katan kimliklerin fark edilme ve onaylanma ihtiyacını, tüketimin hükmettiği yaratıcı yıkıcılık üzerinden elde etmeye çalışmaktalar. Yaratıcı yıkıcılık için hizmet eden tüketim nesneleri, logolar, markalar ve moda imgeleri kimlik inşasında doğrudan kullanılmaktadır. Bu da kimlikleri diğer unsurlar gibi akışkanlaştırıp nesneleştirmektedir. Aslında kimlik inşa süreci için gerekli olan özgünlükleri ve farklılıkları yok etmektedir. İnsanları kimlikleri satın alabilecek bir konuma getirmektedir. Akışkan modern dünyada kimlik inşa sürecinde olan insanın özellikleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 7.

Akışkan Modern Dünyada Kimlik Müessisi İnsanın Özellikleri

Akışkan modern dünyada kimlik müessisi olarak insan
1) Kimliklerini o günün ihtiyaçlarına göre yeniden ve yeniden inşa ederler.
2) Kimliklerini sürekli olarak yenileme ve onarma ihtiyacı içerisindedirler.
3) Sabit ve belirlenmiş kimliklere değil geçici ve akışkan kimliklere sahiptirler.
4) Aidiyet hissetmek için tüketim nesneleri ile inşa ettikleri kimliklerini de tüketim nesnesine dönüştürmektedirler.
5) Kimliklerini o günün modasına uygun şekillendirmektedirler.
6) Kimlikleri de dahil hiçbir şeye aidiyet hissetmemektedirler.

Akışkan modern dünyanın sürekli değişen koşullarında, kuşku ve sorgulamalar ile sağlamlaştırılan, aidiyet ve dışlama ile devam etmesi gereken kimlik inşa sürecini sekteye uğratan birçok unsur bulunmaktadır. Bu unsurların insanın ilişkilerinde ortaya çıkardığı anlam kaybı bağlamında tüketim, eğitim ve aile olmak üzere üç ana başlık altında toplamak mümkün görünmektedir.

1) Akışkan modern dünyada kimlik inşasını sekteye uğratan tüketimin insanın kendisi ve öteki ile olan ilişkisinde sebep olduğu şahsiyet yitimi ve anlam kaybı:

Akışkan modern dünyada insanlar kullandıkları nesneler, kıyafetler ve yaşam tarzları gibi kimliklerini de modaya uygun inşa etmektedirler. Bulundukları topluma ait hissetmek için toplum tarafından onaylanmış tüketim nesneleri ile kimliklerini tüketim pazarlarında sergilemektedirler. Bu pazarı ise daha çok herkes tarafından gözetlenen sosyal medya oluşturmaktadır. Kimliklerine verdikleri değeri özellikle sosyal medyada başkalarının görüşleri ve beğenileri ile ölçerken aslında marka ve etiketlerin yardımıyla olmayı arzuladıkları kişi olduklarını ispat etme içerisinde kendilerine yabancılaşmaktadırlar/ kendi varoluşsal anlama dayalı kimliklerini inşa edememektedirler. Toplumsal onay almak, onlar için aşağılanma hissinden kaçmaktır (Bauman, 2021e, s. 122). Toplumu yönlendiren tüketimin ‘farklı ol’ dayatması ile sürekli yeni kimlikler edinme arayışı içerisindedirler. Bu yüzden kimlik bireyin kendisinin inşa ettiği değil başkası üzerinden şekillenen bir nesneye dönüşmektedir (Bauman, 2021e, s. 23).

Böylece insan kendine ve kendi yaşamına yabancılaşmakta, kendi olamadığı için öteki ile ilişkisinde de yabancılaşma yaşamaktadır. Varoluşsal anlama dayanan kimliğini ortaya koyamadığı için gerçek ilişkiler içermeyen karşılaşmalar yaşamaktadır. Böylece gittikçe anlamsızlaşan bir dünyada her gün yalnızlaşmaktadır. Bu yalnızlık içinde 'kataloglardan seçtikleri özellikler' ile bir kimlik satın alıp ilişki deneyimlerine kucak açmaktalar fakat bu süreçte 'insan' denildiğinde canlanan hayal parçalanıp yok olmaktadır (Bauman, 2021a, s. 30).

2) Akışkan modern dünyada kimlik inşasını sekteye uğratan eğitim kurumlarının insanın varlık ile olan ilişkisinde sebep olduğu anlam kaybı ve öğrenmenin yitimi:

Farklılıkların önde olduğu akışkan modern dünyada kimliği ele almak, insanın kendisini var edebilmek için kendisine has bir tasarım olan kimlik inşasındaki icraatlarını önemli hale getirmektedir. Bu icraatlardan en önemlisi sayılabilecek olan ise insan yaşamının uzun yıllarını kapsayan eğitimdir. İnsanı hayata hazırlamak olarak nitelendirilen eğitimin genel amacının insanda istendik davranışlar oluşturmak ve temel yaşam becerilerini kazandırmak olduğu söylenegelmiştir. Akışkan modern dünyada bilgi de akışkanlaşarak anlık kullanım alanına girmiş ve tüketim nesnesine dönüşmüş bulunduğundan dolayı eğitimin hedefleri de bu noktada değişim göstermiş bulunmaktadır. Akışkan modern dünyada insanın bilgiye ulaşmada yaşadığı kolaylığın yanında zor olan kendi yaşam sanatını icra etmesini öğrenmek ve aynı zamanda onu öğretmek olarak karşımıza çıkmaktadır (Buaman, 2021a, s. 108). İnsanın akışkan modern dünyanın belirsizlik ve müphemlikle dolu koşullarına uyum sağlayabilmesi ve riskle mücadele edebilmesi için eğitimin kazandırması gereken beceri esneklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Akışkan modern dünyada başarılı olmanın yolu bilgiyi edinmekten değil işlevini kaybetmiş olan bilgiden kurtulma hızıyla ölçülmektedir. Akışkan modern dünyada eğitim unutma sanatını işleyerek bilgi bolluğunun içinden insana anlık lazım olan bilgiyi kullanıp onu unutma becerisi kazandırmalıdır. Bu yüzden akışkan modern dünyada başarılı olarak değerlendirilen bir mesleğe ait bilgi ve becerileri edinmek değil alışılmışın dışında bilgiyi kullanıp kendine has fikirler üretebilme yetisiyle

ölçülmektedir (Bauman, 2021a, s. 99). Farklılığın önem kazandığı akışkan modern dünyada başarılı olmak diğerlerinden farklı olduğunu ortaya koymaktır. Bu özellikler günümüzde kullanılan ders kitaplarının kazandırabileceği beceriler olmaktan çıkmış yalnızca kendi olmayı becerebilen varoluşunu gerçekleştirme gücü içerisinde olan bireylerde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden akışkan modern dünyada eğitim, yaşam sanatı içerisinde insana varoluşsal anlama dayanan kimlik inşası imkânı sunmalıdır. Bu da eğitimi okulun dışına taşıma, hayatın içerisine yayma ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Fakat kimlik inşasında önemli olan dışlama-farklılığın farkına varılması günümüz eğitim sisteminde ve eğitim ortamlarında karşılık bulamamaktadır. Bütün öğrencilere aynı tip bilgiler aynı yöntemlerle öğretilmeye çalışılmaktadır. Kalabalık sınıf ortamlarında öğrencilerin bireysel farklılıklarını ortaya çıkarmak oldukça güç görünmektedir. Tüketici eğitimin amaçlarına kurban edilen çocukluk eğitim sistemi içinde öğütülüp tüketilerek kimlik inşasının aktörleri daha büyümeden saf dışı edilmektedir.

Akışkan modern dünyada bilginin beyinden uzaklaştırılıp artık depolanarak erişime kolay hale getirilmesiyle ezber yönteminin faydalı üründen çok çöp yarattığı düşünülmektedir (Bauman, 2021a, s. 100). Buna uyum sağlayamamış olan eğitim sistemi ise hâlâ bilgiyi aktarmak ve ezberlemek yöntemleri üzerinde icraat göstererek insanları yaşanılan akışkan dünyaya gittikçe daha da yabancılaştırmaktadır. İnsanın kişiliklerindeki kaba yönlerini törpülemek ya da öne çıkarmak, mizaçlarını bastırmak, davranışlarını aynılaştırıp eylemlerini sert bir rutine hapsetmek, böylece onları satın alınabilir birer meta haline getirmek patronların işi değilse (Bauman, 2021a, s. 104) artık kimin işi olabilir? Günümüz eğitim sistemi oldukça tanıdık geliyor olmalı. Artık insan akışkan modern dünyada sabit değişmez bir labirentten çıkmış, her an her şeyin olabileceği, bugünün başarısının yarının kaybı olabileceği bir dünya içerisinde yaşamaya çalışmaktadır. Eğitim artık bu yeni dünya insanına ‘özel meselelere toplumsal çözümler üretmek yerine toplum kaynaklı sorunlara kendilerine özel çözümler üretebilme’ yetisi kazandırmalıdır (Bauman, 2021a, s. 101).

Bunun yolu ise aidiyet hissetme, farkının farkında olma ve kendini tanıma süreçlerini içeren sağlıklı kimlik inşasından geçmektedir.

Martin Buber, Ben-Sen ve Ben-O olarak adlandığı diyalojik ilişki üzerine temellendirdiği felsefesinde insanın karakter eğitimi üzerine de değerlendirmelerde bulunmaktadır. İnsanın varoluş tarzını tanımlayan bu iki ilişki türünden ilki olan Ben-Sen ilişkisinde, Ben Sen'i kontrol altına alabileceği bir nesne ilişkisi içerisinde değil de bütün varlığıyla iştirak ettiği karşılıklı bir ilişki içerisinde bulunmaktadır. Ben-O ilişkisinde ise Ben, O'yu belirli bir amaca yönelik biçimde nesneleştirmektedir. Ben-Sen ilişkisi gerçek bir karşılaşmayı içerirken, Ben-O ilişkisinde karşılıklılık yoktur, Ben O'ya sahip olmakta ve onu kullanmaktadır. Ben-Sen ilişkisi otantik, anlamlı ve güven doludur. Ben-O ilişkisinde ise anlamsızlık, güvensizlik ve yabancılaşma vardır (Tüzer, 2009, s. 18-21) Buber'in eğitim anlayışının dayandığı karakter eğitiminin temelinde de ilişki bulunmaktadır. Bu yüzden bebeklik ve çocukluk dönemi, karakter inşası bakımından en önemli zaman dilimini kapsamaktadır. Bebek ilk zamanlarda gösterdiği hareketlerinde bir elde etme ya da sahip olma amacı gütmemektedir. Bu eylemlerin daha çok ilişki kurma amacı taşıyan eylemler olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. İlişki özleminin yaratılıştan geldiği, başlangıçta ve en bulanık safhada bile apaçık ortada olduğu söylenebilir (Buber, 2003, s. 65). Anne karnında ve hayatın ilk yıllarında kurulan saf ilişkinin gelecekteki ilişkilerimizi büyük oranda etkilediği kanıtlanmıştır. Rahim ve bebek arasındaki kusursuz ilişkiden sonra dünyaya gelen bebek hemen yine aynı tarz olan karşılıksız ve her şeyi kapsayan bir ilişki arayışına girer. Doğuştan gelen bu arayışa Sen'i bulma arayışı da diyebiliriz. O halde karşılaşma (Ben-Sen) dediğimiz şeyin aslında insanın en temel ilişki tarzını yansıttığını söyleyebiliriz: 'Gerçek hayat bütünüyle karşılaşmadır'[5] (Buber, 2003, s. 54). Bebek ve çocuk için sadece ilişki vardır. O, zamanla her ilişkide sabit olan bir Ben'in varlığını hissetmeye başlar. İnsan, bir SEN'den dolayı bir BEN olur (Buber, 2003, s. 67). Ben bilinci oluştuktan

[5] All actual life is encounter.

sonra ise dünyayı tecrübe etme (Ben-O) zamanı başlar. Aslında ortaya çıkan her bir karşılaşma bir Ben'den ayrılan şeylerin karşılaşmasıdır. İnsanlar bu saf ilişki durumundan deneyim haline zamanla geçerler.

Çocuğun kendi varoluşunun sorumluluğunu alabilecek bir karakteri şekillendirmede önemli olan ilişkiler ve deneyimler en çok aile ve eğitim kurumlarında gerçekleşmektedir. O halde çocuğun kendi kişiliğinde ve eylemlerinde otantikliği elde etmiş olan anne-baba ve öğretmeni ile kurduğu diyalojik ilişki, varoluşunu gerçekleştirmede sorumluluk alan karakter edinmede etkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitimin en temelde insanın karşılıklı bir ilişkide kendisinin farkına vararak otantik varoluşunu gerçekleştirebilmesi için uygun ortamlar sunması gerekir. Buber geleneksel eğitim anlayışında olduğu gibi öğretmenin merkeze alındığı ya da modern eğitim anlayışında olduğu gibi öğrencinin merkeze alındığı bir sistemden ziyade, öğretmenin ve öğrencinin karşılıklı birbirlerini kabul edici bir ilişki içerisinde bulundukları diyalog temelli bir eğitim anlayışını savunmaktadır. O halde öğretmenin de rolü değişmeli ve öğretmen karakter eğitimini hedef alarak hem sınıf içerisinde hem sınıf dışında, karşılıklı diyalojik ilişki içerisinde öğrencisinin varoluşunu gerçekleştirmesine yardımcı olmalıdır (Elçi, 2022, s. 139-142). Böylece hem öğretenin hem de öğrenenin eşit derecede katılım gösterdiği ve ikisinin eş zamanlı öğrenmeler yaşayarak paylaştığı öğrenme ortamları, akışkan modern dünya insanın içerisinde bulunduğu değişken yaşam koşularına daha çok uyum gösterecektir. İnsanın varoluşunu keşfetmeye yönelik düzenlenen eğitim ve öğretim ortamları, gittikçe yalnızlaşan ve yabancılaşan akışkan modern dünya insanına, içerisinde bulunduğu bu anlamsızlaşma çukurundan çıkabilmesi için güç kaynağı olacaktır.

Schopenhauer insana-çocuğa kendi şahsiyetini inşa etmede güç kaynağı sağlayacak olan eğitimin 'mutluluğun ve içsel huzurun kaynağı olduğunu düşündüğü yalnızlık öğrenimini sağlaması gerektiğini' düşünmektedir (Schopenhauer, 2019, s. 134). Akışkan modern dünya koşullarında sükûneti ve varoluşsal yalnızlığı yitiren insan için bu oldukça kıymetli bir beceri olarak karşımıza çıkacaktır. Nitekim akışkan modern dünya insanı ruhun kendini

onarmasına imkân tanıyan sükûnet ve inziva ortamlarından oldukça uzaktır. İnsana sükûnet veren, kulaklarına perde indiren, bilincini işgal eden bütün seslerden arındıran yürümek önemli bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Maskeleri, işlevleri, kimlikleri aşarak sonsuz Benlik'le tefekkür yoluyla ilişki kurulabilecek bir içe dönüş sağlamaktadır. Yürümek en başta erteleme özgürlüğü sunduğu için akışkan modern dünyada hazzını erteleyemeyen insan için oldukça öğretici olabilir (Gros, 2023, s. 11-12).

Günümüz insanına akışkanlığın kuşatıcılığından bir nebze sıyrılmayı sağlayabilecek olanın, eğitimin felsefi ve sosyolojik zeminde okul dışına taşınarak Almanca'da içerdiği felsefi derinliği ile ele alınacak olan Bildung ya da Türkçe'de Maarif diyebileceğimiz eğitim yaklaşımı olma ihtimali değerlendirilmelidir (İnce, 2022, s. 87-88). Bildung, tüketime meta üretmeyenin dışlandığı günümüz dünyasında insan bilimlerinin hayatta kalabilmesi için gerekli kavramlardan biridir. Karakter eğitimini ve kişisel gelişimi içerisinde barındıran Bildung'un, hem geleceğin bilim insanlarını yetiştirme hem de kendi yaşamını şekillendiren yaşam sanatçısı insanı anlama noktasında anahtar olması muhtemeldir (Soysal, 2006, s. 121).

3) Akışkan modern dünyada kimlik inşasını sekteye uğratan aile kurumundaki değişimlerin insan ilişkilerinde sebep olduğu anlam kaybı:

Modernite ile değişime uğrayan kurumlardan bir tanesinin de aile olduğu görülmektedir. Aile kurumundaki değişimlerin insanların evliliğe, aşka, birlikteliklere ve çocuk sahibi olmaya olan bakış açılarının değişmesiyle ortaya çıktığı söylenebilir. Akışkan modern dünyada evliliğe ve çocuk sahibi olmaya verilen değer gittikçe azalmaktadır. Evlilik artık toplumsal bir zorunluluk olmaktan çıkmış insanların tercihleri doğrultusunda deneyimledikleri bir olgu haline dönüşmektedir. Modern öncesi dönemde boşanma ya da birlikte yaşamaya daha az rastlanırken akışkan modern dünyada boşanmalar artmakta ve insanlar artık birlikte yaşamı tercih etmeye başlamaktadır. Modernite öncesinde evlilikler aile ve güç odaklı gerçekleştirilirken günümüzde evlilikler uzun sürmemekte, devam eden evlilikler her an son bulma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Ekonomik güç

bağlamında düşünülen çocuk sahibi olmak ise ailenin iş ihtiyacını gidermeye yönelik duygusal değerden uzak bir girişimdi. Ne kadar çok çocuk olursa o kadar işgücü demekti. Akışkan modern dünyada ise çocuk sahibi olmak oldukça azalmaktadır. Çocuk sahibi olmak bir belirsizliktir. Hesaplanması zor bir iştir. Akışkan modern dünyada çocuk sahibi olma isteği duygusal sebeplerle ortaya çıkmaktadır fakat çiftler çocuk sahibi olmanın maliyeti üzerine de hesaplamalar yapmaktadır. Bu hesaplamalar doğrultusunda çocuk yapıp yapmamaya karar verilmektedir (Bauman, 2008, s. 45-46). Çünkü çocuk sahibi olma sürecinde doğumdan eğitime, odasından kıyafetlerine çocuğa dair her şey sosyal medyada gösteri dünyasının kurbanı olmaktadır. Çocuk ve çocuk sahibi olmak da akışkan modern dünyada her şey gibi tüketim nesnesine dönüşmüş bulunmaktadır. Çocuk ebeveyn ilişkisinin de etkilendiği bu tüketim ve gösteri dünyasında, tüketici pazarları her türlü aile şöleninin, tatilin, bayramın, çocukların hayalleri üzerinden savurganlık edilecek bir olaya dönüştürmekte, günden güne çocuklar arasında yayılan üstünlük yarışında alınan marka nesnelerinin yarışını desteklemekte suç ortağı olarak karşımıza çıkmaktadır (Bauman, 2021a, s.46). Böyle bir tüketim ve gösteri dünyası içerisinde doğmuş çocuklar daha kimlik inşası içerisinde kendisi olamadan kendini keşfedemeden dayatılan kimlikleri yaşamaya başlamaktadır. Akışkan modern dünya çocukları bir aileye sahip olmuş olsalar dahi adeta kişiliklerini satın alınmış kimlikler üzerinden sosyal medyanın ve tüketici pazarlarının yönlendirmesiyle inşa etmektedirler. Büyük cesaret isteyen toplumsal baskıyı bertaraf etmek her türlü güçlüğe karşı koyabilecek sağlam bir karakter ve kişiliğe ihtiyaç duymaktadır (Bauman, 2021a, s. 49). Fırsatlar bolluğu içerisine doğan, tüketim ve teknoloji ile etrafı sarmalanmış olan bugünün çocukları-geleceğin ebeveynleri tüm bunların yokluğuyla aile rehberliğinde inşa ettikleri sağlam kişilikleri ile başa çıkabileceklerdir.

4.3.5. Akışkan Modern Dünyada Ölümsüzlük Arayışındaki Ölümlü İnsan

Modernite sonucunda birçok alanda ilerlemeler yaşanırken insan yaşamının birçok alanında da anlamsızlaşma ve yabancılaşma süreci yaşanmaktadır. İnsanın zamansallığını ortaya çıkaran ölüm de bu anlamsızlaşma sürecinden etkilenmiştir. Modernitenin ortaya çıkarmış olduğu yeni koşullar, akışkan modern dünya insanının hayata bakış açısında olduğu gibi ölüme bakış açısında da değişimlere yol açmıştır. Ölüm varoluşun en bilinmez alanı olarak yüzyıllar boyunca insanın düşünce alanını meşgul etmektedir. İnsan gerek bilimden gerek felsefeden gerek dinden ölüme dair bilgiler ve cevap edinmeye çalışmaktadır. Bulduğu cevaplar ve bilgiler doğrultusunda ölüm karşısında yaşamını nasıl anlamlandıracağı üzerine sorgulamalara girmektedir. Bu yüzden insanın hayatını anlamlandırmada ölüm ile olan ilişkisi önemli hale gelmektedir. Bu bölümün amacı akışkan modern dünyada insanın ölüm ile arasındaki ilişkiyi ele alarak yaşanan anlam kaybı ve yabancılaşma üzerine değerlendirmelerde bulunmaktır.

İnsanın yaşam fonksiyonlarını yerine getirememesi ile açıklanan ölüm, tıp bilimine göre anlaşılmaz ve belirsiz olmaktan çıkarak genellenebilir ve öngörülebilirdir (Jankelevitch, 2012, s. 12). Fakat insanın ölüm anında diğer insanlara aktaramayacağı bir an deneyimlemesi ise ölüme dair bilgiye birincil kaynaktan ulaşılamadığını göstermektedir. Her insan ölüm anında başka insanlara aktaramayacağı anları deneyimlemektedir. Bu belirsizlik ise ölüm üzerine üretilen fikirleri beslemeye devam etmektedir. Ölümü dahi kontrol altına almaya çalışan modernite ise ölümü insan yaşamında bir problem olarak görüp rasyonel çözümler getirmeye çalışmaktadır. Akışkan modern dünyada bilimin her alanına müdahil olduğu hayat artık terapistler, doktorlar ve diyet uzmanlarının ellerinde şekillenmekte, ölüme yaklaşan insanlar hastane odalarına kapatılarak evlerinde ölmeleri engellenmektedir (Sayar, 2018, s. 59-131). Modern dünya insanı ölümü dışlayıp mümkün olduğunca onu hatırlamaktan uzak durmaktadır (Özben, 2015, s. 140). Akışkan modern dünyada; "insanlar artık ölümden doğal ve gerekli bir olgu gibi söz etmemektedir. Ölüm bir yenilgidir, kaybedilen bir iştir…Ölüm geldiğinde, bir kaza, bir güçsüzlük ya da kusur göstergesi olarak kabul edilir" (Bauman,

2012, s. 170). Her an meşgul olduğu tüketim ile, etrafını saran teknolojik donanımlar ile, bedenine uyguladığı sağlık kontrolleri ve estetikler ile insan ölümü düşünmekten uzaklaşmış bulunmaktadır. Akışkan modern dünyada son nefesinde olanların yoğun bakım odalarında ölümle yalnız bırakılması, yas törenlerinin ve ölüme ilişkin ritüellerin değişmesi, mezarlıkların artık şehirlerden uzakta yapılması akışkan modern dünya insanını ölüm düşüncesinden uzaklaştırmakta, bu ise insanı kendi yaşamına ve zamana karşı yabancılaştırmaktadır.

Tablo 8.

Akışkan Modern Dünyada Ölümsüzlük Arayışı İçerisindeki Ölümlü İnsanın Özellikleri

Akışkan modern dünyada ölümsüzlük arayışı içerisindeki ölümlü insan
1) Ölümü insanın doğasında var olan bir durum olarak değil kendi ihmallerinin sonucunda gerçekleştiğini düşünmektedir. Ölmek değil bir şey tarafından öldürülmek vardır.
2) Ölümü perdeleyerek unutmaya çalışmaktadır.
3) Yaşamın parçası olan ölüme karşı yabancılaştığı için hayata da yabancılaşmıştır.
4) Ölüm kaygısını anlık yaşamak ve şimdinin hazzına varmak ile aşmaya çalışmaktadır.
5) Ekranlarda olan varlığını sürdürerek ölümsüzlüğe ulaştığını düşünmektedir.

Kısaca, önceki dönemlerde yaşamın doğal bir süreci olarak görülen ölüm akışkan modern dünyada kontrol altına alınmaya çalışılan ve mücadele içerisine girilen bir sürece dönüşmüş gözükmektedir. Modernite ile birlikte gelişen teknoloji ve tıp bilimi ölümü mümkün olduğunca ertelemeye çalışmaktadır. Fakat modernitenin vaatlerini boşa çıkaran ölüm aklın ve bilimin de gücünü elinden almaktadır. Bauman'a göre ölüm 'aklın gücüne pervasızca karşı koyar: Aklın gücü iyi seçim yapmak için bir kılavuzdur, oysa ölümde seçim yapma söz konusu değildir. Ölüm utanılacak bir durumdur, aklın aşağılanmasıdır. Ölüm, akla duyulan güveni ve aklın söz verdiği güvenilirliği çökertir. Aklın yalanını yüksek sesle açığa vurur. Aklın vurduğu güvenilirliği içten içe zayıflatan ve sonunda yok eden bir korku salar (Bauman, 2000a, s. 28). Ölümün bu zaferi karşısında modernite ölümü sadece hastalıklar kategorisine indirerek ölümü uzmanların eline terketmeyi yeğlemektedir. Ölümü yenilmesi gereken bir mücadele olarak karşımıza koyan modernite, uzmanların da çare bulamadığı bu

durumu insanların düşüncesinden uzaklaştırarak yani ölümü yadsıyarak çözüm bulmaktadır. Modernitenin dayatmaları ve sunduğu imkanlar ile akışkan modern dünya insanı ölümü daha az düşünmeye hatta hiç aklına getirmemeye başlamıştır. Akışkan modern dünyada insan ölümü hatırlatan şeylerden kaçınmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi -Baudrillard'ın gettolaşmanın ilk örneği olduğunu ifade ettiği- mezarlıkların akışkan modern dünyada şehir merkezlerinin dışında yer almasıdır (Bauman, 2000a, s. 39). Geleneksel hayat tarzını devam ettiren örnekleri görebileceğimiz Rize'de mezarlıkların birçok sebepten dolayı evlerin bahçesinde yer aldığı görülmektedir. İnsanların yaşadığı evlerinden çıkıp sevdiklerinin mezarlıkları ile karşılaşması onlara ölümü hatırlatan bir çağrı olarak görülmektedir. Aksi durumun yaşandığı modern kentlerde mezarlıklar evlerden ve şehir merkezinden uzakta inşa edilmektedir. Akışkan modern dünya insanı gündelik hayatında mezarlıklar ile karşılaşmadan ölüm düşüncesinden uzaklaşmaktadır. Akışkan modern dünyada çocuklar uzakta olan mezarlıklardan dolayı ölüm fikrine yabancı kalmaktadır. Böylece insanlar hiç ölmeyecekmiş gibi yaşama devam etmektedir (Hökelekli, 1991, s. 154). Ölümle hayatın iç içeliği akışkan modern dünyada birbirinden ayrılmaktadır. İnsana ölümü hatırlatan bir diğer unsur ise yaşlılıktır. Akışkan modern dünya insanı ölümün nişanesi olan yaşlanma fikrini de kendinden uzaklaştırma çabası içerisindedir. Bunun için giriştiği diyetler, fitness ve estetik ile her zaman genç kaldığı hissiyle ölümü unutmaya çalışmaktadır. Yaşlılığa mahsus saydığı hastalığı ise uzmanların eline bırakarak ölüm anına kadar geçen sürece dair farkındalığını düşürmektedir. Hasta ve bakıma muhtaç olanları, yaşamlarının son anlarını yaşayanları daha iyi olma umuduyla ya da ölümden uzak olma dürtüsüyle hastanelere kapatarak aslında ölüme karşı yabancılaşmaktadır. Eskiden ölüm toplum içerisinde yaşanmakta defin işlemleri ve yas toplum içerisinde gerçekleşmekteydi. İnsanlar tek başına ölmezler etraflarında insanlar ve çocuklar olurdu (Hick, 1990, s. 235-249). Ve hatta ölen kişi evde insanların arasında bekletilirdi. Aries'in (Aries, 1991, s. 13) 'evcilleştirilmiş ölüm' olarak ifade ettiği bu durum akışkan modern dünyada artık hastane odalarında gerçekleşmekte defin ve cenaze işlemleri uzmanlar ve görevliler tarafından yürütülmektedir. Etrafta bulunan çocuklar bu ortamdan

uzaklaştırılıp ölüm hakkında yalanlara maruz kalmaktadır. Eskiden çocuklar henüz ölmüş olan dedelerinin odalarına girmekte özgürdüler fakat akışkan modern dünyada ölüm artık gizlenen bir yalana dönüşmüş bulunmaktadır (Aries, 1991, s. 91). Akışkan modern hayat anlayışı gittikçe ölümün üzerini örtmektedir. Mutluluk endüstrisi ile de her daim mutlu olma zorunluluğu altında insanlar kendilerini yasa boğacak durumlardan uzak kalmaya başlamışlardır. Hep mutluymuş görünmenin verdiği zorunluluk ile insan ölüm fikrini hatırlatacak her şeyden kaçınmaktadır. Fakat ölümle hayatı iç içe ele alan Thomas, ölümün sevilmemesinin hayatın sevilmemesi ile sonuçlanacağını düşünmektedir (Thomas, 1991, s. 125). Bu düşünceden hareketle üzeri örtülen ölüm düşüncesinin hayatın anlamını da yok etmesi muhtemel görünmektedir.

Günümüz akışkan modern dünyasında insanı yabancılaşmaya ve anlamsızlaşmaya iten ölümün unutulmasının insanın varoluşu üzerindeki etkileri iki başlık altında incelenebilir:

1) Akışkan modern dünyada ölümün unutulmasının insan hayat ilişkisinde sebep olduğu anlam kaybı:

Ölüm herkesi bekleyen bir olgu olarak insanların bilincinde her daim var olmakta fakat insan 'henüz değil' diyerek ölümün kesinliğinden uzaklaşmaya çalışmaktadır. Akışkan modern dünya insanı ölümü başkasının ölümü olarak 'orada bir yerde' olarak nesneleştirmektedir (Bauman, 2000a, s. 12). İnsanın dünyada varlığını devam ettirme ve sürdürme çabasına bir tehdit olarak görülen ölümü uzak olarak düşünmek aslında insanın varlığını devam ettirmesinde ısrarcı olmasının da bir sonucu olarak görülebilir. Varlığın merkezine düşünmeyi alan insan, ölüme yaklaşırken dahi ölümü zihninden uzak tutmaya çalışarak varlığını devam ettirme üzerine bir çaba göstermektedir (Buaman, 2000a, s. 25-26). Ölüm karşısında insanın bu ısrarcı tutumunu Schopenhauer 'yaşam istenci 'olarak adlandırmaktadır. Dünyayı tasarım olarak ele alan Schopenhauer, ölümü yaşam istenci üzerinden sorgulamaktadır. Schopenahuer bütün evrenin itici etkisi olan istencin, yaşamı isteme olarak hayatı devam ettirmenin yanında yeni yaşamları doğurma ve neslini koruma

şeklinde de zuhur ettiğini belirtmektedir (Koç, 2018, s. 27). Yaşamaya dair duyulan bu istencin kör bir istenç olduğunu düşünen Schopenhauer ölümün acılarla dolu olan yaşamın son buluşunu ifade etmesiyle de korkulacak ya da kaçınılacak bir şey olmadığı üzerine kafa yormaktadır. Ölümü yadsımanın altında yatan ölüm ile 'var olmayacağını düşünme' durumunun, aslında aynı şekilde insanın doğmadan önce de 'var olmama' durumu ile eşdeğer olduğunu düşünmektedir. Fakat doğmadan önce 'var olmamış olma' durumunun insanı, ölüm düşüncesi ile hissettiği var olmama fikri kadar endişelendirmediğini belirtmektedir. O halde insanın ölümden kaçınması için aslında hiçbir sebep olmadığını ve bunun sadece kör bir istençten kaynakladığını düşünmektedir (Koç, 2018, s. 32). Bu yüzden hayat acılarla dolu ve kısa olsa da insan, yaşam istenci ile hayata tutunup ölüm kaygısını bertaraf etmeye çalışmalıdır (Schopenhauer, 2014, s. 11).

Antropolog Becker ise psikanalitik kuramlardan destek alarak oluşturduğu ölümün inkârı tezinde modern insanın ölüm gerçeği ile yüzleşmekten kaçındığını, ölümü hatırlamamak için onu bilinç altına yerleştirdiğini ve ölümü perdeleyerek dolaylı olarak ölümü inkâr ettiğini savunmaktadır (Becker, 2019). Bauman da Aries in sözleriyle (2000a, s. 127), eskiden ölüm vahşi olarak görülmezken akışkan modern dünyada artık ölümün insan hayatının en yabani yönü olarak görülüp dışsallaştırılmasına ve tabulaştırılmasına değinmektedir. İnsanın sonlu olduğuna ve insan varoluşunun zamansal olduğuna dikkat çeken Heidegger ise Dasein'ı zamansallık içerisinde ele almaktadır. Dasein ölüme doğru yol alan sonlu bir varlık olmasından ötürü yaşamının anlamı sonlu ve zamansal olmaklıkta belirmektedir **(**Qorbani, 2014, s. 135-136). Bu yüzden ölüm Dasein için bir son değil onun varlığını tamamlayacak olgulardan bir tanesidir (Heidegger, 2018, s. 364- 367). İnsan ölümü anladığında varoluşunu da anlamış olacaktır. Fakat akışkan modern dünya insanının ölümü anlamak yerine onu hayatından çıkarmaya çalıştığı yukarıda belirtilmektedir. Dünyanın ve insan olmanın özünü insana tanıtacak olan acı, kaygı, endişe gibi duygular insanı aslında var olmaya doğru götürmektedir. Ölüm kaygısı da bunlardan birisi olarak görülebilir. İnsanı varlığa açanın varoluşsal bir kaygı olduğu söylenebilir. O halde ölümü fiziksel ve biyolojik boyutundan,

nesnel gerçekliğinden daha çok varoluşsal anlamıyla ve varoluşsal kaygı ile ilintilendirerek ele almak insanın hayatını anlamlandırma noktasında fayda sağlamaktadır.

Ölümü varoluşsal bir kaygı olarak ele alan düşünürlerden birisi olan Heidegger ölümün insan yaşamını şekillendirdiğine ve inşa ettiğine dikkat çekmektedir. Heidegger'in, "hiç kimsenin benim yerime yapamayacağı yegâne şey" (Heidegger, 2018, s. 367) olarak ifade ettiği insanın anlam dünyası ile doğrudan ilintili olan ölüm, her insanın her an başına gelmesi muhtemel olan bir tecrübe olarak, insanın kendi ölümü üzerine farkındalık kazandırmaktadır. Böylece insanın kendi hayatını otantik kılma adına kararlar alıp uygulamasını mümkün kılmaktadır (Koç, 2013b, s. 202). Bu noktada ölümün, insanın yaşamı üzerinde varoluşsal açıdan 'inşa edici' bir rolünün olduğu görülmektedir. Ölümün mutlaka uğrayacak olması ve yaşamın sonlu olması, insanı yaşamını ve varoluşunu anlamlı kılmaya itmektedir. Anlam kazanamamış bir yaşam, yaşamaya değer bir yaşam olma özelliğini kaybetmektedir (Koç, 2023, s. 20-45).

Ölümünü düşünerek yaşamını anlamlandırarak yaşayan insan varlıkla ilişkisini onarabilmekte ve otantik varoluşunu sergileyebilmektedir. Böylelikle ölüme doğru gitmekte olan yaşamında Dasein herkesleşmekten uzaklaşıp kendi otantikliğini yakalama şansına sahip olabilmektedir (Heidegger, 2018, s. 375- 376). O halde ölüm insan için bir yok oluş değil Kierkegaard'ın dediği gibi umut 'barındıran bir olanak' haline gelmektedir (Kierkegaard, 2014, s. 18). Ölüm 'iyi yaşamayı öğrenmenin olanaklarını, iyi yaşamak da iyi ölmenin olanaklarını' içinde barındıran bir fenomen olarak insanın varoluşunu gerçekleştirmede oldukça önem kazanmaktadır (Geçtan, 1990, s. 183).

Varlığı bir sır olarak kavrama çabası içerisinde olan Gabriel Marcel de ölümü varoluşsal kaygı olarak ele almakta ve onu insanın bizzat dahil olduğu bir sır olarak değerlendirmektedir. Katılımcılık esasına dayanan sır, aşkın bir alana aittir. Bu alan canlı katılım yolu ile sırra vakıf olmayı mümkün kılmaktadır. Bu katılımın önemli bir parçası ise bedene bürünmektir. Çünkü insan için bedene bürünmüş olmak onun bu dünyada tecrübe

ederek hem kendi bedeni ile hem diğer varlıklar ile ilişki içerisinde olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada Marcel bedenin hem özne hem nesne olabileceğine dikkat çekmektedir. Bir başkası için nesne konumunda olabilen beden insanın kendisi için özne konumunda bulunmaktadır. İnsanın dünyada var olma şekli, varoluşunu gerçekleştirdiği özne konumundaki bedeni ile de ayrılmaz bir ilişki içerisindedir. O halde ölümü anlama yolunda, insanın durum içinde olduğuna dikkat çeken Marcel'in bedene bürünme düşüncesi, dikkate değer bir başlangıç noktasını temsil etmektedir. Zaman ve mekân içerisinde olmayı gerektiren durum içinde bulunma hali, cisimleşmeyi yani bedene bürünmeyi ifade etmektedir. Bedene bürünme insanın var oluşunun yanında başkaları tarafından görülme ve temasa geçilme durumunu da ifade etmektedir. Böylece bedeni ile duyum ve his edinen insanın, dünya ile ilişkilerinde bedene bürünmüş olma hali oldukça önemlidir. İnsanın dünya ile ilişkilerinde doğrudan katılımını mümkün kılan ve kişisel tecrübeleri bünyesinde barındıran beden, insanın benliği ile de ayrılmaz bir bütün oluşturmaktadır (Koç, 2013b, s. 206-209). Bu yüzden Marcel ölümü, bir yok oluş olarak değerlendirmemektedir. Beden ve benliğin ayrılmaz birlikteliğinden ötürü metafizik anlamda var olmanın mümkün olduğuna işaret etmektedir. Sevgi ile bağlanılmış bir kişinin ölümü onun yok oluşunu değil aksine aradaki sevgi bağını içeren sonsuz bir ilişkiyi içerisinde barındırmaktadır (Koç, 2013b, s. 211). O halde ölüme karşı koyabilen sonsuz bir ilişkinin temelinde sevginin olduğunu söylemek gerekir. Marcel insan ilişkilerinin en üst düzeyi olarak gördüğü sevginin ölümden daha güçlü olduğunu düşünmektedir. Sevgiliye duyulan sadakat, sevgilinin ölüm ile yok olacağı düşüncesine imkân tanımamaktadır. Sevgiliye duyulan sevginin ve sadakatin, ölümden sonra devam etmesi insanın kendi varoluşunu devam ettirmesini de mümkün kılmaktadır. O halde insanı korkutan şeyin sevgilinin ölümünden daha çok sevginin ölümü-yok olması olacaktır. Bu yüzden sevilene duyulan sevgiyi ebedi varlık ile temellendirmek onun, seven ve sevileni içerisine alan aşkın bir sır olarak ölümsüzleşmesini sağlayacaktır (Koç, 2013b, s. 214-216).

2) Akışkan Modern Dünyada ölümün yadsınmasının insan ile zaman ilişkisinde sebep olduğu anlam kaybı:

Ölümü insanın varoluş sürecinin bir parçası olarak düşünmek insanın zamansallığına ve sonlu bir varlık olduğuna işaret etmektedir. Ölüm zamanının belirsiz olması insan yaşamına ait her anı değerli kılmaktadır. Bu yüzden insanın zaman/an ile olan ilişkisine etki eden ölüm insanın varoluşunu ortaya koymasında oldukça önemli hale gelmektedir. Zaman matematiksel hesaplamaların dışında insanın öznel tecrübeleri ile değerlendirildiği için aslında göreceli bir kavramdır. Nesnel zamandaki anlar saatler dakikalar ile ölçülebilirken öznel zamanın anları birbirine eşit değildir (Koç, 1999, s. 36). Aynı süreye denk gelen zaman dilimi farklı kişilerin deneyimlerinde yavaş ya da hızlı geçebilmektedir. Bu yüzden zamanı ölçmek/planlamak değil zaman üzerine düşünmek zamanı anlamlı kılma yolunda atılan bir adımdır. Zamanını anlamlı kılmak ise bütün bir an olan zaman içerisindeki anları tecrübe ederek gerçekleşmektedir.

İnsanın başlangıcının ve sonunun olduğunu idrak etmek aslında bu zaman dilimde geçen her anı da anlamlı kılmaya yönelik bir tecrübeyi içinde barındırmaktadır. Bu yüzden ölümün idraki kendisini varoluşla hem açan hem de gizleyen her anı anlamlı kılmaktadır. Günümüz modern dünyasının akışkanlığını da ancak insanın an ile olan ilişkisiyle kavramak mümkün olacaktır. Her şeyin değişime dönüşüme uğradığı bu akışkanlıkta değişmeyen tek şeyin an olduğunun farkına varmak insanı biranda yakalayan ölüm ile ilişki içerisine sokmaktadır. Bu yüzden varoluşunun gerçekleştiği ana odaklanmak insan için akıp gitmekte olan değişkenlere değil kalıcı olan ölüme bağlanmaktan geçmektedir. Yaş alan birçok insanın ifade ettiği gibi hayat çok hızlı akıp gitmekte ve insan bu geçicilik içinde anı gözden kaçırarak yaşayıp gitmektedir. İnsanı ölüme doğru götüren anlar silsilesinde değişmeyen tek şeyin ölüm olduğunun bilincinde olmak insanın anlarını varoluşu ile değerli kılmaktadır.

Fakat akışkan modern dünyada ve insanın her şeyin bu akıcılık içerisinde sürüp gittiği yanılgısında olması ölümün unutulması insanı varoluşunu ortaya koyduğu andan koparan en

önemli faktör olarak değerlendirilebilir. Bauman 'Ölümü bilmek özellikle insana ait bir trajedidir. Fakat bu aynı zamanda özellikle insani büyüklüğün hiç ölmeyen kaynağı ve insan başarılarının en güzellerinin güdüsüdür.' Diyerek aslında insanın zamanlarını anlamlı ve başarılı kılacak olanın ölüme dair farkındalıktan geçtiğini ifade etmektedir. (Bauman, 2000b, s. 243).

Modernite ilerlemeci tarih anlayışına sahip olduğu için insana sunduğu geleceğin daha iyi olacağı vaadi ile insanı avutarak şu andaki anlarını değersizleştirmektedir (İmamoğlu, Dağ & Kılıç, 2023, s. 74). Ayrıca modern dönemde zaman algısının sermaye ile değerlendirilmesi ile zaman da tüketim nesnesi haline gelmiştir. Modern hayatın dayattığı dakiklik hesaplanabilen kesinlik bildiren modern yaşamın varoluş tarzını yansıtmaktadır (Simmel, 2009, s. 320). Akışkan modern dünya insanı bu dakiklik içerisinde modern yaşamın karmaşasında zamanını ve anlarını planlamakta, boş zaman olarak dayatılan etkinliklerin bir diğerinden ötekine koşmakta ve hatta karşısındaki ekranlarda zamanı öldürürken ölüm ondan uzakta başkalarının deneyimlediği bir an olarak zihninden uzaklaşmaktadır. Ölüme doğru yol almakta olan insan varoluşunu gerçekleştirebileceği anlarını ekran karşısında, tüketim ile, uyuyarak ya da modern hayatın dayattığı karmaşıklığın içerisinde yitirip gitmektedir.

3) Akışkan Modern Dünyada ölümün yadsınmasının insan hakikat ilişkisinde sebep olduğu anlam kaybı:

Bu noktada ölümü insanın hakikat ile ilişkisi bağlamında ele almak modern insanın içine düştüğü bu boşluğu anlamakta fayda sağlayabilir. Modernite ile gerçeklik ve hakikat algısında değişimler yaşayan insan yaşamının bir parçası olan ölümü de hakikat ya da hiçlik bağlamında yeniden değerlendirme girişiminde bulunmaktadır. Ölüm anının gelerek yaşamın son bulması iki önemli olasılığı içerisinde barındırmaktadır. Bedenden ayrılan ruh ya başka bir zaman aleminde varlığını sürdürmeye devam edecektir -bazı inanışlar için ahiret inancı, reenkarnasyon buna örnek gösterilebilir ya da bir hiç olarak yok olacaktır. O halde

Levinas'ın (Levinas, 2006, s. 12) 'yanıt yokluğu' olarak ifade ettiği ölümü bir başlangıç ya da bir son olarak iki ayrı zamansallıkta değerlendirmek mümkün görünmektedir. Ölümü bir son ya da başlangıç olarak değerlendiren bu her iki ihtimal de aslında ölümün yaşamı anlamlı kılması için geçerli sebepleri içerisinde barındırmaktadır.

Ölümü bir son değil başlangıç olarak gören anlayışa göre ölüm insanın hakikatle karşılaştığı anlardan biridir. Aşkın bir hakikat anlayışını taşıyan dinlerde bu hakikatle buluşma anı olarak 'gerçek hayata' kapı aralayan ölüm karşımıza çıkmaktadır (Adler, 2005, s. 26-27). Bu dünyada belirli sınırlar arasına sıkışıp kalmış insanın ölüm ile sınırlarından bağımsızlaşacağı ve kavranılması zor olan hakikate bütünüyle ereceğinin düşünülmesi, hakikate ulaşmada ölümü oldukça merkezi bir konuma taşımaktadır. Bu yüzden insanın ölüme bakış açısı onun yaşamını da şekillendiren bir itki olarak insanın hakikat ile olan ilişkisine vurgu yapmaktadır.

Modern dönemde hakikatin keşfi değil hakikatin varlığı üzerine tartışmaların başlaması ile birlikte ölüm ve hakikat arasındaki ilişki de değişime uğramıştır. İnsanların teselli bulduğu geleneksel ölüm algısı yapı sökümüne uğrayarak diğer dünyayı temsil eden, hakikate erişmek için geçilen kapı olma görevinden sıyrılmıştır (Bauman, 2000a, s. 163). Böylece ölüm hiçlik bildiren bir doğaya bürünmüş ve insan aklının almakta zorlandığı metafizik unsurlardan arındırılmıştır. Böylece insan yaşamında modernite ile üstesinden gelinemeyen ölüm bireyselleştirilmiş ve kişisel alana hapsedilerek anlamsızlaşmaya maruz bırakılmıştır. Ölümü hiçlik olarak gören çağın bakış açısı onu kabullenilmesi gereken bir başlangıç olmaktan çıkarmış mücadele edilmesi gereken bir skandal sona dönüştürmüştür (Güngör, 2016, s. 236-238). Böyle bir ölüm algısı içerisinde olan akışkan dünyanın modern insanı ise her an kendisini bulmak ihtimali olan ölümü ya unutmayı seçmekte ya da onunla mücadele içerisinde kaygı dolu bir hayat geçirmektedir. Halbuki insan ölümü unutmaya çalışmaktan çok ölmeden önce ölmeyi deneyimleyerek ölüm karşısında varoluşunu gerçekleştirme çabası içerisinde olmalıdır. İnsan yaşamını anlamlı kılacak olan budur.

Platon, Phaidon isimli eserinde haksız yere ölüme mahkûm edilen Sokrates'in hüküm icra edilene kadar geçen sürede ölmeden önce ölümü değerlendirdiği düşüncelerine yer vermektedir. Sokrates'in kendi ölümüne yaklaşırken geçirdiği bu zaman dilimindeki tutumu aslında her an kendi ölümüne yaklaşmakta olan insan için ölmeden önce ölümü deneyimlemek üzerinde oldukça önemli bir örnek teşkil etmektedir. Sokrates'in ölmeden önce ölümü düşündüğü bu zaman dilimdeki değerlendirmelerden en çarpıcı olanının ölümün hakikat ile ilişkisine dair olduğu söylenebilir.

"Evet, belki ölüm bizi amaca götüren dosdoğru yoldur. Çünkü ten akıl ile beraber oldukça ruhumuz böyle kötü bir şeye bulaşmış bulundukça, amacımız olan şeyi, hakikati hiçbir zaman elde edemeyeceğiz" (Platon, Phaidon: 66 b). Hakikate ulaşma yolunda, ruhun bedenden ve bedene ait olan arzulardan arınması bir nevi ölüm ile gerçekleşmektedir. O halde insanın ölmeden önce varlığın özünü kavramasının ve arınmasının yolu ise bedenin arzularından sıyrılarak düşünürlerin sahip olduğu cesaret, ölçülülük, adalet ve bilgelik erdemlerini kazanmaktan geçmektedir (Duman, 2011, s. 83-86).

Sokrates'in ölüme hazırlanma yolunun felsefe ile mümkün olabileceği düşüncesi, düşünmenin anlamını yitirmiş, bedene ait arzuları hayatın merkezine konumlandırmış akışkan modern dünya insanında bir karşılık bulamamaktadır. Ölmeden önce ölümü düşünmek/ölüme hazır olmak akışkan modern dünya insanının içinde bulunduğu anlamsızlıktan çıkaracak bir hakikat arayışına temel olabilmektedir. Ölüm ile yüzleştiği yalnızlık düşünmenin önünü açacak ve hayatını insanca yaşama yolunda insanı kendisine getirecektir (Demirli, 2021). Akışkan modern dünya insanı ölümü unutmak ya da üzerini örtmek yerine ölmeden önce ölümü tatbik etmeli ve felsefi bir yaşama tutunmalıdır.

Kierkegaard sübjektif ölüm olarak adlandırdığı olguda ise, ölümü yaşamın son bulması olarak değil 'insanı sonsuz yaşama taşıyan' bir yol olarak ifade etmektedir (Shapiro, 1990, s. 157). Fakat günümüzün akışkan modern dünyasında insan hakikatin yitimi ile ölümü yapı sökümüne uğratmış, ölümü bir son ya da hiçlik olarak görerek onunla mücadele içerisine

girmiştir. Bedeninde ve ruhunda yaşadığı her bir durum farkını tedavi edilmesi gereken bir nesne gözüyle bakıp bütünden uzaklaşmıştır. Ölüm ise sadece kaçınılması gereken bir sona dönüşmüştür. Kimileri ise son olarak düşünülen ölüm fikriyle baş edemeyip ölümü unutmaya çalışmaktadır. Bu da insanın yaşamına anlam katan en doğal olgulardan birinin yokluğuna sebep olmaktadır. Akışkan modern dünya insanının hiçlik olarak gördüğü ölümle baş etme yöntemlerinden birisi ise 'wellness' dır. 'Wellness', 'well-being' ve 'fitness' sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Sürekli gelişen ve değişen sağlık anlayışını yansıtan wellness aynı zamanda yeni davranışların öğrenildiği bir yaşam tarzı olarak ifade edilmektedir (Ergüven, 2010, s. 88). Bu yaşam tarzı akışkan modern insanın sürekli zinde olmak, genç, güzel ve sağlıklı görünmek istemesine hizmet ederek gündelik yaşamın tıbbileştirilmesine sebep olmaktadır (Sezgin, 2011, s. 56-57). Ölüm bir an içinde gerçekleşmekteyken ölümü öteleme amacındaki sağlık stratejileri yaşam boyu sürmektedir. Bireyselleşen ölüm artık bireylerin sorumluluğundadır (Bauman, 2005a, s.188-189).

Akışkan modern dünya insanının hakikat ile ilişiği kesilmiş olan ölümle girdiği savaşta kullanabileceği en etkili silahlar bedenine yönelik olmaktadır. Bedenini sağlıklı, zinde ve genç tutmak ölümle başa çıkma stratejileri olarak yorumlanmaktadır. Tüketim ile körüklenen bu yaşama arzusu insanın, doğal bir süreç olan yaşlanmadan kaçmasına, hayata ve kendine yabancılaşmasına sebep olmaktadır. Ve aslında insan yaşayan bir ölü olarak sadece canlı kalabilmekte fakat yaşamı anlamlı kılan varoluşunun lezzetinden mahrum kalmaktadır.

BÖLÜM V

SONUÇ

İnsanı ve yaşamını dünyada var olduğu zamandan bu yana şekillendiren her dönemin kendine has özellikleri bulunmaktadır. Şimdiye kadar yapılmış bütün çalışmalarda, ortaya konulan eserlerde ve sanatsal yaratımlarda değişmeyen tek şey insanı ve içerisinde bulunduğu dünyayı anlama çabasıdır. Modernite ile dünyanın hızlı bir değişimden geçmesi sonucunda yaşanan krizler, insanı varoluşu üzerine düşünmeye ve sorgulamaya itmiştir. Dünyaya fırlatılmışlık içerisinde yalnızlığıyla ve birtakım kaygılarla yüzleşen insan artık anlam inşasında başrol olarak sahneye çıkmıştır. Bunun yanında insanın özgürce varoluşunu keşfetmesi, aynı zamanda öteki ile münasebeti mecbur kılan bir sorumluluk bilincini de beraberinde getirmektedir. Ölüm, kaygı, yabancılaşma gibi konuları varoluşunu keşfetme yolunda yeniden yorumlayan insan hayatı anlamlandırma noktasında da yeni yeni engeller ve durumlar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yeni durumları ve engelleri içerisinde barındıran postmodern dönemin özelliklerini, günümüz insanını ve yaşamını anlamak adına değerlendirmek oldukça önemlidir.

Günümüz dünyasını, insana yoğunlaşarak öncesinde yaşanan gelişmeler ile birlikte ele alan son dönem düşünürlerinden birisi de Zygmunt Bauman'dır. Zygmunt Bauman günümüz dünyasının koşullarını anlamlandırmaya çalışırken bunun yanında insanın varoluşunu keşfetme sürecinde önemli olan alanları da kendisine zemin olarak belirlemiştir. Bu çalışma,

günümüz insanının yaşadığı yabancılaşma ve anlam kaybının kökenlerini Zygmunt Bauman'ın eserlerinde çizdiği çerçeve içerisinde insana ve dünyaya dair düşünceleri doğrultusunda ele almaktadır.

Zygmunt Bauman insana dair düşüncelerini içeren eserlerinde, günümüz dünyasını 'akışkan modern dünya' olarak ele almaktadır. Bauman'ın sıvıların bulundukları kabın şekillerini almasından yola çıkarak kullandığı 'akışkanlık' ise günümüz dünyasının sürekli değişen yaşam koşullarına karşılık gelmektedir. İnsan da hareket halinde bulunmakta dünyanın bir ucuna gidebilmekte, ağlar sayesinde birden fazla mekânda aynı anda bulunabilmektedir. Bu koşullar altında insan yeni birliktelik ve ilişki türleri içerisinde var olmaya çalışmaktadır. **Bauman** günümüz birlikteliklerinin ve ilişkilerinin de akışkanlıktan nasibini alarak gerçek karşılaşmalardan yoksun ve geçici hale geldiğini ifade etmiştir.

Katı ve akışkan modern dünyada yaşanan bu gelişmeler insanı kendi varoluşunu düşünmekten ve keşfetmekten de alıkoymaktadır. İnsan o kadar hareket halindedir ki yaşamını hızla tüketmekte ve son ana gelene kadar yaşamı üzerinde bir sorgulamaya girmeyi unutmaktadır. Kendine ve dünyaya karşı yabancılaşmakta, otantikliğini kaybetmektedir. Yabancılaşan ve otantikliğini kaybeden insan gerçek karşılaşmalardan mahrum rezonans ilişkisinde bulunamamakta ve gittikçe kalabalıklar içerisinde yalnızlaşmaktadır. Akışkan modern dünyada insan adeta oyalanmaktadır. Zygmunt Bauman akışkan modern dünyada oyalanan insanın varoluşunu gerçekleştirme yolunda yaşadığı anlam kaybına sebep olan sorunları eserlerinde değerlendirmeye tabi tuttuğu alanlar şunlardır: Tüketim, teknoloji, gözetim, kimlik ve ölüm.

Bauman akışkan modern dünyayı ele geçirmiş olan tüketimin önceki anlamından sıyrıldığını ve ihtiyaç alanının dışına çıktığına dair değerlendirmelerde bulunmuştur. İnsan artık yaşamak için tüketmekten ziyade tüketmek için yaşamaya başlamıştır. Üretimin merkezde olduğu katı modern dönemden sonra gelen akışkan dönemde tüketim artık bir yaşam tarzı

olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlam inşasını tüketim üzerinden gerçekleştiren insan sadece ihtiyaç duyduklarını değil bilgiyi, kültürü ve ilişkileri de tüketmeye başlamıştır.

Bauman'a göre insanın dünya ve kendisi ile ilişkisine kadar nüfuz eden tüketim, insanın temas ettiği her şeyi nesne konumuna indirgemiştir. Böylece bedeninden zamanına, aşkından cinselliğine kadar hem kendisinin hem de ilişki kurduğu varlığın anlamı tükenip yok olmaktadır. İnsan mutluluğu tüketimde arayıp tatmin olmayan hazların peşinde koşmaktadır.

Akışkan modern dünyayı sarmış bir diğer zemin ise teknolojidir. Bauman akışkan modern dünyada insanın bir organı gibi işlev gören teknolojik aletlerin üretim amacının dışına çıkarak insanın varoluşunu tehdit eden bir unsura dönüşebileceğine dikkat çekmektedir. Teknolojik donanımlar sunduğu imkanlar ile akışkan modern dünyanın hızını ve hareketliliği artırmakta fakat insanı ontolojik bütünlüğünden sıyırabilmektedir. Göz göze diz dize yaşanan ilişkiler artık ekran üzerinden sürdürülmekte bir ağacın güzelliği dahi fotoğraf karesine hapsedilmektedir.

Akışkan modern dünyada insanın içerisine hapsolduğu bir diğer zemin ise gözetimdir. Teknolojik ekranlar ve kameralar, cep telefonları, dijital tabanlı sistemler, elektronik sayfalar, kaydedilen veriler, sosyal medya ile de gözler her daim akışkan modern dünya insanının üzerindedir. Fark edilmenin hazzını yaşamak için mahremiyetinden vazgeçen akışkan modern dünya insanı hem gözeten hem de gözetilen konumunda bulunmaktadır. Bauman'a göre insan, kendisini ve hayatını ifşa etmeye odaklanarak varoluşunu da gösterme, sergileme ve izlenme üzerinden değerlendirmeye başlamıştır.

Akışkan modern dünyanın belirleyici bir diğer unsuru ise kimliktir. Varoluşsal anlama dayalı kimlik inşa etmek akışkan modern dünyada diğer zamanlardan çok daha önemli hale gelmektedir çünkü her şey gibi kimlikler de akışkanlaşıp sürekli değişmektedir. Bauman' a göre kimlik inşasında artık tüketim, logolar, markalar ve imajlar etkili olmaktadır. İnsanın kimlik inşası üzerinde etkili olan bağlanmayı içeren iki kurum, aile ve eğitimin anlamlarını kaybetmesi akışkan modern dünyada öğrenmenin yitiminden şahsiyetin yitimine kadar

birçok anlam kaybı ile sonuçlanabilmektedir. Şahsiyet kazandıran diyalojik bağları içeren ilişkiye odaklanmaya her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulmaktadır.

Akışkan modern dünya insanının varoluşunu düşünmeye iten bir diğer belirleyici unsuru ise gelmiş geçmiş tüm zamanların gerçekliği olan ölümdür. Akışkan modern dünyada yaşamın anlamını içeren ölümün üzerinin örtülmesi ve unutulması insanı yaşama karşı yabancılaştırmakta ve anlam kaybı yaşamasına sebep olmaktadır. Sürekli zinde, güzel ve genç kalmaya çalışan akışkan modern dünya insanının ölümle girdiği savaşta kullandığı en büyük silah ölümü hiçlik kategorisinde değerlendirmesidir. Anlamı olmayan bir sonun yaşamı da anlamsız kılabileceği gerçeğiyle, ölümle barışıp ölmeden önce ölümü deneyimlemek yaşamı anlamlı kılmak adına itici bir güç sağlamaktadır. Her şeyin akıp gittiği ve değiştiği akışkan dünyada, yaşamı anlamlı kılmak için gereken en önemli şeyin ölümün farkındalığıyla an'a odaklanmak olduğunu vurgulamak gerekir.

Akışkan modern dünyada yaşama anlam kazandıran ilişkiler kurmak, insanın varlığa olan bakışını değiştirmesiyle ve varlıkla olan bağını onarmasıyla gerçekleşebilecektir. Bu noktada Bauman insanın kendi yaşam sanatını icra edebilmesi için edinmesi gereken becerilere de değinmektedir. Akışkan modern dünyada insanın varlıkla bağını koparan 'bakma'nın-bakışın yitimi, insan yaşamının her evresinin sergilenmesi, pornografik görüntüler ile varlığın şeffaflaştırılıp gizini kaybetmesi, artık insanların ekranlarda milyonlarca kez görüleni görmesi ile ortaya çıkmaktadır. Bakmayı öğrenmek ise 'gözü sükûnete, sabra ve kendine-gelmeye -bırakmaya alıştırmaktan, yani gözü yoğun bir dikkat ile uzun ve zaman isteyen bir bakışa doğru eğitmektir. Bu insanı anlam inşasına götüren temel eğitimlerin başında gelmektedir.

Zamandan bedene, cinsellikten kimliğe, aileden eğitime, çocukluktan oyuna yaşamın her bir parçasının her an izlenme ve tüketilme durumu ile tahakküm altına alındığı, teknolojinin sunduğu seçeneklerle ve ayartmalarla dolu akışkan modern dünyada, insanın varlıkla olan bağını onarması için ihtiyacı olan bir diğer şey ise 'düşünme' eğitimidir. İnsan bir uyaran

karşısında hemen tepki vermemeli, engelleyici dürtülere hâkim olmalıdır. Sunulan bütün davetlere ve ayartmalara karşı yapılması gereken an'lık bir 'düşünme-ara verme' insana varlığın sesinin duyulmasına imkân tanıyan bir sükûnet bahşedecektir. İnsan yaşamı, yapmayı tercih ettiklerinin yanında yapmamayı tercih ettikleri ile şekillenmektedir. O halde bir şeylerin dışında kalmaya ya da bir şeyleri kaçırmaya yönelik yaptığı seçim şüphesiz onun yaşam sanatının icrasında rol almaktadır. Bunun için neyin dışında kalacağını seçebilme kabiliyetini edinmek bir mecburiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Akışa kapılmadan arzuların sınırsızlığını fark edip daha azına rıza göstermek, aşırılık ve tüketim çağında kendine hâkim olabilmek insanın otantikliğini gerçekleştirme yolunda zorunlu birer adımdır.

KAYNAKLAR

Adler, M. (2005). *Dinde hakikat* (R. Yazoğlu ve H. Aydeniz, Çev.). Erzurum: Fenomen.

Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği-Felsefî fragmanlar*. (N. Ülner ve E. Ö. Karadoğan, Çev.). İstanbul: Kabalcı.

Akay, A. (2016). *Michel Foucault'da iktidar ve direnme odakları.* Ankara: Doğu Batı.

Arendt, H. (1958). *The Human condition,* Chicago: The University of Chicago.

Aries, P. (1991*). Batılının ölüm karşısında tavırları* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: Gece.

Aslan Yaşar, G. (2011), Orta çağdan günümüze "Modernite": Doğuşu ve doğası, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 10-26.

Barbarosoğlu, F. (2016). *Şov ve mahrem.* İstanbul: Profil.

Baudrillard, J. (2005). *Anahtar sözcükler* (O. Adanır ve L. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Paragraf.

Baudrillard, J. (2016). *Kötülüğün şeffaflığı: Aşırı fenomenler üzerine bir Deneme*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Baudrillard, J. (2021). *Tüketim toplumu* (N. Tutal ve F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Baudrillard, J. (2022). *Simülakrlar ve simülasyon* (O. Adanır, Çev.). Ankara: Doğu Batı.

Bauman, Z. (2000a). *Ölümlülük, ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri*. (N. Demirdöven, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2000b). *Postmodernlik ve hoşnutsuzlukları*. (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2003a). *Modernlik ve müphemlik.* (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2003b). *Yasa koyucular ile yorumcular*. (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Metis.

Bauman, Z. (2005a), *Bireyselleşmiş toplum*. (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2005b). *Liquid life.* UK: Polity.

Bauman, Z. (2006). *Liquid modernity.* UK: Polity.

Bauman, Z. (2008). *Liquid love.* UK: Polity.

Bauman, Z. (2010). *Sosyolojik düşünmek.* (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2011). *Postmodern etik.* (A. Türker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2013). *Modernite, kapitalizm, sosyalizim küresel çağda eşitsizlik*. (F. D. Ergun, Çev.). İstanbul: Say.

Bauman, Z. (2014). *Siyaset arayışı* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis.

Bauman, Z. (2015). *Akışkan modern dünyada kültür*. (İ. Çapcıoğlu ve F. Ömek, Çev.). Ankara: Atıf.

Bauman, Z. (2018a). *Kuşatılmış toplum.* (A. E. Pilgir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2018b). *Parçalanmış hayat postmodern ahlak denemeleri*. (İ.T ürkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2020a). *Akışkan hayat.* (A. E. Pilgir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2020b). *Akışkan korku.* (C. Atay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2020c). *Eğitim üzerine*. (A. E. Pilgir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2021a). *Akışkan modern dünyadan 44 mektup* (P. Siral, Çev.). İstanbul: Habitus.

Bauman, Z. (2021b). *Kapımızdaki yabancılar* (E. Barca, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2021c). *Küreselleşme toplumsal sonuçları*. (A. E. Pilgir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2021d). *Tanrı'ya ve insana dair.* (A. E. Pilgir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2021e). *Yaşam sanatı*. (A. Sarı, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2022a*). Iskarta hayatlar.* (O. Yener, Çev.). İstanbul: Tellekt.

Bauman, Z. (2022b). *Kimlik.* (M. Hazır, Çev.). İstanbul: Heretik.

Bauman, Z. (2022c). *Modernite ve holokaust.* (S. Sertabiboğlu, Çev.) İstanbul: Alfa İnceleme.

Bauman, Z. (2022d). *Özgürlük.* (K. Eren, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2023a). *Akışkan aşk.* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Alfa.

Bauman, Z. (2023b). *Akışkan modernite.* (S. O. Çavuş, Çev.). İstanbul: Tellekt.

Bauman, Z., ve Lyon, D. (2020). *Akışkan gözetim.* (E. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Beck, U. (2000). *What is globalization?* Cambridge: Polity.

Becker, E. (2019). *The Denial of death*. New York: Free Press.

Berman, M. (2006). *Katı olan her şey buharlaşıyor.* (Ü. Altuğ ve B. Peker, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bianchin, L. (2021). The Social Hermeneutics of Dasein. C. D. Martino (Ed.) *Heidegger and contemporary philosophy technology, living, society ve science,* s.191-202, Cham: Springer.

Bilgin, N. (2008). *Kimliğin inşası.* İzmir: Aşina kitaplar.

Blackshaw, T. (2022). *Zygmunt Bauman* (A. E. Pilgir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bocock, R. (2005). *Tüketim.* (İ Kutluk, Çev.). Ankara: Dost Kitapevi.

Bozok, N. (2011). Biyoiktidara özgü bir özne(l)leşme pratiği olarak popüler sağlıklı yaşam söylemi, *Toplum ve Bilim, 122,* 37-52.

Brinkmann, S. (2023). *Olan biteni kaçırma keyfi. Aşırılık çağında kendine hâkim olmak.* (M. Yurdakuler, Çev.). İstanbul: İletişim.

Buber, M. (2003). Ben ve sen. (İ. Palsay, Çev.). Ankara: Avrasya.

Butler, J. (2012). Bedenler ve iktidar, tekrar (Ş. Öztürk, Çev.). *Cogito 70-71*, 275-288.

Call, L. W. (1996). Nietzsche as critic and captive of enlightenment. Doctoral dissertation, University of California, Irvine.

Callinicos, A. (2007*). Toplum kuramı tarihsel bir bakış.* (Y. Tezgiden, Çev.). İstanbul: İletişim.

Camus, A. (2009). *Başkaldıran* (T. Yücel, Çev.). İstanbul: Can.

Castells, M. (2005). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür*, *Ağ toplumunun yükselişi* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Cevizci, A. (2005). *Felsefe sözlüğü,* İstanbul: Paradigma.

Cevizci, A. (2009). *Felsefe tarihi.* İstanbul: Say.

Comte, A. (2001). *Pozitif felsefe kursları.* (E. Ataçay, Çev.) İstanbul: Sosyal.

Cosmovici, I. (2016). The "Embedding Metaphor" The emotional and sensitive dimensions of Zygmunt Bauman's scientifical metaphors. *Journal of experiential psychotherapy ,3,* 20-29.

Çakır, M. (2015). *İnternette gösteri ve gözetim eleştirel bir okuma.* Ankara: Ütopya.

Çakmak, A.Ç & Yurtsever, S. (2012). Kredi kartının plansız satın alma davranışına etkisi: Karabük Üniversitesi akademik personeline yönelik bir uygulama, *Tarih kültür ve sanat araştırmaları dergisi, 1*(4), 5-72.

Çüçen, A. K. (2003). *Heidegger'de varlık ve zaman*. Bursa: Asa.

Çüçen, A.K. (2006). Batı aydınlanmasının düşünsel kökenleri ve elestirisi. *Muğla üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi, 125,* 25-34.

Danto, A. (2002). *Nietzsche hayatı, eserleri ve felsefesi (*A. Cevizci, Çev.). İstanbul: Paradigma.

Demirli, E. (2021). Ölüm ve düşünce. Fikriyat https://www.fikriyat.com/yazarlar/ekrem-demirli/2021/12/19/olum-ve-dusunce Erişim tarihi: 25.06.2024

Deniz, Ş. (2006). Öznelcilik ve eleştirisi. *AKÜ sosyal bilimler dergisi, 8*(2), 219-230.

Dolgun, U. (2015). *Şeffaf hapishane yahut gözetim toplumu*. İstanbul: Ötüken.

Duman, M. Z. (2008). Eleştirel aklın sözcüsü: Zygmunt Bauman. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e-dergisi, 1,* 1-11.

Eagleton, T. (2019). *Edebiyat kuramı* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Ergüven M. H. (2010). Wellness, medical wellness ve turizm. *Sosyal ve beşerî bilimler dergisi 2(2),* 87-95.

Foucault, M. (2014). *Felsefe sahnesi,Sseçme yazılar 5* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Foucault, M. (2018). *Cinselliğin tarihi* (H. U. Tanrıöver, çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Frankl, E.V. (2006). *Man's searching for meaning: An introduction to Logotheraphy*. USA: Beacon Press.

Frankl, E.V. (2020). *Duyulmayan anlam çığlığı* (S. Budak, Çev.). İstanbul: Totem.

Gasset, O. (1995). *İnsan ve herkes.* (N. G. Işık, Çev.). İstanbul: Metis.

Geçtan, E. (1990). *Varoluş ve psikiyatri.* İstanbul: Metis.

Gelekçi, C. (2011). Zygmunt Bauman: Modernlik ve postmodernlik. (G. Baran, A. Suğur & S. Çağdaş (Eds.) *Sosyoloji kuramları,* (s.76-97) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Giddens, A. (2012). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Giddens, A. & Pierson, C. (2001). *Modernliği anlamlandırmak (*M. Sağlam ve S. Uyurkulak, Çev.). Ankara: Alfa.

Göka, E. (2013). Akışkan sınırlar: bir modern ilişki eleştirmeni olarak Bauman. Z. Kara (Ed.) *Bauman Sosyolojisi,* (s.189-206) İstanbul: Ayrıntı.

Gros, F. (2023). *Yürümenin felsefesi* (A. Ulutaşlı, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.

Güleryüz, B. (2011). Devlet ya da disiplin, *Doğu batı düşünce dergisi, 19,* 179-191.

Günay, M. (2015). Yalnızlık ve birliktelik arasında insan ilişkileri. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, 3*, 98-105.

Gündoğan, A. O. (1997). *Albert Camus ve başkaldırma felsefesi.* İstanbul: Birey.

Gündoğdu, R. (2021). Rıza ile kaybedilen mahremiyet: Dijital aşk. *NOSYON: Uluslararası toplum ve kültür çalışmaları dergisi ,8*, 103-115.

Güngör, F. Ş. (2016). Ölüm hakkında çağın felsefi senaryosu: Hakikat mi hiçlik mi? *FLSF: Felsefe ve sosyal bilimler dergisi, 22,* 227-240.

Habermas, J. (1985). Modernity-an incomplete project. (H. Foster ,ed.) *Postmodern culture* (s.3-16). UK: Pluto.

Habermas, J. (1994), Modernlik: tamamlanmamış bir proje. (G. Naliş, D. Sabuncuoğlu & D. Erksan, Çev.) *Postmodernizm* (s.31-32) Necmi. Zekâ (Ed.) İstanbul: Kıyı.

Han, B. C. (2021a). *Şeffaflık toplumu* (H. Barışcan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Han, B. C. (2021b) *Yorgunluk toplumu* (S. Yalçın, Çev.). İstanbul: Açılım Kitap.

Han, B. C. (2024). *Palyatif toplum günümüzde acı* (H. Barışçan, Çev.). İstanbul: Metis.

Han, B.C. (2022). *Güzeli kurtarmak* (K. Filiz, Çev.). İstanbul: İnsan.

Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin durumu* (S. Savran, Çev.). İstanbul: Metis.

Hazır, M. (2017). İlişkilerin ilga ve inşası: Postmodern toplum için bir ilişkiler sosyolojisi denemesi. *Cogito,87,* 233-262.

Heidegger, M. (1998a). *Tekniğe ilişkin soruşturma.* (D. Özlem, Çev.). İstanbul: Paradigma.

Heidegger, M. (1998b). *Teknik ve dönüş* (N. Açа, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.

Heidegger, M. (2013). *Olmaya bırakılmışlık,* (M. Keskin, Çev.). İstanbul: Avesta.

Heidegger, M. (2015). *Hümanizm üzerine* (Y. Örnek, Çev.). Ankara: TFK.

Heidegger, M. (2018). *Varlık ve zaman.* (K. H. Ökten, Çev.). İstanbul: Alfa.

Held, D. & Simon, L. (2006) Habermas'ın geç kapitalizme dair kriz kuramı. (H.E. Bağce, Çev.). *Frankfurt okulu*. (s.387-411) Ankara: Doğu batı.

Hick, J. (1990). Değişen ölüm sosyolojisi (T. Koç, Çev.). *Erciyes üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi, 7*, 235-249.

Hökelekli, H. (1991) Ölüm ve ölüm ötesi psikolojisi, *Uludağ üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi, 3(*3),154.

Hülür, H. (2006). Bilimde yöntemciliğin reddi ve çoğulculuk: Feyerabend'in epistemolojik Dadaizmi. *Afyon Kocatepe üniversitesi sosyal bilimler dergisi, 8*(2), 199-218.

Hünherfeld, P. (2002). *Heidegger bir filozof, bir Alman* (D. Özlem, Çev.). İstanbul: Paradigma.

İmamoğlu, T., Dağ, M. E., ve Kılıç, S. (2023). An üzerine felsefi ve teolojik bir değerlendirme. *Tabula Rasa: Felsefe ve Teoloji (40),* 69-75.

İnce, A. (2021). *Varoluşun Tınısı-Modernite ve yaşam sanatının yitimi*. İstanbul: İnsan.

İnce, A. (2023). Yaşamlarımız birer sanat eseri olarak düşünülebilir mi? Bauman ve Certeau'dan hareketle yanıt arayışı. *Uludağ üniversitesi fen edebiyat fakültesi sosyal bilimler dergisi, 24*(45), 887-903.

İyi, S. (2003). *Martin Heidegger'de insan sorunu.* Bursa: Asa.

Jacobsen, M. & Marshman, S. (2008). Bauman's Methapors: The Poetic Imagination in Sociology, *Current Sociology, 5*(56),798-818.

Jankelevitch, V. (2012). *Ölümü düşünmek* (Y. R. Demir, Çev.). İstanbul: Monokl.

Jeanniere, A. (1994). Modernite nedir. *Modernite versus postmodernite*. Küçük, M. (Edt.) (s.95-107) Ankara: Vadi.

Joseph, L. & Williams, L. (1992). *Political theory: classic writings, contemporary views*, New york: St. Martin's.

Kanık, C. (2018). Zygmunt Bauman'ın modern ve postmodern insan metaforları. *İlahiyat tetkikleri dergisi 50 (2),* 363-375.

Kara, Z. (2013). Bauman'ın İzinden: metaforik uğraklar. *Bauman sosyolojisi* Z. Kara (Edt.) (s.13-39) İstanbul: Ayrıntı.

Karabağ, İ. (2015). Aydınlanma ideolojisinin dile yansımaları: J. C. Gottsched ve J. C. Adelung'un dil üzerine düşünceleri. *Kafkas üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi, 15,* 31-47.

Karadağ, N. & Koç, E. (2023). G. Marcel'e göre endüstriyel uygarlık karşısında bilgeliğin konumu. *İnsan ve toplum bilimleri araştırmaları dergisi, 12(5),* 3025-3044. https://doi.org/10.15869/itobiad.1379259

Karadeniz, S. (2013). Sosyolojiye meydan okuma: hermeneutik sosyoloji. *Bauman sosyolojisi* Z. Kara (Edt.) (s.39-55) İstanbul: Ayrıntı.

Karakaş, S. E. (2020). Heidegger düşüncesinde teknikleşmiş hayvan olarak modern insan. *Temaşa felsefe dergisi ,13,* 131-142.

Kartal, O. (2017). *Başkasının politikası: Husserl, Heidegger, Levinas.* İstanbul: İletişim.

Kemp-Welch, A. (2008). *Poland under communism: a cold war history*. Cambridge: cambridge university.

Keskin, F. (2016). *Sunuş: Özne ve iktidar, Michel Foucault* (I. Ergüden ve O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Kılıçbay, M. (2016). Kimlikler okyanusu, *Doğu batı düşünce dergisi*, *23*, 155-159.

Kızılçelik, S. (2014). *Sosyolojinin neliği Nilgün Çelebi ile sosyoloji sözcüğünün soykütüğüne uzanmak.* Ankara: Anı.

Kierkegaard, S. (2014). *Ölümcül hastalık umutsuzlık.* (M. M. Yakupoğlu, Çev.). Ankara: Doğu Batı.

Koç, E. (1999a). J.P. Sartre felsefesinde 'Ben-Başkası-İletişim' problemi. *Ankara üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi, xl*, 333-347.

Koç, E. (1999b). Yunus Emre ve egzistansiyalist'lerde zamansallık ve ölüm. *Felsefe dünyası, 29*, 35-46.

Koç, E. (2004). *Gabriel Marcel ve sadakat.* Ankara: Art.

Koç, E. (2007). Gabriel Marcel felsefesinde modern insanın temel problemleri: Soyutlama ruhu ve ontolojik anlam kaybı. *Felsefe dünyası, 46*, 95-105.

Koç, E. (2013a). Bilim ve teknoloji çağında insan olma sorumluluğu (Etik Bilinç), *Atatürk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi, 17* (2), 1-13.

Koç, E. (2013b). Gabriel Marcel felsefesinde varoluşsal bir problem olarak ölüm*, SDÜ Fen edebiyat fakültesi sosyal bilimler dergisi, 29,* 201-217.

Koç, E. (2018). Schopenhauer Felsefesinde 'ölüm' ve 'ölüm korkusu' üzerine. *Dört Öge, 13*, 21-41.

Koç, E. (2021). Ontolojik/varoluşsal yalnızlık, birlikte varoluş ve kendini gerçekleştirme üstüne, *The journal of social sciences- Akademik sosyal araştırmalar dergisi, 54*,43-46.

Koç, E. (2023). Ölümün inşa edici/belirleyici gücü: J. Saramago'nun "Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş" adlı eserinden hareketle ölüme ilişkin bir değerlendirme, *The journal of social sciences -Akademik sosyal araştırmalar dergisi, 66,* 19-49.

Koyuncu, A.A. & Günerigök, M. (2019). *Bauman ve postmodernite*. İstanbul: Çizgi.

Köse, H. (2010). *Medya ve tüketim sosyolojisi,* Ankara: Ayraç.

Köse, H. (2017*).* İlgi yoksunluğunun kitleselleşmesi: Geç modern dönemin yeni iletişim ve ilişki biçimleri üzerine bir deneme. *Galatasaray üniversitesi iletişim dergisi (27),* 7-31. Https://doi.org/10.16878/gsuilet.373222

Kuper, L. (1981). *Genocide: Its political use in the twentieth century*. New haven: Yale University.

Küçük, M. (1994). *Modernite versus postmodernite.* Ankara: Vadi.

Küçükalp, K. (2010). *Nietzsche ve postmodernite.* İstanbul: Kibele.

LaFollette, H. (1999). *Kişisel ilişkiler*, (F. Lekesizalın, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Lemke, T. (2015). *Foucault, yönetimsellik ve devlet*. (U. Özmakas, Çev.). Pharmakon.

Levinas, E. (2006) *Ölüm ve zaman* (N. Başer, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Lyon, D. (2006). *Gözetlenen toplum günlük hayatı kontrol etmek*. (G. Soykan, Çev.). İstanbul: Kalkedon.

Lyon, D. (2010). Liquid surveillance: The contribution of Zygmunt Bauman to surveillance studies, *international political sociology,4(4),* 325-338.

Lyon, D. (2013). *Gözetim çalışmaları.* (A. Toprak, Çev.). İstanbul: Kalkedon.

Lyotard, J.F. (1991). *The inhuman: Reflections on time* (G. Bennington ve R. Bowlby) Cambridge: Polity.

Lyotard, J.F. (2013). *Postmodern durum* (İ. Birkan, Çev.). Ankara: Bilgesu.

Lyotard, J. F. (1984). *The postmodern condition: A report on knowledge.* (G. Bennington ve B. Massumive F. Jameson). Minneapolis: University of Minnesota.

Malpas, S. (2005). *Jean-François Lyotard.* London and New York: Routledge.

Man, F. (2018). Zygmunt Bauman'ın gözlüğü ile çalışma ilişkilerine bakmak. *Journal of Economy Culture and Society, 57*,217-244. https://doi.org/10.26650/JECS340203

Marshall, B. (2006). *Katı olan her şey buharlaşıyor* (Altuğ, B. P., Çev.). İstanbul: İletişim.

Marshall, G. (2020). *Sosyoloji sözlüğü,* (D. Kömürcü ve O. Akınhay, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.

Marx, K. & Engels, F. (1970). *The German ideology.* C.J. Arthur, (Ed.) New York: International.

Marx, K. (1964). *Economic and philosophic manuscripts of 1844*, New York: International Publishers.

Marx, K. (1992). *Capital, volume 1,* (B. Fowkes, Çev.) Harmondsworth: Penguin.

Mueller-Vollmer, K. (1986). *The Hermeneutics reader.* USA*:* Blackwell.

Niedzviecki, H. (2010). *Dikizleme günlüğü* (G. Gündü, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Nietzsche, F. (1964). *Böyle buyurdu zerdüşt*. (A. T. Oflazoğlu, Çev.). Ankara: Bilgi.

Nietzsche, F. (2002). *Güç istenci. (*S. Umran, Çev.). İstanbul: Birey.

Nietzsche, F. (2011a). *Ahlakın soykütüğü.* (Z. Alongoya, Çev.) İstanbul: Kabalcı.

Nietzsche, F. (2011b). *Putların alacakaranlığı.* (İ.Z. Eyuboğlu, Çev.). İstanbul: Say.

Nietzsche, F. (2011c). *Şen bilim* (A. İnam, Çev.). İstanbul: Say.

Nietzsche, F. (2014). *Tan kızıllığı: Ahlaksal önyargılar üzerine düşünceler*. (H. Salihoğlu, Ö. Özdağ, Çev.). İstanbul: İmge.

Odabaşı, Y. (1999). *Tüketim kültürü: Yetinen toplumun tüketen topluma dönüşümü.* İstanbul: Sistem.

Oralgül, E. (2014). Günümüz siyaset felsefesinde kimlik sorununa alternatif bakışlar: E. Levinas, J. Butler ve C. Taylor'da kimlik ve siyaset, Doktora Tezi, Hacettepe üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, ankara.

Oranlı, İ. (2012). Biyo-Politikanın doğuşu ve Foucaultcu eleştiri, *Cogito, 70-71*, 39-51.

Ökten, K. (2019). *Varlık ve zaman: Bir okuma rehber*. İstanbul: Alfa.

Özben, M. (2015). *Yapay kutsallıklar: Postmodern dönemde kutsallıkların ölümcül sıçrayışı*, Ankara: Siyasal.

Özbölük, T. (2019). Sahipliğin sıkıcılığından erişimin özgürlüğüne kaçış: Akışkan tüketime ilişkin kavramsal bir çerçeve. *Journal of economy culture and society (59)*, 257-276. https://doi.org/10.26650/JECS433409

Özer, A. (2019). Habermas ve Bauman'da entelektüel kavramı. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(17), 319-324.

Öztürk, Ö. A. (2020). Açık uçlu bir sosyoloji imkânı: Zygmunt Bauman ve sosyal bilim metodu, Yüksek lisans tezi, İstanbul üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, İstanbul.

Palmer, S. (2017). *Zehirlenen çocukluk, modern dünyanın çocuklar üzerindeki zararlı etkileri (*Ö. Ç. Aksoy, Çev.). İstanbul: İletişim.

Platon, (1997). *Phaidon.* (S. K. Yetkin, Çev.). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.

Qorbani, Q. (2014). Temporality in Heidegger and Mulla Sadra's philosophies, *Uludağ üniversitesi fen-edebiyat fakültesi dergisi, 22*, 133-141.

Readings, B. (1991). *Introducing Lyotard art and politics*, London: Routledge.

Revel, J. (2012). *Foucault sözlüğü* (V. Urhan, Çev.). İstanbul: Say.

Ritzer, G. (2011). *Küresel dünya* (M. Pekdemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Rosa, H. (2019). *Resonance: A sociology of our relationship to the world, (*J. Wagner). Cambridge: Polity.

Rosa, H. (2022). *Dünyanın konrol edilemezliği-Ünverfügbarkeit* (M. Kaya, Çev.) İstanbul: Albaraka.

Rousseau, J.J. (1989). *İlimler ve sanatlar hakkında nutuk* (S. Eyüboğlu, Çev.). İstanbul: Millî eğitim bakanlığı.

Russell, B. (1997). *Batı felsefesi tarihi II orta çağ* (M. Sencer, Çev.). İstanbul: Say.

Said, E. (1999). Foucault 1926-1984 (Ö. Emir, Çev.). *Doğu Batı ,3* (9), 185-194.

Sarup, M. (1996). Identity and narrative. *Identity, culture and the post-modern world.* R. Tasneem ve G. Athens (Edts.) The University of Georgia.

Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve postmodernizm* (A. Güçlü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.

Sayar, K. (2018). *Olmak cesareti*. İstanbul: Kapı.

Schopenhauer, A. (2014). *Ölüm ve içsel doğamızın yok edilemezliği üzerine* (E. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Oda.

Sennett, R. (1996). Kamusal insanın çöküşü (S. Durak ve A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Sezgin, D. (2011). Yaşam tarzı önerileri bağlamında sağlık haberlerinin analizi, *Ankara üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi, 2(2),* 52-78.

Shapiro, B. G. (1990). *Divine madness and the absurd paradox*. London: Greenwood.

Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür.* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis.

Slattery, M. (2008). *Sosyolojide temel fikirler* (Ü. Tatlıcan veG. Demiriz, Çev.). İstanbul: Sentez.

Smith, D. (1999). *Zygmunt Bauman: Prophet of postmodernity,* Oxford: Polity.

Solmaz, M. & Alkan, E. Ö. (2021). Akışkan modern toplum, saf ilişki ve insani birlikteliklerin geçici hale gelişi. *Bilgi, 23*(2), 387-403.

Soykan, Ö. N. (2001). İnsanın dünyadaki yerinin yeniden sorgulanması üstüne, *Felsefe dünyası dergisi, 33*,11-23.

Soysal, D. (2006). İnsan bilimlerinde ’Bildung’ kavramının yeri. F*LSF Felsefe ve sosyal bilimler dergisi, 1,* 117-122.

Standing, G. (2017). *Prekarya: yeni tehlikeli sınıf* (E. Bulut, Çev.) İstanbul: İletişim.

Taylor, C. (2017). *Modernliğin sıkıntıları.* (U. Canbilen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Tester, K. & Bauman, Z. (2017). *Zygmunt Bauman'la söyleşiler.* (M. Hazır, Çev.) Ankara: Heretik.

Thomas, L.V. (1991). *Ölüm.* (I. Gürbüz, Çev.). İstanbul: İletişim.

Toffeletti, K. (2020). *Yeni bir bakışla Baudrillard* (Y. Başkavak, Çev.) İstanbul: Kolektif.

Touraine, A. (2002). *Modernliğin eleştirisi* (U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi.

Trottier, D. (2012). Interpersonal surveillance on social media, *Canadian journal of communication, 37*, 319-332.

Türk Dil Kurumu. (2005). Türkçe sözlük, Ankara: TDK.

Urhan, V. (2013). *Michel Foucault ve düşünce sistemleri tarihi: Arkeoloji, soykütüğü, etik.* İstanbul: Say.

Uyanık, F. (2013). Sosyal Medya: Kurgusallık ve mahremiyet, yeni medya çalışmaları: Kuram, yöntem, uygulama ve siyasal. Ulusal kongresi bildirileri, Kocaeli kongre kitabı, 365-382.

Üzümcüoğlu, A. (2019). *Nietzsche.* İstanbul: Parola.

Wagner, I. (2020). *Bauman: A biography*. Cambridge: Polity.

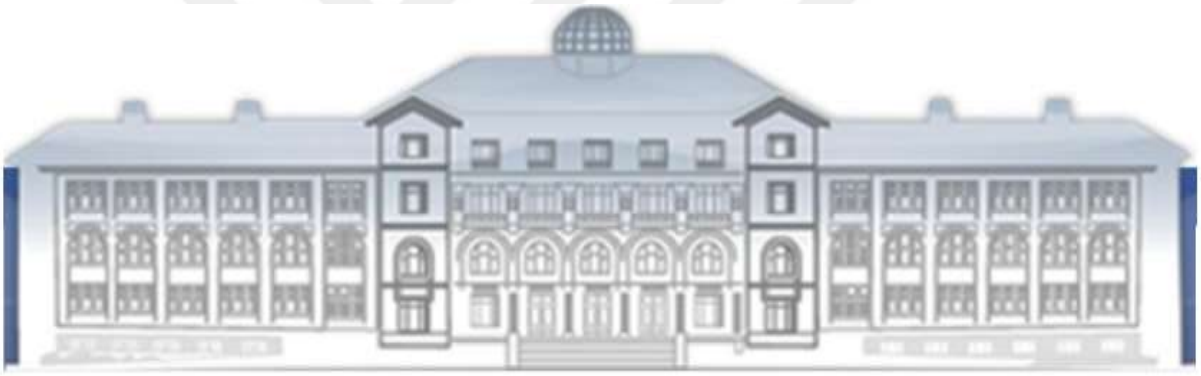
Waters, M. (2008) *Modern sosyoloji kuramları* (Z. Cirhinlioğlu, Çev.). İstanbul: Gündoğan.

Weber, M. (2001). *The protestant ethic and the "spirit" of capitalism*. London: Routledge Classics.

Yaşlı, F. (2010). *Hayatın olumlanması olarak felsefe: Nietzsche ve Marx*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, s. 38.

Yıldırım, A. & Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Zencirkıran, M. (2018). *Sosyoloji*. Bursa: Dora.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR…